

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCZA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

75. ÉVFOLYAM 11. SZÁM

1997. NOVEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Baracza Lajosné, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Hajnal Béla*, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság igazgatója; *Hüttl Antónia*, a KSH főtanácsadója; *Inzelt Annamária* kandidátus, az Innovációs Kutató Központ igazgatója; *Dr. Kerékgyártó Györgyné* kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense; *Dr. Lakatos Judit*, a KSH főosztályvezetője; *Lakner Zoltán* kandidátus, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem docense; *Karl Messmann*, az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal munkatársa; *Oros Iván* statisztikai főtanácsos, a KSH ny. osztályvezetője; *Dr. Soós Lőrinc*, a KSH főosztályvezetője; *Varga Alajosné*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Varga Anna*, a KSH tanácsosa; *Dr. Vass Lucia*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa; *Visi Lakatos Mária*, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője.

*

Nádudvari Zoltán, a KSH főtanácsosa; *Nyitrai Ferencné*, a KSH ny. elnöke; *Reisz László*, a KSH tanácsosa; *Rózsa Gábor*, a KSH főtanácsosa; *Szabó Zsuzsanna*, a KSH tanácsosa.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Katona Tamás
1279 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1997
Felelős vezető: Freier László

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes

---

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbetítő postahivatalnál, és a Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

A kutatási–fejlesztési statisztika megújítása. – <i>Hüttl Antónia – Inzelt Annamária – Varga Alajosné</i>	893
A tudomány és a technológia jelzőszámai – az Európai Unió követelményei. – <i>Karl Messmann</i>	908
Regressziós modell a fiatalok bűnözés vizsgálatában. – <i>Dr. Vass Lucia</i>	917

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Élelmiszer-gazdaság és modernizáció. – <i>Lakner Zoltán</i>	922
A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. – <i>Varga Anna</i>	940
Munkaerő-piaci pozíció és gyermekvállalás. – <i>Dr. Lakatos Judit</i>	954

SZEMLE

Dr. Mundruczó György (1942–1997). – <i>Kerékgyártó Györgyné</i>	960
A statisztikai rendszer fejlesztése az EU-harmonizáció érdekében. – <i>Dr. S. L.</i>	961
Egy elfelejtett agrárközgazdász. – <i>Oros Iván</i>	962
Körmendi Gábor (1946–1997). – <i>V. L. M.</i>	964
Magyar szakirodalom	
Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. (<i>Dr. Hajnal Béla</i>)	964
Dr. Halassy Béla: Ember–Információ–Rendszer. (<i>Baracza Lajosné</i>)	966

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	969
Szervezeti hírek – Közlemények.....	970

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Champsaur, P.: Nemzetközi harmonizáció és statisztikai összehasonlíthatóság. <i>(Ny. F.-né)</i>	972
Kranvogel, E. – Aichinger, A.: Ausztria termelő szektorának környezetvédelmi kiadásai. <i>(Nádudvari Zoltán)</i>	973
Clemenceau, A.: Az európai háztartáspanel. <i>(Szabó Zsuzsanna)</i> . 975	
Duchin, F.: Népeség-növekedés, életmódváltozás, műszaki fejlődés – emberi környezet. <i>(Rózsa Gábor)</i>	977
Gilomen, H.: Oktatás és társadalmi mobilitás Svájcban. <i>(Reisz László)</i>	978
Bibliográfia	979

Utánnomás csak a forrás megjelölésével!

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

A KUTATÁSI-FEJLESZTÉSI STATISZTIKA MEGÚJÍTÁSA*

HÜTTL ANTÓNIA – INZELT ANNAMÁRIA – VARGA ALAJOSNÉ

Az empirikus kutatások egyértelműen igazolják azt az összefüggést, hogy a globalizáció korszakában hosszabb távon szignifikánsan pozitív kapcsolat van a nemzetgazdasági szintű versenyképességet megalapozó, a technikai haladást szolgáló kutatási-fejlesztési (K+F) tevékenység és a gazdasági növekedés között. A szellemi és anyagi javakban megtestesülő tudás lényeges mértékben hozzá tud járulni a gazdaság jövedelemtermelő képességéhez.

Valamely gazdaság versenyképessége – termelés- és piacbővítési lehetősége – nagymértékben múlik a felhalmozott tudáson és technológián, az ezeket fejlesztő és terjesztő képességen. Ennek az összefüggésrendszernek a felismerése irányította a gazdasági növekedés, illetve a stagnálás okait megismerni kívánó szakemberek figyelmét arra, hogy a makrogazdaság vizsgálatakor megkíséreljék a kutatási-fejlesztési tevékenység makro- és mikroszintű mérését is. A tudásbázisú gazdaság kialakulásának a XIX. század végén, a XX. század elején megkezdődött folyamata, amely az ipari laboratóriumok elterjedésével az üzleti élet közvetlen részévé tette a kutatási-fejlesztési tevékenységet, az üzleti környezetet is megváltoztatta: kezdve a szellemi tulajdon jog védelmi rendszerének dinamikus fejlődésétől, a kutatási-fejlesztési tevékenységgel kapcsolatos mérési kísérletekig.

A kutatási és fejlesztési tevékenység statisztikai megfigyelésére az első kísérletet, a hátramaradottságát intenzív szellemi tőkebefektetéssel behozni szándékozó, minden kérdésről makrogazdasági méretekben gondolkodó Szovjetunióban tették az 1930-as években. Hasonló példa ismert az Egyesült Államokból is, ahol az 1940-es években tettek kísérleteket a K+F-tevékenység mérésére. Szisztematikus adatfelvételt első ízben az 1950-es évek elején, az Egyesült Államok Nemzeti Tudományos Alapja (National Scientific Fund – NSF) szervezésében hajtottak végre, melyet azóta rendszeresítettek. Az Egyesült Királyságban a kutatók egy csoportja készített a K+F mérésének fogalmi és osztályozási rendszerét megalapozó tanulmányokat. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy tudnak-e a kutatás fogalmának olyan definíciót találni, amely a különböző tudományterületeken folyó kutatási tevékenységek összehasonlítható mérését lehetővé teszi. Az

* A jelen tanulmány az OMFB által finanszírozott A műszaki fejlesztés társadalmi feltételei javításának támogatására című OMFB Mecenatúra program keretében készült, a program koordinátora *Inzelt Annamária*. A szerzők The new Hungarian pilot surveys: preliminary results című előadása az 1996-ban Budapesten megrendezett Conference on the Implementation of OECD Methodologies for R&D/S&T Statistics in Central and Eastern European Countries című OECD-konferencián hangzott el.

Egyesült Királyságban, mielőtt a kutatási–fejlesztési kormányzati politika zöld könyvének elkészítése során a nemzeti felmérés alapjául szolgáló első osztályozási rendszert elfogadták, az egységes fogalomhasználat érdekében a Lordok Házában vitára bocsátott tanulmány a kutatás fogalmának több mint 40, az ad hoc mérések során addig használt meghatározását gyűjtötte össze.¹

A kutatási–fejlesztési tevékenység nemzetköziesedése és a nemzetközi gazdasági együttműködések terjedése az ötvenes évek végére felvetette azt az igényt, hogy a K+F-tevékenységet ne csupán nemzeti, hanem nemzetközi szinten is összehasonlítható módon mérni lehessen. Csak nemzetközileg összehasonlítható mutatószám-rendszer segítségével vizsgálható ugyanis az, hogy van-e különbség az egyes országok tudásfeltöltő, illetve felhasználó képességében, és hogy a nemzetek versenyképességében ezen képességek milyen szerepet játszanak.

A nemzetközi összehasonlíthatóságot megalapozó módszertani munka 1957-ben kezdődött az OECD-nél. Az OECD-módszertan kialakulása mérföldkövének tekinthetjük az 1963-as évet, amikor a Róma szomszédságában fekvő Frascati városka kastélyában szakértői szinten véglegesítették a kísérleti–fejlesztési ráfordítások mérésére szolgáló, nemzetközileg összehasonlítható definíciókat és mérőszámokat megfogalmazó Frascati Kézikönyvet. Az OECD tagországai 1964-ben fogadták el a javasolt mutatószám-rendszert, és azóta rendszeresen a kutatással és kísérleti fejlesztéssel kapcsolatos nemzetközi összehasonlítások.²

Azóta – a nemzeti mérési és elemzési, valamint a nemzetközi összehasonlítási tapasztalatok és a változó világ új kihívásainak megfelelően – a kézikönyvet többször is átdolgozták, és ez a kézikönyv szolgál alapjául az Európai Unió (és tagországai) K+F-tevékenysége méréséhez, a K+F politikai döntések előkészítéséhez, a K+F-keretprogramokat megalapozó elemző tanulmányok elkészítéséhez.

Magyarországon több mint 40 éve készül K+F-statisztika, az első adatgyűjtést 1953-ban készítette a Központi Statisztikai Hivatal. A felmérés a kutatóintézetekre, egyetemekre, klinikákra és néhány nagyvállalatra, az ott végzett K+F-tevékenység költségeire, személyzetére terjedt ki. 1960 óta rendszeresen, minden évben sor kerül adatfelvételre, bár az adatgyűjtésbe bevont gazdasági szervezetek köre időről időre változott.³

Ezekben az években az adatgyűjtés természetesen a tervgazdálkodás igényeinek és lehetőségeinek felelt meg.⁴ Eszerint

– a kutatási–fejlesztési tevékenység néhány nagyvállalatnál, kutatóintézetben és egyetemen koncentrált, ebből következően az adatszolgáltatók körét könnyű volt meghatározni, a jelentősebb állami vállalatok, intézmények körére a felügyeletet ellátó minisztériumok tettek javaslatot;

– a kutatási–fejlesztési tevékenységet kizárólag állami források finanszírozták, bár sok esetben igen bonyolult finanszírozási csatornákon keresztül, így nem az volt a követelmény, hogy meg lehessen különböztetni a

¹ *Lord Rothschild*: Forty-five varieties of research (and development). *Nature*. 1972. évi 13. sz. 373–378. old.

² Rövid áttekintést ad a történetről a *The Frascati Manual* (OECD. Paris. 1993.; magyarul: OMF. Budapest. 1996.) 1. számú melléklete. Más nemzetközi szervezetek, így az UNESCO, a KGST is kialakították összehasonlításra alkalmas nemzetközi módszertanukat a hatvanas években. A KGST mutatószám-rendszere a szervezet megszűnésével eltűnt. Az OECD-n kívüli országok egy része máig az UNESCO módszertanát követi, ám egyre több ország deklarálta, hogy a magasabb módszertani követelményeket támaztó OECD-ajánlások szerint kívánja átdolgozni nemzeti rendszerét. Az UNESCO mint szervezet is bejelentette, hogy a nemzetközi összehasonlítások során a Frascati Kézikönyv ajánlásainak megfelelően alakítja át rendszerét.

³ *Varga Alajosné*: R&D statistics in Hungary. OECD. Paris. 1993. 8 old.

⁴ *Inzelt Annamária*: Transition period in the field of information system. Megjelent: Conference proceedings, economics in transition science, technology and innovation policies. OECD. Paris–Vienna–Bratislava. 1991.

kutatást–fejlesztést finanszírozó gazdasági alanyokat, szektorokat, hanem az, hogy a megfigyelések nyomon kövessék az állami finanszírozás különféle módját, a K+F-költségek teljes körű bemutatását;

– a gazdasági döntéshozatal centralizálása következtében a statisztikai adatok sok esetben mikrogazdasági jellegű információkat szolgáltatottak.

A statisztika tartalma és módszere a társadalmi, gazdasági fejlődés követelményeihez alkalmazkodva alakult, változott, amihez hozzájárult a nemzetközi szervezetekben folyó munka is. Magyarország az UNESCO statisztikai adatkérésének az ajánlásban meghatározott tudományos–műszaki tevékenységek közül a K+F-re vonatkozó adatszolgáltatásnak a KSH évenkénti részletes adatfelvételét felhasználva azzal tett eleget, hogy 1996. május 7-én belépett az OECD-be, elfogadta annak normarendszerét, ezért meg kellett oldania a Frascati Kézikönyv módszertani előírásainak megfelelő adatgyűjtést, feldolgozást és szolgáltatást. A felkészüléshez az OECD CCET (Centre for Co-operation with the Economies in Transition – Az Átalakuló Gazdaságokkal folytatott Együttműködés Központja) és a DSTI (Directorate for Science, Technology and Industry – Tudományos, Technológiai és Ipari Igazgatóság) közös programjai keretében 1991-től segítséget kapott. A nemzeti tudomány- és technológiapolitika megalapozása és az EU-tagságra való felkészülés pedig az ország elemi érdekévé teszi a nemzetközileg összehasonlítható mutatószámok előállítását.

A következőkben röviden ismertetjük a Frascati Kézikönyv néhány kulcsfogalmát, ezt követően pedig azt a munkát, amelyet az Innovációs Kutató Központ és a Központi Statisztikai Hivatal az OMF B anyagi hozzájárulásával végzett a magyar K+F információs rendszer KSH felelősségi körébe tartozó részének átalakítása érdekében.

A KUTATÁS–FEJLESZTÉS FOGALMA ÉS ELSZÁMOLÁSA

A Frascati Kézikönyv definíciójának megfelelően „Kutatási és kísérleti fejlesztésen (K+F) azt a rendszeresen végzett alkotó munkát értjük, amelynek célja az ismeretanyag bővítése, beleértve az emberről, a kultúráról és a társadalomról szerzett ismereteket, valamint ennek az ismeretanyagnak a felhasználását új alkalmazások kidolgozására.”⁵ A kutatási és fejlesztési tevékenység magába foglalja az alapkutatást, az alkalmazott kutatást és a kísérleti fejlesztést.

Bármely termelő-, illetve szolgáltató tevékenységet mérhetjük az azok végzésekor felmerült ráfordításokkal és/vagy az előállított termékek és szolgáltatások értékével. Az előbbit input, az utóbbit output mérésnek nevezzük. A tevékenység eredményét kifejező output mérőszám a K+F-tevékenység és a gazdaság kapcsolatáról pontosabb, a döntéshozókat jobban segítő információt ad, mint a ráfordítások összegzése. A K+F-tevékenység eredménye azonban igen nehezen mérhető. A tevékenység egy részének csak meglehetősen közvetett a gazdasági hatása, továbbá a tevékenység végzése idején többnyire nem ismert, hogy mekkora a tevékenységtől várt jövőbeni hozamok jelen értéke. Bár számos kísérlet folyik a K+F-tevékenységhez fűződő eredmények mérésére (szabadalmi mutatószámok, bibliometriai adatok, technikai fizetések mérlege), kiérlelt mutatószám-rendszerrel a ráfordítások mérése esetében beszélhetünk. Ennek következtében a

⁵ Itt és a továbbiakban a Frascati Kézikönyv 1993-as (legfrissebb) magyar nyelvű kiadását (1996) használjuk. (A kutatással és a kísérleti fejlesztéssel kapcsolatos felmérésekhez javasolt egységes gyakorlat. Budapest. 1996. 228 old. A fordítást az OECD, a kiadást az OMF B finanszírozta.)

nemzetközi ajánlások fő módszerként a K+F-ráfordítások statisztikai mérésével foglalkoznak.

Valamely tevékenység kétszeres számbavételének elkerülése érdekében az egy szervezet által finanszírozott K+F-kiadásokon belül szétválasztjuk azokat, amelyeket maga végez, azaz a „házon (falakon) belüli” ráfordításokat, és azokat, amelyeket másokkal végeztet, azaz a „szerződéses (falakon) kívüli” kutatásokat. Az előbbi értéke magában foglalja a K+F statisztikai (termelő/szolgáltató) egységen belül a tevékenységre fordított összes kiadást, míg az utóbbi azokat tartalmazza, amelyekért külső kutatóhelyeknek, esetleg más vállalatoknak fizet. Nemzetgazdasági szinten a „házon belüli” kutatások értékét összegezve a „Kutatás–fejlesztésre fordított bruttó hazai kiadások” mutatóját (Gross Domestic Expenditure on Research and Development – GERD) adja, amely összesíti a nemzetgazdaságban működő, ott rezidensnek minősülő statisztikai egységek által végzett K+F-tevékenység ráfordításait.

A K+F-tevékenység esetén gyakran szétválik a tevékenység és a finanszírozás. Egyazon kutatási–fejlesztési tevékenységet számos különböző helyről származó forrás – a kormányzat, az üzleti élet, a nonprofit szervezetek, a külföldiek – finanszírozhat. A kutatási–fejlesztési tevékenységet nemcsak a ráfordítások, hanem a finanszírozási források oldaláról is érdemes vizsgálni. A finanszírozási források között kiemelkedő szerepe van az állami finanszírozásnak. Nagy jelentősége van annak a mutatónak, amely az államháztartásból K+F-finanszírozásra előirányzott összeget felhasználási célok szerint osztályozza (Government Budget Appropriation or Outlays for R&D – GBAORD).

Finanszírozási oldalról a nemzetgazdaságban működők által finanszírozott összes K+F-tevékenységet méri a „Kutatás–fejlesztésre fordított bruttó nemzeti kiadások” (Gross National Expenditure on Research and Development – GNERD) mutatója:

$$\text{GNERD} = \text{GERD} + \text{külföldön végzett K+F hazai finanszírozása} - \text{belföldön végzett K+F külföldi finanszírozása}$$

azaz, a GNERD összege az ország rezidensei (gazdasági szervezetek és magánszemélyek) által finanszírozott K+F értékét mutatja, függetlenül a K+F-tevékenység földrajzi helyétől.

Megnehezíti a K+F-tevékenység statisztikai megfigyelését, hogy azt sok esetben igen körülményes elhatárolni más hasonló jellegű tevékenységektől. Ilyen rokon tevékenység például a tudományos–technikai oktatás és képzés, a tudományos–technikai szolgáltatások vagy az innováció. (Mindazokban az esetekben, amelyekben az elhatárolásnak ma még nincs egységesen elfogadott definíciója, a Kézikönyv számos példát mutat be az egyes országok gyakorlatában alkalmazott elhatárolásokról, ami segíti a hasonló esetek számbavételét.)

A források egyes csoportjaiban vannak olyan többcélú források, amelyekben belül nehéz elkülöníteni a kutatásra szánt összegeket. Tipikusan ilyen az „Általános Egyetemi Alap” (General University Funds – GUF), amely egyösszegben finanszírozza a felsőoktatást, beleértve az oktatást és a K+F-tevékenységet. Nem elvi, hanem a számbavétel gyakorlati nehézségét példázza, hogy az egyes minisztériumok által kezelt költségvetési összegeken belül nehéz kimutatni a K+F-re fordított kiadásokat, ha az államháztartási információs rendszer előírásai nem teszik eleve kötelezővé annak elkülönítését az alapnyilvántartások szintjén.

A szakstatisztikák és a nemzeti számlák integrációja nagymértékben javítja a statisztikák elemzési célú felhasználhatóságát. Ebben az értelemben a szakstatisztika a kutatási-fejlesztési tevékenység részletes jellemzőit, annak összetételét mutatja be. A kutatási-fejlesztési tevékenység mérését a nemzeti számlákba illesztve válik lehetővé az, hogy nyomon kövessük annak nemzetgazdasági hatásait.

A „Nemzeti Elszámolások Rendszere” (System of National Accounts – SNA) 1993-as kidolgozásakor sokáig vitatott kérdés volt a kutatási-fejlesztési tevékenység elszámolása. A közgazdasági érvek egyértelműen amellett szólnak, hogy a K+F-tevékenységet az immateriális eszközökbe történő beruházásnak kell tekinteni, és ennek megfelelően annak értékét a tőkeszámlán kell kimutatni. Amennyiben azonban a kutatási-fejlesztési tevékenység eredményét immateriális eszköznek tekintjük, akkor ezen eszközöknek közgazdaságilag megalapozott értéket kellene adni, valamint meghatározni ezen eszközök időbeni elhasználódásának (értékcsökkenésének) pályáját. Ez azt jelenti, hogy előre ismerni – és a hivatalos statisztikától elvárható pontossággal számszerűsíteni – kellene a K+F jövőben várható hozamának jelen értékét.

A megtestesült tudásnak és gazdasági hozamának mérése azonban számtalan nehézségbe ütközik. A nehézségek és a szubjektív becslések elkerülése érdekében a nemzeti számlák a kutatási-fejlesztési tevékenységet nem a jövő érdekében történt felhalmozásnak, hanem a folyó termelés költségeinek tekintik, vagyis e konvenció szerint a K+F-kiadásokat termelő felhasználásként számolják el.

Ezzel kapcsolatban az ENSZ System of National Accounts című 1993. évi kiadványa a következőket írja. „A gazdasági szervezetek által az alkalmazottak szakképzésére és a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások nem hasonlók azokhoz a termelő felhasználási tételekhez, amelyek nagysága többnyire arányos az elszámolási időszaki termeléssel, hanem ezek elsősorban azt a célt szolgálják, hogy a jövőben növeljék a termelékenységet, vagy bővítsék a termelési lehetőségeket, hasonlóan a gépek, berendezések, építmények és egyéb szerkezetek létesítésére eszközölt kiadásokhoz. A szakképzésre és a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások azonban nem testesülnek meg olyan eszközökben, amelyeket a vagyonmérlegben való megjelenítés céljából azonosítani, számszerűsíteni és értékelni lehet. Ezért ezeket a kiadásokat termelő felhasználásnak mutatjuk ki, bár nyilvánvaló, hogy a jövőben ezek hasznot hozhatnak.”

Annak következtében, hogy a nemzeti számlákban a K+F-kiadásokat termelő felhasználásként számoljuk el, a K+F-tevékenység eredményei, a szabadalmak nem tekinthetők – termelt – állóeszköz-felhalmozásnak. A szabadalom keletkezését – mint a gazdaságon kívüli hatás gazdasági következményét – „Az eszközök egyéb volumenváltozása” számlán kell elszámolni. Ugyanitt mutatjuk ki – negatív előjellel – a szabadalmak védelmi idejének lejártát (esetleg évenkénti „értékcsökkenés” formájában). Amennyiben a szabadalom más szervezeti egység általi használatát szerződés biztosítja, a szabadalmi jogdíjat tulajdonosi jövedelemként, a jövedelmek elsődleges elosztása számlán kell kimutatni.

A K+F-tevékenység térbeli és időbeni összehasonlításához szükség van a tevékenység reálértékének a meghatározására. Termelőtevékenységről lévén szó, tulajdonképpen változatlan áras értékről kellene szólnunk. A kutatás-fejlesztés kibocsátását azonban nehéz valamilyen naturális mértékegységben kifejezni, és ebből következően az érték változását nem lehet felbontani a mennyiség és az ár változására.

Jobb híján tehát a K+F volumenváltozásának a mérésére két lehetőség kínálkozik:

- vagy a bruttó hazai termék általános implicit deflátorát használjuk ahhoz, hogy a folyó áras adatot átszámoljuk valamilyen korábbi időszak árszintjére (és ehhez hasonlóan nemzetközi összehasonlításkor a vásárlóerő-paritás indexét);
- vagy a költségtételeket egyenként árazzuk át, hasonlóan a nempiaci termelés deflálásához.

A nemzetközi ajánlások az első megoldást részesítjük előnyben. Tudomásul kell venni azonban, hogy az általános árindex inkább tekinthető a K+F elhalasztott lehetőség költségindexének, mint a kutatási költségek tényleges árváltozásának.

A K+F-ADATFELVÉTEL

A adatfelvétel korszerűsítése során több feladatot kellett megoldani. Többek között újra kellett definiálni a kérdőívekben alkalmazott fogalmakat, összhangba hozva a számviteli törvény előírásait a piaccgazdasági szemléletet tükröző, nemzetközi összehasonlításra is alkalmas kérdések megfogalmazásával. Felül kellett vizsgálni a felmérésbe bevont szervezetek körét és javítani az adatfelvételi módszereken. Amikor 1995-ben a KSH és az IKU (Innovációs Kutató Központ) együttműködésében az OMF B anyagi támogatásával a magyar K+F-statisztika KSH felelősségi körébe tartozó rendszerének, a kutatóintézetek, az egyetemek és a vállalkozások K+F-tevékenységének számbavételére szolgáló kérdőíves felmérés átfogó felülvizsgálata megkezdődött, az első lépés a nemzetközi módszertani tapasztalatok összegyűjtése volt. A módszertant sikeresen alkalmazó, ezért részletes tanulmányozásra alkalmas OECD-tagországok kiválasztásakor az OECD-Titkárság munkatársainak tanácsaira és az OECD képzési szemináriumain szerzett ismereteinkre támaszkodtunk. Ezek alapján a 25 OECD-tagország közül nyolcat választottunk ki, Ausztria, Kanada, Franciaország, Németország, Írország, Olaszország, Portugália, Svédország adatfelvételeit rendszereztük.⁶

A kérdőívek

K+F-tevékenységet különféle gazdasági szervezetek, például magánvállalkozások, költségvetési intézmények, nonprofit szervezetek, felsőoktatási intézmények folytatnak. Tekintettel arra, hogy ezek eltérő számviteli szabályokkal és finanszírozási forrásokkal működnek, ezért eltérő kérdőívtípussal vizsgálhatók. A kialakított kérdőívtípusok:

- a költségvetési intézményként vagy nonprofit formában működő kutatóintézetek kérdőíve,
- a felsőoktatási kutató–fejlesztő helyek kérdőíve,
- a vállalkozási formában működő kutató–fejlesztő helyek kérdőíve.

Ez a hármas tagolás eddig is megvolt a magyar statisztikai rendszerben, újat a költségvetési intézményeken kívüli nonprofit gazdálkodási forma elterjedése hozott, továbbá az, hogy a vállalkozási formában másodlagos K+F-tevékenységet végző szervezetek mellett szép számban megjelentek az elsődleges K+F-szervezetek a kutatóintézetek egy részének részvénytársasággá, korlátlan felelősségű társasággá alakulása következtében.

⁶ Ausztria K+F-rendszerének alkalmazkodási teendőit, az EU-tagságra való felkészülési és tagságának kezdeti időszakának tapasztalatait foglalja össze *Karl Messmann* tanulmánya. (Lásd jelen szám 908–916. old.)

Mind a három kérdőívtípus tartalmazza a következő fejezeteket:

1. a K+F-ráfordítások,
2. a K+F-tevékenység finanszírozási forrásai,
3. a K+F-tevékenység társadalmi, gazdasági célja, eredménye.

K+F-ráfordításnak a Frascati Kézikönyv „házon belüli” ráfordításait tekintjük, vagyis az adott gazdasági szervezetben folytatott K+F-tevékenység ráfordításait (költségeket), kizárva a fogalomból a más gazdasági szervezettől vásárolt vagy ingyenesen kapott K+F-szolgáltatások költségeit. A költségek a termelésben felhasznált termelési tényezők szerint lehetnek: a munkaerő, a folyó termelés és a beruházások költségei.

A tudás intenzív jellege miatt a munkaerő meghatározó szerepet tölt be a kutatási–fejlesztési tevékenység alakulásában. Ezért a K+F-statisztikák részletesen megfigyelik a tevékenységben részt vevő munkaerő jellemzőit. A kérdőívnek e részei jelentősen megújultak, ezért a következőkben szervezetenként bemutatunk egy-egy részletet.

Az adatgyűjtés naturális mértékegységben nem, kor, iskolai végzettség szerint veszi számba az alkalmazott létszámot, megkülönböztetve a kutatók között a magyar és a külföldi vendégkutatókat, a magyar és külföldi ösztöndíjasokat, a tudományos fokozattal rendelkezőket (cím, illetve fokozat szerint). Ezek a csoportosítások a három szervezettípusnál azonosak, és összefoglalva a következők:

Létszámadatok csoportosítása

Életkor	Iskolai végzettség
29 éves és fiatalabb	Egyetemi, PhD-fokozattal
30–49 éves	Egyetemi, főiskolai
50–59 éves	Technikusi középfokú
60 éves és idősebb	Általános középfokú
	Szakmai középfokú
	Egyéb

Megjegyzés. Az iskolai végzettség szerinti csoportosítás eltér az OECD-országokétól a hazai képzési rendszer eltérése miatt.

Időbeni és nemzetközi összehasonlításokhoz a teljes munkaidős egyenértéken kifejezett munkaerő-felhasználás adata szolgáltat pontos információt. Ennek számbavételéhez azonban ismerni kell a felhasznált munkaidő tevékenységek szerinti megoszlását. Elsősorban a felsőoktatásban nehéz különválasztani az oktatásra és a kutatásra fordított munkaidőt. Erre vonatkozóan a nemzetközi gyakorlatban két megközelítés ismert:

– időről időre személyes interjúk útján töltik ki a felsőoktatásban dolgozó kutatók–fejlesztők részletes munkaidő-felhasználási naplóját (ebben az esetben az adatok alulról felfelé építkezése ugyan javítja a közölt adatok megbízhatóságát, ugyanakkor az eredmények minőségét rontja, hogy a megfigyelés csupán eseti mintavételt jelent, és ebből kell az adatokat teljeskörűsíteni, valamint alakulásukat a nem megfigyelt időszakokra extrapolálni);

– az adatszolgáltatóktól a rendszeres éves kérdőívvel tudakolják a munkaidőnek a kutatásra, az oktatásra (és az orvosegyetemeken a gyógyításra) fordított arányát (a felvétel ebben az esetben rendszeres és teljes körű, ugyanakkor a becslés minősége – a részletes háttér-dokumentáció hiánya következtében – meglehetősen bizonytalan).

A munkaidő-megosztás kérdése része annak az általános problémának, hogy a gazdasági szervezetek profiljában a kutatási–fejlesztési tevékenység többnyire másodlagos te-

vékenység. Kivételt csupán a szakosodott kutatóintézetek képeznek. Ebből következően nehéz a folyó termelés költségeinek felosztása (és ezen belül a munkaerő-ráfordítás szétválasztása). A vállalati fejlesztő részlegeknél sajátos gond az, hogyan lehet meghúzni a határvonalat a kutatási-fejlesztési tevékenység és az innovációk bevezetésével kapcsolatos egyéb tevékenységek között.

A K+F folyó költségei felölelik a kutató-fejlesztő hely (statisztikai szóhasználatban homogén szakosodott részleg) összes kiadásait (személyi jellegű ráfordítás, anyagköltség, valamint a kiadott K+F-megbízások számla szerinti értéke). A költségvetési intézményekben a költségek nem tartalmazzák – a számvitelben el nem számolt – értékcsökkenési ráfordításokat. Tekintettel arra a már említett körülményre, hogy a kutatási-fejlesztési tevékenység nehezen választható el a szervezet más tevékenységeitől, viszonylag magas az általános költségek aránya. Ezeket a közvetlen költségekkel arányosan osztják fel. A vállalati számvitelben a költségek között mutatkozik a más szervezettől vásárolt K+F értéke, ebből az adatból következtetni lehet a „házon kívüli” kutatás-fejlesztés, a kutatási kooperáció alakulására.

A K+F beruházási költségei között külön mutatjuk ki az építést és a gépek és műszerek, valamint az immateriális eszközök (például szabadalmak vásárlása, szoftverek, adatbázisok vásárlása vagy saját felhasználásra történő előállítás) beszerzésének költségeit.⁷

A K+F finanszírozási forrásait részletező adatlap a különféle szervezettípusok jellegzetes finanszírozási forrásait megnevezve gyűjti az adatokat.

A kutatási-kísérleti fejlesztési tevékenység költségei és beruházásai

Pénzforrások, illetve finanszírozók				A kutatás, kísérleti fejlesztés		
				folyó költségei összesen	beruházásai összesen	
Intézményfinanszírozás, illetve saját forrás						
Szerződés (pályázat, megbízás, megrendelés stb.) alapján hazai forrásból	Központi MÚFA terhére	OMFB-től	visszterhes			
			nem visszterhes			
		minisztériumoktól	visszterhes			
			nem visszterhes			
	Állami költségvetés terhére minisztériumoktól					
	Más kutató-fejlesztő intézettől		megbízás, rendelés			
			támogatás			
	Vállalkozástól gazdasági szervezettől megbízás, megrendelés					
			támogatás			
	Pénzügyintézetektől		megbízás, rendelés			
	Tárca kutatási alapokból, más elkülönített állami alapoktól					
	OTKA-ból					
	Önkormányzatoktól		támogatás			
		megbízás, rendelés				
Hazai alapítványtól						
Egyéb hazai forrásból		támogatás				
		megbízás, rendelés				
Összesen						
Nemzetközi források	K+F-megbízás					
	Támogatás, segély					
	Összesen					
Mindösszesen						

⁷ Mint említettük, a K+F-tevékenység általában nem minősül felhalmozásnak, csak akkor, ha az előállított eszköz értékelhető. A szoftvereknek többnyire van piaca, ezért megfigyelhető piaci árak is.

Az akadémiai támogatásokban például szinte kizárólag kutatóintézetek és felsőoktatási intézmények részesülnek, vállalati kutatóhelyek esetén ez a forrás elhanyagolható. Lényeges szempont, hogy a forrás (vissza nem térítendő) támogatást vagy kedvezményes hitelt jelent-e. (A K+F-források a hitel visszafizetését gyakran a kutatás eredményességéhez kötik. Ebben az esetben mindaddig hitelnek számoljuk el a kintlévőséget, ameddig a sikertelen kutatás elismerése után a hitelt el nem engedik.) Hasonlóan fontos megkülönböztetni a folyó és a beruházási támogatásokat.

A K+F finanszírozási forrásaival kapcsolatban felmerül a piaci és a nem piaci termelés elhatárolásának a kérdése. Piacinak nevezzük a termelést akkor, ha a költségek nagy részét (több mint a felét) a piacon realizált árbevétel fedezi. Nem piaci termelés esetén a költségek nagy részét transzferek (például költségvetési források) fedezik. Kérdés, hogy piaci vagy nem piaci termelést jelent-e a szerződéses formában vagy pályázati úton finanszírozott kutatás-fejlesztés. Ebben a kérdésben valójában az a mérvadó szempont, hogy a finanszírozó jogot szerez-e a tevékenység eredményére. Megnehezíti a tevékenységek értékelését az a körülmény, hogy míg a piaci termelés értéke a lekötött tőke hozadékát (profitot) is tartalmazza, addig a nem piaci termelés költségszinten van elszámolva. Ebben az esetben tehát a piaci termeléshez viszonyítva alulértékeljük a tevékenységet. Ráadásul, a költségvetési intézmények költségei között még az eszközök elhasználódását kifejező értékcsökkenés sem jelenik meg.

Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a vállalaton belül saját igényeket szolgáló K+F ún. „nem-piacosított” termelést jelent, amelyet a vállalat saját maga finanszíroz. Tekintettel arra, hogy a K+F-tevékenység többnyire egyedi jellegű jószágot állít elő, ezért tényleges piaci értékesítés híján nehéz hozzá hasonló jószág árát hozzárendelni. Ebből következően a vállalatok saját felhasználásra történő kutatási-fejlesztési tevékenységét költségszinten értékeljük.

A finanszírozási adatok ismerete teszi lehetővé a finanszírozás-felhasználás mátrix összeállítását. Ahogy a későbbiekben, a K+F-statisztikák felhasználásakor még szó lesz róla, ez a mátrix a kiindulópontja a K+F legfontosabb makrogazdasági mutatójának a „Kutatás-fejlesztésre fordított bruttó hazai kiadások” (GERD) kiszámításához.

A kérdőív harmadik része a K+F-tevékenység típusonkénti, tudományági és társadalmi-gazdasági célok szerinti adatait tartalmazza.

A K+F-tevékenység kutatási témáinak számát és tárgyévi költségét az alábbi típusonkénti bontásban ismerhetjük meg:

- alapkutatás,
- alkalmazott kutatás,
- kísérleti fejlesztés.

A kutatási témák költségei a következő tudományági csoportosításban szerepelnek (a szöveges bejegyzés alapján a tudományágon belül ágazat szerinti bontás is lehetséges, például természettudomány, matematika, fizika, kémia stb.):

- természettudomány,
- műszaki tudomány,
- orvostudomány,
- agrártudomány,
- társadalomtudomány.

Végül a kísérleti fejlesztési témák költségei a következő tevékenységek szerinti bontásban jelennek meg:

- mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, hal- és vadgazdálkodás,
- bányászat,
- gépipar,
- építőanyag-ipar,
- vegyipar,
- élelmiszeripar,
- számítástechnika,
- egyéb feldolgozóipar,
- energetika és vízgazdálkodás,
- építőipar,
- közlekedés,
- posta, távközlés, műsorszórás,
- informatika,
- munkavédelem, műszaki biztonságtechnika,
- műszaki jellegű környezetvédelem.

Az alapkutatások és alkalmazott kutatások esetén az adatszolgáltatók az összköltség tudományágak szerinti megoszlását, a kísérleti fejlesztés esetén a fejlesztendő termék-csoportot adják meg. A válaszadást előre megadott listák segítik, ebben helyt adva olyan egyéb kategóriának is, ahol az adatszolgáltató megnevezheti a felsorolt osztályokba be nem sorolható célokat, vagy beírhatja azokat, amelyek besorolásában bizonytalan. Az eredmények értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a cél szerinti funkcionális besorolások nem mentesek a válaszadók szubjektív megítélésétől. Ennek a hatásnak a mérséklését szolgálják a folyamatos telefonkonzultációk.

Ez az adatlap tartalmaz néhány egyéb kiegészítő adatot, mint például az adott évben újonnan elkezdett és befejezett kutatások számát, amely információ kiindulópontja lehet további, a kutatási koncentrációt vizsgáló elemzéseknek.

A kérdőívek tesztelése és a K+F-regiszter

A próbafelvétel egyik legfontosabb célja az volt, hogyan lehet ésszerű kompromisszumot kötni egyfelől az adatok részletezettsége és pontossága, másfelől az adatszolgáltatók elviselhető terhelése között.

Az adatgyűjtés célja az, hogy az adatokból képzett mutatószámokat a K+F- és innovációpolitikai döntések előkészítésére, a vállalkozói szféra döntéseiben fel lehetne használni. Ezért a kérdőíveket az információk potenciális felhasználóival véleményeztettük abból a szempontból, hogy döntési igényeiknek megfelelő kérdéseket fogalmaznak-e meg.⁸ Megbízható információkra csak akkor lehet számítani, ha a kérdések az adatszolgáltatók számára könnyen érthetőek, és az információkat ők is fontosnak tartják. Ez utóbbi vizsgálata érdekében a kérdőívtervezetek kipróbálása két lépésben történt meg. Az első változatot interjúmódszerrel próbáltuk ki az adatszolgáltatók egy nagyobb mintá-

⁸ A tervezetek véleményezésére felkértek közül észrevételeikkel a kérdőívek színvonalának javításához hozzájárultak: Buzássy Lajos és dr. Pécsi Mária (FM), Tóth Bálint (HM), dr. Csapodi Csaba és Halász Gyula (KHVM) Dr. Forray R. Katalin, Dr. Patkós András és Vizváry Erzsébet (MKM), Sindelyes Gábor (KTM), Dányi István, Miskolci Katalin, Vithalm Máttyás (IKIM), Hermann Akos (OMIKK) Imre József és Várszegi Gyöngyi (OMFB).

ján, amely során valamennyi kérdés esetében értékelhető információt 26 szervezettől kaptunk. Az interjúkészítőknek a kérdőívek kitöltésekor figyelmet kellett fordítaniuk arra, hogy mely kérdések értelmezése igényel magyarázatot, melyeket éreztek fontosnak, illetve feleslegesnek az adatszolgáltatók, melyekhez hiányosak az adatszolgáltatók információi, és mely kérdések megválaszolása igényelt az információ értékehez viszonyítva túlságosan nagy időráfordítást. Ezekről a tapasztalatokról jegyzőkönyvben kellett beszámolniuk.⁹ A jegyzőkönyvek és a kérdőívek módszertani feldolgozása után módosítottuk az egyes kérdések megfogalmazását és magát a kérdőívtervezeteket is. Ezekkel a módosított változatokkal készült az úgynevezett postai kérdőíves próbafelvétel. A szervezetekkel folyamatos telefonkonzultációt tartottunk, és a nemválaszolókat külön-külön megkerestük. E megkeresés célja nem csupán a válaszadási arány javítása volt, hanem a nemválaszolás okainak kiderítése. A tábla bemutatja a kiküldött kérdőívek, és a többszöri megkeresés eredményeként a határidő után végül is megkapott válaszok számát.

A válaszadási arány a határidőre visszaérkezett kérdőívek esetében 57 százalék volt, ezt sikerült 5 százalékponttal javítani. A 62 százalékos arány egy próbafelvételnél jelentős eredménynek tekinthető.

Kísérleti adatfelvétel, 1995

Kutatóhelytípus	A kiküldött kérdőívek		Válaszási arány (százalék)
	száma összesen	ebből visszaérkezett	
Kutatóintézet és egyéb költségvetési kutatóhely	71	54	76
Felsőoktatási kutatóhely	318	206	65
Vállalkozási kutatóhely	208	111	53
Nonprofit kutatóhely	3	3	100
<i>Összesen</i>	<i>600</i>	<i>374</i>	<i>62</i>

A regiszter minősége nagymértékben befolyásolja a vállalkozási és egyéb termelési statisztikák minőségét. A regiszterekkel kapcsolatos általános problémákon túl a K+F-regiszter karbantartása sajátos nehézségekkel is jár. A K+F tipikusan olyan tevékenység, amelynél a mintavételes módszerek nehezen alkalmazhatók, ezért az alapsokaságon belül tételesen ismerni kell a K+F-tevékenységet végző egységeket. Különösen nehéz naprakészen tartani a vállalati szervezeteken belül másodlagos tevékenységként működő kutató-fejlesztő helyek nyilvántartását.

A KSH több kiegészítő adatforrás felhasználásával teszi naprakésszé a K+F-regisztert. Ezek közé tartozik a nagyvállalatok éves beszámoló jelentése, amelyben 1995-ben külön fejezet foglalkozott a körülbelül 3-4000 legnagyobb vállalat néhány fontos K+F-adatával. Ez az 1992 és 1995 közötti kérdőívekben szereplő szűrőkérdés, takarékosági okokból az 1996-os kérdőívből kimaradt. Amennyiben az elkövetkező években Magyarország bevezeti és teljeskörűen alkalmazza az EU előírásait követő éves üzleti strukturális kérdőívet, akkor ez szolgáltatni fogja a K+F-kiadások nagyságát jelző adatot. Az erre kapható válaszok alapján lehet majd szelektálni a részletes kutatás-fejlesztési kérdőív adatszolgáltatói körét.

⁹ Az interjúkat Poden Ildikó PhD hallgató, Rezessy Gergely, Tóth Timea, Halász Csaba egyetemi hallgatók készítették.

Egyéb kiegészítő adatforrásként szolgálnak az államigazgatás más szervezeteinél, a K+F-alapok kezelőinél rendelkezésre álló listák. A próbafelvétel előkészítésekor és annak időszakában a K+F-tevékenységet végző szervezetekről rendelkezésre álló listáját megkeresésünkre több szervezet is átadta, és ezzel jelentős mértékben járult hozzá a nemzeti K+F-regiszter elkészítéséhez. Így a Földművelésügyi Minisztérium¹⁰ átadta az agrár kutató–fejlesztő tevékenységet végzők listáját, a Művelődésügyi és Közoktatási Minisztérium,¹¹ a kutatás–fejlesztéssel foglalkozó egyetemi, főiskolai tanszékek regiszterét. Szintén fontos államigazgatási információs források voltak azok a listák, amelyeket a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, az OTKA-Iroda, valamint az OMFB-Mecenatúra Iroda adott át az általuk támogatott K+F-projektokról, de regiszterként történő hasznosításuk különböző mértékű további feldolgozást igényelt, illetve igényel. Az IKIM (Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium) listája a próbafelvétel kérdőíveinek szétküldése után érkezett meg, így az csak a következő munkaszakaszban lesz hasznosítható.¹²

AZ ADATFELVÉTEL JAVÍTÁSA, AZ ÁLLAMIGAZGATÁSI ADATOK FELHASZNÁLÁSA

A K+F-kérdőívek kitöltése nem tartozik a számviteli adatokból rutinszerűen elvégezhető feladatok közé, hanem bizonyos szakismereteket feltételez. Illetve úgy is fel lehet tenni a kérdést, hogy a számvitelben nem elrendezett részletek becslését az adatszolgáltatókra bizzuk-e, vagy azt az alapadatokból a statisztikusok végezzék-e el.

A világon mindenütt fontosnak tartják az adatszolgáltatók eligazítását. Ez történhet szóbeli és írásbeli formában. Az utóbbi módszer kevésbé költség- és munkaigényes, de a hatékonysága is alacsonyabb. Figyelembe kell venni azt, hogy a túl bonyolult módszertani leírások inkább rontják, mint javítják az adatszolgáltatói fegyelmet. Az OECD-országokban nagy gondot fordítanak a személyes kapcsolattartásra, a telefonos módszertani segítségnyújtásra. Bevett gyakorlat az adatfelvételek utólagos mintavételes ellenőrzése, de az adatfelvétel megkezdésekor a nagyobb csoportok (egyetemek, ipari szövetségek) szóbeli tájékoztatása is. Az adatgyűjtők és -szolgáltatók közötti partnerkapcsolatoknak az adatszolgáltatások és az azokból képezhető mutatószámok minőségének javítása szempontjából van nagy jelentősége. Ezt segíti, ha az adatszolgáltatók is felismerik az összegyűjtött információk hasznosíthatóságát.

A regiszter aktualizálásánál bemutatott példák illusztrálják az államigazgatási célra rendelkezésre álló adatok, tehát elsődlegesen más célt szolgáló, nem adatgyűjtésből származó információk másodlagos statisztikai hasznosításának lehetőségeit. Ezek az államigazgatásban gyűlő információk nagymértékben hozzájárulhatnak a K+F-információs bázis kiszélesítéséhez. Az államigazgatási források nagy előnye, hogy megbízható és olcsó lehetőséget kínálnak a K+F-tevékenységgel kapcsolatos gazdasági folyamatok jel-

¹⁰ Ez a nyilvántartás önkéntes részvételen alapult, és valószínűsíthetően szinte teljes körű, mivel a regisztráltatást ösztönzi az a körülmény, hogy ez a nyilvántartás szolgál a K+F-termékek (például vetőmag) termelői és vásárlói közötti kapcsolatfelvételre.

¹¹ Ennek megbízhatóságához hozzájárul, hogy a válaszadók állami támogatása függ a nyilvántartásba vételüktől.

¹² Az így kialakított, az államigazgatásnál összegyűlő információk hasznosításával, széles információs bázisra épülő, költségtakarékos módon előállított regiszter a következő 2-3 év sikeres felvételéhez jelentős segítséget nyújt. Problémát jelent továbbra is, hogy a próbafelvétel előkészítésére megszervezett információátadás nem intézményesített, és nincs megoldva az, hogy a K+F-tevékenységet finanszírozó alapoknál szisztematikusan (és költségmentesen) összegyűljön az információ, ami a regiszter folyamatos karbantartásához szükséges.

lemzésére. Kiemelten fontos az államháztartásból kutatás–fejlesztésre előirányzott összeg ismerete és társadalmi–gazdasági célok szerinti részletezése. A jövőben remélhetőleg fontos adatforrásként szolgál a kiépülő államháztartási statisztikai rendszer, (Government Finance Statistics – GFN), amely a kormányzati kiadásokat három szempont szerint osztályozza:

- a kiadások társadalmi–gazdasági céljai,
- a kiadás közgazdasági jellege (bér, dologi kiadás, folyó transzfer, tőketranszfer, hitel),
- az átutalásban részesülő intézmény (szektor).

A globalizáció egy kisméretű, nyitott gazdaság számára – különösen, ha nem tartozik a fejlődés éllovasai közé – fontossá teszi, hogy rendelkezzen a technikai fizetések mérlegével.¹³ A nemzetközi fizetési mérleg szolgáltatja azokat az adatokat, amelyek kimutatják

- a külföldön végzett K+F hazai finanszírozását,
- a külföldi forrásokból történő hazai K+F-tevékenység értékét.

Mind az OECD, mind az EU adatszolgáltatási rendszere megkívánja, de a NATO-hoz csatlakozás alapvető érdekünké teszi, hogy pontos ismereteink legyenek arról, hogy Magyarország mennyit költ védelmi célú K+F-kiadásokra. Ezekkel az adatokkal a KMÜFA-ból (Központi Műszaki Fejlesztési Alap) történt finanszírozást országosan nyilvántartó OMFB rendelkezett, illetve 1997 első félévének végéig az ilyen célú kiadásoknak csak egy részéért felelős a Honvédelmi Minisztérium. A nemzetközi adatszolgáltatásokhoz nélkülözhetetlen részletek átadásáról további tárgyalásokra és néhány miniszteri rendelet felülvizsgálatára van szükség.

*

Ahogy már több összefüggésben szó volt róla, a kutatás–fejlesztés igen összetett, ugyanakkor statisztikailag nehezen mérhető jelenség. Ennek következtében a kutatási–fejlesztési statisztika sokoldalú megközelítést igényel. Központi magja az az adatgyűjtés, amely a gazdálkodó szervezetek tevékenységének ráfordításait méri. Jelen tanulmány az e téren végzett fejlesztési tevékenységről számol be. További fontos információt jelent az állam kutatási kiadásainak részletes ismerete. Mindezek mellett hangsúlyozottan szükség van mindazon adatokra, amelyek tájékoztatnak a K+F-tevékenység eredményéről, annak elterjedéséről, társadalmi hatásairól, illetve szélesebb értelemben a tudományos–technikai mutatók alakulásáról. Ezt a célt szolgálják többek között a szabadalmi statisztikák, a bibliometriai összeállítások, a tudomány és technológia területén rendelkezésre álló emberi erőforrásokról szóló ismeretek, a magas műszaki színvonalat képviselő termékek kereskedelme, valamint az innovációs felmérésekből erre vonatkozóan nyerhető információk. A jövőben a magyar statisztikai rendszer felülvizsgálatát célszerű lenne mindezekre a fejlett piacgazdaságokban rendszeresen megfigyelt területekre is kiterjeszteni. Ezzel párhuzamosan intenzíven be kellene kapcsolódnunk azokba a nemzetközi módszertani fejlesztésekbe, amelyek a tudományos–technikai mutatók körének bővítését, így például a kisvállalkozások kutatási–fejlesztési tevékenységének másodlagos információs

¹³ Részletes leírását lásd „A technikai fizetési mérleg” című ismertetést, amelyet az Információs Kutató Központ munkatársai készítettek az OMFB megrendelésére, 1995-ben. OMFB-sokszorosítvány.

források felhasználásával történő mérését, a szabadalmi információk statisztikai hasznosítását, a tudományos–műszaki folyóiratokból nyerhető statisztikák rendszerezését, az immateriális eszközökbe történő beruházások strukturált megfigyelését, az informatika helyzetét bemutató jelzőszámok kidolgozását célozzák.¹⁴

Más oldalról a fejlesztések másik irányát jelenthetik azok az adat-összeállítások, amelyek a K+F-tevékenységet különböző megközelítésből jellemző részinformációkat egységes keretbe rendezik. A munka továbbfolytatása során célunknak tekinthetjük ilyen rendszerek kiépítését, esetleg a kutatás–fejlesztés szatellit számlájának összeállítását.¹⁵

Az 1998. évi Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) összeállításánál figyelembe vették a kísérleti adatfelvétel tapasztalatait és ennek megfelelően alakították ki az egyes intézménytípusra vonatkozó kérdőívet. A kutatók, fejlesztők életkor és iskolai végzettség szerinti megfigyelésére – a kísérleti felvételtől kiindulva – a jövőben a korábbi öt év helyett évenként került sor. A létszám- és ráfordításadatokat, valamint a költségek források szerinti megfigyelését az itt ismertetett formában gyűjtik be, illetve végzik el.

TÁRGYSZÓ: Kutatási–fejlesztési statisztika.

SUMMARY

The foundation of the policy of national science and technology and the preparation for EU membership requires production comparable indicators for international purposes. The authors show the first step to the renewal of the information system of science and technology, the modernization of Research and Development – R&D statistics.

Making use of international experiences a pilot survey later on an experimental statistical survey was carried out in co-operation with the Innovation Research Centre and the Central Statistical Office supported by the National Committee of Technical Development. The surveys covered various types of organizations being engaged in activities in question. The purpose of the pilot survey was the reshaping, modernizing questionnaires and the maintenance of R&D register. The authors direct attention to the tendencies of further development too, among them the preparing of technical balance of payments.

¹⁴ *Sirilli, G.*: Science and technology indicators: The state of art and prospects for the future. (Kézirat.)

¹⁵ Ezek a számlák a funkcionális és a szektorális gazdaságpolitika megalapozását szolgálják azáltal, hogy bizonyos részstatisztikákat kiemelnek, kinagyítanak, de közben megőrzik a kapcsolódási pontokat a nemzetgazdaság egészét leíró mutatókhoz. (Részletesebben lásd System of National Accounts. 21. 61–81 paragrafust.)

A TUDOMÁNY ÉS A TECHNOLÓGIA JELZŐSZÁMAI – AZ EURÓPAI UNIÓ KÖVETELMÉNYEI*

KARL MESSMANN

Módszertani, gyakorlati, valamint koncepcionális tekintetben egyaránt nagy kihívás a tudomány, a kutatás, az innováció és a technológia komplex, dinamikus és hálózatként értelmezhető jelenségeinek mérhetővé, számszerűsíthetővé, azaz a statisztikai megfigyelés számára hozzáférhetővé tétele. Az OECD Titkársága az említett komplex jelenségek mérésében a hatvanas évek óta vezető szerepet játszik. Vezető szerepét mutatja egyrészt az általa összeállított modell jellegű módszertani kiadvány, az ún. Frascati Kézikönyv.¹ Másrészt az OECD az említett nemzetközileg elfogadott irányelvek és standardok alapján rendszeresen gyűjti a fontosabb statisztikai adatokat, mutatókat.

Az OECD-országok körében a tudományra és a technológiára vonatkozó jelzőszámok nagy részét, mint eddig is, a kutatási–fejlesztési (a továbbiakban K+F) -statisztika révén alakítják ki, amely lényegében a felhasznált erőforrások (input) mérésére összpontosít. Az utóbbi évtizedben nemzetközi és nemzeti erőfeszítések egyaránt jelzik, hogy a K+F-statisztikákból kiindulva, az egymást kiegészítő tudományos és technológiai jelzőszámok további, széles választékát törekszenek összeállítani. E törekvés egyrészt a kibocsátással (output) és a hatást kifejező jelzőszámokkal kapcsolatos, ilyen például a technológiai bevételek és kiadások fizetési mérlege, a szabadalmak statisztikája, a bibliometriai vizsgálat, a csúcstechnikához sorolt termékek, szakágazatok (az ún. high-tech) statisztikája. Másrészt az a törekvés, hogy a K+F által átfogott területeket kiterjesszék, például az innovációs tevékenységek megfigyelésével, a magasabb képzettségű tudományos és műszaki gárda potenciáljának (Human Resources for Science and Technology – HRST), valamint az informatikai tevékenységek (Information, Computer and Communication – ICC) felmérésével. Az OECD ezen munkáinak a célja, hogy olyan jelzőszámokat vezessenek be, amelyek megfelelő módon bemutatják, illetve mérik a nemzeti innovációs rendszerek keretében elérhető, terjedő (technológiai) ismereteket.²

* A tanulmány eredeti címe: Europäische Anforderungen auf dem Gebiete der Wissenschafts- und Technologie-Indikatoren. Österreichs Statistik in der Europäischen Integration. 2. Wien. ÖStASt. 1996. 9 old. (Nádudvari Zoltán fordítása.)

¹ The measurement of scientific and technological activities. Proposed standard practice for surveys of research and experimental development. Frascati Manual. 1993. OECD. Paris. 1994. Magyarul megjelent: A kutatással és a kísérleti fejlesztéssel kapcsolatos felmérésekhez javasolt egységes gyakorlat. Frascati Kézikönyv. A tudományos és a műszaki tevékenység mérése, 1993. Budapest. 1996. 228 old.

² Az erre vonatkozó OECD-kiadvány: Accessing and expanding the science and technology knowledge base. DSTI/STP/TIP(94)4. Paris. 1994.

Az Európai Közösség (EK) brüsszeli Bizottsága (ezen belül főleg a DG XII és a DG XIII vezérigazgatóság), valamint az EUROSTAT 1990-től kezdődően felismerte a K+F- és innovációs statisztika egyre növekvő jelentőségét. Ezt megelőzően a területen gyakorlatilag az Európai Közösségek, illetve az EUROSTAT egyetlen lényeges tevékenysége olyan adatgyűjtés volt, amely az állami költségvetések elemzésére támaszkodva a K+F célú közkiadásokat meghatározta (a vonatkozó nomenklatúra jele: NABS, mely a Nomenclature pour l'Analyse et la comparaison des Budgets et programmes Scientifiques elnevezésből származik). Az EUROSTAT a K+F- és innovációs statisztika kialakítására átfogó munkaprogramot állított össze, amely lényegessé vált az Európai Gazdasági Térség (EGT) tagországaiban is. Az EUROSTAT erre a feladatra saját munkacsoportot is alakított, ez rövidesen az Európai Közösség és az EFTA közös munkacsoportjává, majd 1994-ben az EGT munkacsoportjává alakult. Az Osztrák Statisztikai Hivatal (ÖSTAT) kezdettől fogva képviselteti magát ebben a munkacsoportban. Az Európai Unió Tanácsa 1994. január 24-i döntése hagyta jóvá a kutatás, a fejlesztés és az innováció közösségi statisztikájának többéves fejlesztési programját, amely jogi keretet ad a további fejlesztésekhez. Ez a program – többek között – EU-rendeletet is előírányoz 1995/1996-ra a K+F- és innovációs statisztikára vonatkozóan.³

Az EU statisztikai keretprogramja az 1993 és 1997 közötti időszakra vonatkozik, és ebbe átvették az EUROSTAT-nak a tudomány és technológiai jelzőszámaira vonatkozó OECD-munkaprogramjának minden lényeges pontját, és ezt kiterjesztették a regionális dimenzióval. A program a közösségi politika számára nagyon lényeges, a meglehetősen differenciált statisztikának megfelelő prioritást is adott (elég itt az Európai Unió kutatási keretprogramjára vagy a technológiák közösségi támogatási programjára gondolni).

Az osztrák törvényhozás 1994-ben újrafogalmazta a szövetségi statisztikáról szóló 1965. évi törvényt, ennek során figyelembe vették az európai integrációs folyamatot és különösen Ausztria várható EU-csatlakozásából adódó pótlólagos követelményeket a hivatalos (és ezen belül a K+F- és innovációs) statisztika terén. Az új statisztikai törvény (az osztrák hivatalos közlönyben 390/1994. számon hirdették ki 1994. V. 20-án) első alkalommal jogosítja fel az Osztrák Statisztikai Hivatalt, hogy K+F és innováció adatgyűjtéseit a jövőben a nemzetközi standardok alapján, adatszolgáltatási kötelezettséggel hajtassa végre.

Az 1993–1997. évek statisztikai keretprogramjából kiindulva határozták meg az Osztrák Statisztikai Hivatalra, illetve az Ausztriára vonatkozó következményeket (a 65 100 és a 65 200 jelű programmodulok teszik konkrétá, valamint aktuálissá az itt vizsgált statisztikai programokat).

A K+F-input jelzőszámai

1. Vállalati K+F-felmérések átvétele az ÖSTAT részéről. Az új statisztikai törvény hatályba lépése előtt a „vállalati kutatóhelyek” körében az Osztrák Gazdasági Kamara önkéntes alapon teljes körben figyelte meg a K+F-adatait. A megfigyelt körbe a termelő iparvállalatok, továbbá a Kamara más tagjai tartoznak. A gazdasági szervezetek szférájának ez a legfontosabb része. A továbbiakban az ÖSTAT köteles folytatni a K+F-

³ Megjelent: 94/78 EC, Euroatom számon, az *Official Journal* 1994. é. vi 38. számában.

adatgyűjtéseket, ami változtat a Kamara által megfigyelt „vállalati kutatóhelyek” körén, a statisztika a teljes körre kiterjed. Változnak továbbá a kérdések is, mivel az eddigi osztrák K+F-adatgyűjtések nagyon különbözők voltak, az ÖSTAT viszont lehetőség szerint alkalmazkodik a nemzetközi ajánlásokhoz. Csak a kérdések változtatása révén elégíthetők ki az EU sokrétű követelményei (például az országos, valamint regionális összegzések, illetve tagolások). Habár a Frascati Kézikönyv követelményei alapján bizonyos ideje ismertek ezek a követelmények (a regionális összefüggésektől eltekintve), továbbá a tagolt adatokat az OECD Titkársága is igényelte, de az adatok közzétevése csak az Európai Unió keretében vált kötelezővé.

A K+F-adatgyűjtéseket az Osztrák Gazdasági Kamara 1987 óta, a nemzetközi követelményekhez igazodva, kétévenként hajtotta végre. Az ÖSTAT viszont ezt a gyakoriságot nem tarthatja meg, mivel az EUROSTAT éves K+F-jelentést ír elő, tehát a felmérés nélküli évekre becslésekre van szükség. A K+F-adatgyűjtést az ÖSTAT vállalati és telepnyilvántartása (a regiszter) alapján hajtják végre oly módon, hogy más gazdaságstatisztikákkal összhangban határozzák meg mind a statisztikai egységet, mind a gazdasági tevékenységek osztályozási rendszere szerinti besorolást. Kétségtelen, hogy így javul a statisztika minősége, és eddig nem létező összehasonlítási lehetőségek teremthetők meg.

2. Az adatgyűjtések gyakoriságának csökkentése 4 évről 2 évre. A K+F-jelentésekre az EUROSTAT általában éves gyakoriságot ír elő. Ezzel szemben az OECD és az UNESCO kétéves gyakorisággal gyűjt adatokat, amely a legtöbb OECD-országban a gyakorlatban is megvalósul. Az ÖSTAT eddig 4 évenkénti K+F-felméréseit középtávon 2 éves gyakorisággal tervezi ismételni. Ezt egyrészt az indokolja, hogy az Osztrák Gazdasági Kamara eddig két évente végezte ezt az adatgyűjtést a kiválasztott „vállalati kutatóhelyek” körében, másrészt az, hogy egyéb módon nem lennének teljesíthetők a nemzetközi követelmények. Nagy gyakorlati politikai jelentősége van annak, hogy például a regionális támogatási intézkedésekhez aktuális és részben nagyon mély regionális tagolású adatokra van szükség. Ilyen adatok viszont csak teljes körű felméréssel határozhatók meg.

3. Részletes becslések a nem felmért évekre. Az Európai Unió évente kér adatot a tagországoktól, ezen belül regionális tagolású adatokat is, ehhez viszont az ÖSTAT által nem felmért évekre részletes becsléseket kell összeállítani, az éves adatszolgáltatási kötelezettség csak ilyen becslésekkel teljesíthető. Az OECD Titkársága az eddig is igényelt ilyen jellegű becsléseket a nem felmért évekre, mégpedig a K+F-tevékenységet folytató szektorok, a foglalkoztatottak kategóriái, valamint a tudományágak és a gazdasági ágazatok szerint tagolva. Ezt az OECD-igényt azonban az ÖSTAT erőforrások hiányában nem tudta kielégíteni.

4. Két K+F-mutató a strukturális vállalati felmérések keretében. A jövőben két alapvető K+F-mutatót is megfigyelnek a termelő- és szolgáltató ágazatok teljes körét érintő, kötelező éves teljesítmény- és struktúrafelmérés keretében. Ezek

- a cégen (üzemen) belüli összes K+F-ráfordítás,
- a K+F területén foglalkoztatottak (a bérjegyzeiken szereplők) összes száma.

Kettős előnnyel jár ez a kiegészítés: egyrészt konzisztenssé teszi a K+F-statisztika és a gazdaságstatisztika egységeit, valamint osztályozási kérdéseit, másrészt évente elérhe-

tővé teszi a K+F-ráfordítások alapinformációit, és ezekre alapozva végezhető el az éves becslések. A két K+F-mutató megfigyelése azonban nem helyettesíti a „vállalati kutatóhelyek” körében végzett teljes körű K+F-felméréseket.

5. A K+F közkiadásai: a NABS 1993 nómenklatúra alkalmazása. Az osztrák szövetségi költségvetési törvény megfelelő melléklete (T) részletezi a szövetségi közkiadásokat a kutatásra, valamint a kutatások támogatására (a költségvetés részeként, illetve végleges jelleggel). Az ÖSTAT koordinálja a K+F mindenkori részesedésének azonosítására, meghatározására alkalmazott ismérvek kialakítását, aktualizálását a vonatkozó nemzetközi standardok és irányelvek alapján. Az ÖSTAT társadalmi-gazdasági célok alapján értékeli a szövetségi költségvetés kutatási, kutatástámogatási kiadásait. Ehhez olyan 13 kategóriából álló osztályozást választottak alapként, amely az OECD és az UNESCO osztályozásainak megfelelő adatokat a NABS fejezetei, illetve egyszámjegyű kategóriái szerint rendezzi.

Ausztóriára mint az Európai Unió tagállamára is kötelező az átszerkesztett 1993. évi NABS alkalmazása.⁴ Átmeneti megoldásként az ÖSTAT első alkalommal a K+F közkiadásainak 1994. évi adatait az OECD osztályozása szerint jelentette az EUROSTAT-nak, tekintettel arra, hogy ennek kategóriái messzemenően konzisztensek a NABS fejezeteivel, illetve egyszámjegyű kategóriáival.

A 13 egyszámjegyű kategória mellett a NABS 1993 összesen 102 féle kétszámjegyű és pótlólag 14-féle háromszámjegyű alkategóriát tartalmaz. Ez az osztályozás tehát sokkal részletesebben tagolja a K+F közkiadásait, mint az első osztrák közlés. Az ÖSTAT előkészítő munkálatokat végez a NABS-ra való áttérés érdekében, és kialakította az erre vonatkozó koncepciótervezetet. Megállapították, hogy a NABS két-, illetve háromszámjegyű alkategóriáinak alkalmazása ütközik a szövetségi költségvetés viszonylag elnagyolt szerkezetével, ahogy ez számos más ország esetében is megmutatkozik. A legfőbb akadály, hogy a költségvetés tételei nagyon globális jellegűek, és összetételük is heterogén. Az ÖSTAT ennek ellenére előírnyozza, hogy a NABS két-, illetve háromszámjegyű szintjét felhasználja a fontosabb K+F-projektek, programok dokumentációjának elemzésére, osztályozására. Tervezik továbbá, hogy kísérletként a NABS 1993 szerint elvégzik a K+F-adatgyűjtések 1993. évi adatállományának osztályozását.

Mutatószámok a K+F outputjára és hatásaira

Ebbe a mutatókörbe tartozik többek között a technológiai bevételek és kiadások fizetési mérlege, a szabadalmak statisztikája, a csúcstechnikához sorolt termékek, szakágazatokra irányuló és a bibliometriai vizsgálata. Az ilyen mutatószámok iránt mind Ausztriában, mind nemzetközi szinten nagy az érdeklődés. A Frascati Kézikönyv „család” keretében az OECD már korábban megadta néhány mutatószám módszertanát, részben végleges szerkesztésben, részben javaslatként.⁵

Az OECD-módszertanokat azonban nagyon kevés adatgyűjtés követte, ezért bizonyos részekben nagyon szűkösek a megfelelő minőségű, nemzetközileg összehasonlítható

⁴ NABS 1993. Systematik zur Analyse und zum Vergleich des wissenschaftlichen Programme und Haushalte. EUROSTAT. Luxemburg. 1994.

⁵ Proposed standard method of compiling and interpreting technology balance of payments data. TBP Manual. 1990. OECD. Paris. 1990. Using patent data as science and technology indicators. DSTI/EAS/STP(94)1. OECD. Paris. 1994.

adatállományok. Az EUROSTAT határozott szándéka, hogy ezeket a mutatószámokat megfigyeljék, azaz bevonják a K+F és az innováció tervezett európai statisztikai információrendszerébe. Belátható időn belül megkezdik a munkákat, azonban az EUROSTAT korlátozott erőforrásai miatt jelenleg adatgyűjtő-tevékenységet nem terveznek.

Csak részben tartozik az ÖSTAT közvetlen, formális hatáskörébe a felsorolt K+F-output- és hatásmutatók megfigyelése, de logikusnak és értelmesnek tűnik a Statisztikai Hivatal koordináló, összefogó funkciója ezen a területen is. Ausztriát ugyanis az ÖSTAT képviseli a nemzetközi és a nemzetek fölötti szinten működő szakértőbizottságokban. Az adatokat olyan osztrák intézmények állítják elő, mint a jegybank (a fizetési mérlegek felelőse) vagy a Találmányi Hivatal (a szabadalmak statisztikáinak felelőse), ezért ezeket a munkákba bevonják.

Ausztria számára ezek a mutatószámok várhatóan fontosak lesznek politikai szempontból és ezért akkor is a legnagyobb figyelem kíséri a vázolt fejlesztéseket, ha az EUROSTAT-ban a már említett technikai okok miatt még nem kezdték el a munkálatoikat. A továbbiakban is az OECD Titkársága kezében van a kezdeményezés a mutatószámok módszertani előkészítésében. Bizonyos gyakorlati munkákat az EUROSTAT keretében is folytatnak. Ezek célja, hogy tudományos és technológiai mutatóként bevonhassák a szabadalmi statisztikákat.

Mutatószámok az innovációról

Ausztriában eddig két innovációs felmérést végeztek (1985-ben és 1990-ben) az ipari ágazatokban, a müncheni IFO-intézet módszertana alapján. A felmérés több szövetségi minisztérium megrendelésére, az osztrák Iparszövetség támogatásával végezte az Osztrák Gazdaságkutató Intézet (Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung). Nagy érdeklődés mutatkozik a nemzetközi szabványosítás iránt, mivel a két osztrák felmérés eredményei (miként a más országokban végrehajtott innovációs megfigyelései is) nemzetközileg a különböző módszertani előírások következtében csak korlátozottan hasonlíthatók össze.

Erre tekintettel osztrák részről üdvözölték az OECD-nek az egységes módszertan kialakítására irányuló erőfeszítéseit. Létrejött az OECD Oslo Kézikönyve.⁶ Ezt a módszertani alapot az OECD az EUROSTAT-tal együttműködve állította össze az ipari ágazatok innovációjának mérésére. A kézikönyv alapján közös OECD–EUROSTAT-kérdőívet alakítottak ki. Megtörtént az Európai Unió összes tagországában az innováció erre alapozott felmérése, és egyes nem EU-országok is elvégezték a megfigyelést a szabványos (Community Innovation Survey – CIS) módszertan alapján. Még nem zárult le az 1993-ban indított felmérés eredményeinek, valamint gyakorlati megvalósításának elemzése. Az első szakasz tapasztalatai azonban megmutatták, hogy változtatások szükségesek mind a kérdőívben, mind az Oslo Kézikönyvben.

A módszertani továbbfejlesztést az OECD és az EUROSTAT szoros együttműködésével végzik. Ebben fontos szerepe van az OECD „NESTI” szakértőcsoportjának (a K+F-mutatószámok szakmai kérdéseit illetően) és az EUROSTAT, illetve az Európai Gazdasági Térség K+F- és innovációs statisztikával foglalkozó munkacsoportjainak. A

⁶ Proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. Oslo Manual. OECD. Paris. 1992.

közös felülvizsgálati munka 1995-ben indult és 1996-ban zárult. Az EUROSTAT-munkaprogram értelmében a felülvizsgált Oslo Kézikönyv alapján az Európai Unió minden országában 1996-ban készítik elő az első innovációs felmérést és ezt 1997-ben követi az adatgyűjtés. A program szerint ezt a felmérést már az innovációs statisztikáról tervezett EU-előírások alapján hajtják végre.

A program Ausztria részére azt jelenti, hogy a következő nemzeti innovációs felmérést a felülvizsgált Oslo Kézikönyv, valamint az abból levezetett közös OECD–EUROSTAT-kérdőív alapján kell végrehajtani. Ez a módszertan nagymértékben eltér a korábban alkalmazott IFO-módszertantól, amely alapján eddig két osztrák innovációs felmérést végeztek. A második CIS-fordulóban Ausztria az új módszertant alkalmazza.

Az innovációs statisztikai adatok politikai jelentőségére tekintettel az 1994. évi statisztikai törvénnyel a jogalkotó felhatalmazza az Osztrák Statisztikai Hivatalt, hogy a jövőben a nemzetközi standardok és ajánlások alapján hajtsa végre az innováció adatgyűjtéseit. A jogalkotó figyelembe vette továbbá az Európai Unió belátható, illetve várható fejlődését. A törvényben az Oslo Kézikönyv ajánlásai alapján határozták meg a felvétel ismérvcsoportjait, és kötelező adatszolgáltatást írtak elő. Az ÖSTAT a következő osztrák innovációs adatgyűjtést az EU-követelmények és az új jogszabályi előírások alapján hajtja végre.

Sokféle módszertani előnyt hoz a hivatalos statisztika közelsége. Az ÖSTAT vállalati, üzemi regiszterének bevonása konzisztenssé teszi a gazdaságstatisztikát és a kutatási statisztikát, ezáltal elkerülhetők a hivatalos statisztikától elválasztott innovációs felmérésekben megfigyelési egységek és az osztályozások terén megmutatkozó nehézségek.

Az emberi erőforrások statisztikája

Az OECD Titkársága azzal a céllal kezdeményezte ezt a most kiépülő és az EUROSTAT által is átvett statisztikát, hogy rendszeresen gyűjtsék a magasabb képzettségű tudományos és műszaki potenciálra vonatkozó adatokat. Ez a technológiaszemléletű statisztika a K+F-tevékenységgel foglalkozó személyek adatait tekinti kiindulópontnak, de egyidejűleg a képzettséget is megfigyelik a közoktatási és a felsőoktatási statisztika, valamint a népszámlálás adatai alapján. Ehhez járulnak a munkaügyi statisztika egyéb foglalkoztatási adatai.

Az OECD K+F-mutatókkal foglalkozó szakértő csoportjának Canberrában, 1994. április 18. és 20. között megtartott tanácskozásán foglalkoztak a módszertani kézikönyv végleges tervezetével, amelyet az OECD Titkársága és az EUROSTAT közösen készített. Ezt követően, 1994 végén az OECD Tudománypolitikai Bizottsága is elfogadta a módszertant, amelyet 1995-ben az OECD és az EUROSTAT közös kiadványaiban is megjelentettek.⁷

A megvalósítás első szakaszában nem tervezik, hogy ezen a területen átfogó, elsődleges statisztikai adatgyűjtést végeznek. A tervek szerint sokkal fontosabb az a felülvizsgálat, amelynek célja, hogy minősítsék a kutatási, az oktatási és a munkaügyi statisztika, valamint a népszámlálási adatok alkalmasságát az emberi erőforrások statisztikájának ki-

⁷ Manual on the measurement of human resources devoted to science and technology. Canberra Manual. Dok. Nr. OECD/GD(95)77. OECD–EUROSTAT. Paris. 1995.

dolgozására. Ez a felülvizsgálat megállapíthatja, hogy a Canberra Kézikönyv koncepciójával mennyiben konzisztens az osztrák emberi erőforrások így szerkesztett statisztikája, illetve miként teremthető meg az összhang. Ha lehetségesnek mutatkozik a rendelkezésre álló lényeges adatállományok ilyen jellegű harmonizálása, akkor az ÖSTAT az említett statisztikák összevezetésére törekszik. (Előre látható, hogy már a korai előkészítési szakaszban szükség lesz kisebb elsődleges statisztikai felmérésekre is.)

Az OECD és az EUROSTAT 1993-ban a magasabb képzettségű tudományos és műszaki személyzet állományfelmérését a nemzeti (és nemzetközi) szinten rendelkezésre álló adatokra alapozva végezte el, lényegében a Canberra Kézikönyv előírásai szerint. Az EUROSTAT 1995 végén közreadta az emberi erőforrások első nemzetközi adatgyűjteményét, amely az állomány felmérésére összpontosít.

Ezen az új statisztikai területen végzett eddigi munkák már azt is megmutatták, hogy nagy ráfordításokkal jár az emberi erőforrások statisztikáinak elkészítése, mindenekelőtt a koncepció kialakítása az elemzés munkai igényéből következően. Az emberierőforrás-statisztika koncepciója felhívja a figyelmet a megfelelő tudomány- és technológiapolitikai követelményekre. A gyakorlati politika mind osztrák nemzeti, mind nemzetközi és nemzetek fölötti szinten sürgős és növekvő igényt mutat a felsőbb és legmagasabb szintű tudományos és műszaki képzettségű személyekre vonatkozó nemzetközileg összehasonlítható adatok, mutatók iránt.

Tudományos, technológiai mutatók regionális dimenziója

Az Európai Unió a K+F mutatószámai terén is nagy jelentőséget tulajdonít a regionális dimenzióknak. Több alkalommal átdolgozták a K+F- és az innovációs statisztika regionális dimenziójára vonatkozó módszertani kézikönyvet.⁸

Az 1995. október 10-i dokumentumot az Európai Gazdasági Térség munkacsoportja 1995 novemberében megvitatta, és 1996 első félévében szándékozott nyilvánosságra hozni. A munkacsoport ülésén nem lényeges módszertani nehézségek adódtak, amelyek a K+F és az innovációs statisztika regionálissá tételéből adódtak. Ilyen nyitott kérdés például a megfigyelési egység, különösen a vállalati körben. Az EUROSTAT többféle regionális adatot szándékozik gyűjteni a K+F-munkával foglalkozó személyekről, a K+F-kiadásokról, a találmányi bejelentésekről, valamint a K+F- és az innovációs támogatásokról. A tervek szerint az Európai Bizottság gyűjti az adatokat, és adatbankot alakítanak ki a regionális K+F-mutatókra, alapvetően a munkaerőre és a kiadásokra vonatkozó adatok tárolására.

Az Európai Gazdasági Térség munkacsoportja keretében történt megállapodást az EUROSTAT elfogadta, eszerint a továbbiakban a K+F- és az innovációs adatokat (a NUTS-1 szint mellett) csak a NUTS-2 regionális szinten gyűjtik. A NUTS-2 szinten a K+F munkaerőre és kiadásokra vonatkozó első részletes adatgyűjtést az Európai Unió minden tagországában (az 1995. január 1-jével csatlakozottakban is) 1995. első negyedévében végezték, és a jövőben évente folytatják ezt az adatgyűjtést.

A NUTS-2 szint Ausztriában a tartományoknak felel meg. Adottak a feltételek az ÖSTAT K+F-felmérésében szereplő ágazatokra és a teljes körű felmérés éveire, hogy

⁸ The regional dimension of R&S and innovation statistics. „Regional manual” Draft. EUROSTAT/D3/REDIS/029 Rev. 1.

NUTS-2 szinten részletezett adatokat figyeljenek meg. Az Osztrák Gazdasági Kamara felmérése viszont a „vállalati kutatóhelyek” tevékenységének felmérésére vonatkozik, ezért bizonyos módszertani nehézségek adódnak a felmérés egységét illetően.

Az Európai Unió alapvetően éves beszámolókat követel meg, mégpedig regionális (NUTS-2 szintű) tagolással, de ilyen regionális adatok rendszerint csak a teljes körű felmérés eredményeként állnak rendelkezésre. Ezért szükséges, hogy gyakrabban, tehát az eddigieknél rövidebb időközönként végezzenek teljes körű K+F-felméréseket. A regionális tagolású adatok idősorainak birtokában az ÖSTAT a jövőben olyan helyzetbe kerül, amely módszertani tekintetben új területnek minősül, és erre alapozva vállalkozhatna a nem felmért évekre vonatkozó részletes, regionálisan is tagolt becslésekre. Minden eddigi becslés Ausztriában kizárólag országos szinten készült, vagyis az országos pénzügyi adatokra építve, a K+F-ráfordítások globális becslését tartalmazta. A rendelkezésre álló adatok nem adtak lehetőséget arra, hogy a becslésbe bevonják, illetve figyelembe vegyék a regionális dimenziót.

*

A tudomány és technológia mutatószámaira vonatkozó európai követelmények igen jelentősek. Szilárd módszertani alapot kell képezni, amely révén a létező K+F-statisztikákra biztonságos adatbázis építhető. Új feladatokat ró a hivatalos statisztikára néhány lényeges körülmény, úgymint

- az évente igényelt részletes beszámoló, a regionális dimenzió bevonásával,
- a költségvetés elemzésén belül a K+F-célú közkiadások differenciált osztályozási követelmények szerinti tagolása,
- két teljes és új statisztikai terület – egyrészt az innovációra, másrészt az emberi erőforrásokra vonatkozó statisztikák – beléptetése.

Ausztria EU-csatlakozása után egyetlen korábbi feladat sem hagyható el a hivatalos statisztika itt vizsgált területein, változatlanul meg kell tartani a csak nemzeti követelményeket is (például a jellegzetesen osztrák jogi és területszervezési tagolás szerint).

Az OECD jelenlegi (az Európai Uniótól eltérően jogilag nem kötelező) igényei egyes területeken túlmennek az EU követelményein, mindenképp a K+F-output és hatásmutatói kapcsán. Új, kialakulóban levő koncepció a tudásra alapozott gazdaság, amely az eddigi kereteket döntően tágítaná.⁹

Az EUROSTAT és az OECD Titkársága a tudomány és a technológia mutatói területén szorosan együttműködik, gyakorlatilag munkamegosztás alakult ki, és feltehetően a jövőben is folytatódik egyeztetésük. Ténylegesen az történik, hogy az OECD ilyen tárgyú munkaprogramjait az EUROSTAT átveszi, bár részben más súlypontokat képez, és a határidők is eltérők. Ennek tudatában úgy tűnik, hogy bár bizonyos OECD-követelmények jelenleg kívül esnek az EU jogilag kötelező követelményein, rövidesen az EU statisztikai munkaprogramjának integráns részeivé válnak.

TÁRGYSZÓ: Kutatás-fejlesztés. Nemzetközi statisztika.

⁹ Az erre vonatkozó OECD-kiadvány: *Accessing and expanding the science and technology knowledge base*. DSTI/STP/TIP(94)4. Paris. 1994.

SUMMARY

The study is the Hungarian translation of the report published in the series of the Austrian Statistical Office (ÖSTAT) entitled „Österreichs Statistik in der Europäischen Integration” in 1996.

The author gives an overall review of the work of EUROSTAT study group which deals with the European requirement system for science and technology indicators since 1994.

EUROSTAT drew up an overall work programme for elaborating Research and Development – R&D and innovation statistics. Taking part in the programme has become important also for Austria so that R&D data supply, to be carried out drawing on international standards, was put down also in the Austrian Statistical Act reformulated in 1994.

The author discusses in details the indicators of R&D input, R&D output and its effects as well as the indicators covering the field of innovation.

REGRESSZIÓS MODELL A FIATALKORI BŰNÖZÉS VIZSGÁLATÁBAN

DR. VASS LUCIA

Társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában, a társadalmi élet valamennyi szférájában léteznek még olyan ellentmondások, amelyek a bűnözés kiváltó okai lehetnek.

A fiatalkori bűnözés területén végzett kriminálstatisztikai elemzések közelebb visznek bennünket a probléma teljes feltárásához. A tudományos módszerrel készített prognózis irányt szab a megelőzés stratégiájának kialakításához. Pontosabb információt kaphatunk az elemzett tényezők és a bűnözés kapcsolatáról, ha a bűncselekmény-csoportokat vetjük össze a fiatalkorúak egyes csoportjainak arányával. Feltételezhető ugyanis, hogy a társadalom, illetve a fiatalkorúak más rétegeiből kerülnek ki az erőszakos, garázda bűncselekmények elkövetői, mint a közrend elleni bűncselekményeket elkövetők. Másként fogalmazva sztochasztikus kapcsolat mutatható ki az elkövetett bűncselekmény típusa és a környezet, a foglalkozás, az iskolai végzettség és számos olyan más tényező között is, amelyek hatása jelenleg adatok hiányában nem számszerűsíthető. Például a családnagyság, a lakásnagyság, a lakáskörülmények, a háztartás felszereltsége, a család életmódja, a baráti, a munkahelyi környezet, az iskolázottság, a foglalkoztatottság, a munkanélküliség olyan társadalmi, gazdasági és szociális tényezők, amelyeket a számszerűsítési nehézségek ellenére is figyelembe kell vennünk az elemzések, az értékelések elkészítésénél.

Vizsgálataim során azt kutattam, hogy milyen tényezők befolyásolják, határozzák meg a fiatalkori bűnözést. Ezen vizsgálatban a jogerősen elítélt fiatalkorúak számának alakulását először az alábbi tényezőkkel próbáltam összefüggésbe hozni: állami gondozások száma; válások száma; alkoholfogyasztás.

Miért ezeket a tényezőket vontam be a vizsgálatba? Kutatásaim, börtönlátogatásaim, szakemberekkel, a fiatalkorú elítéltekkel folytatott beszélgetéseim, valamint a témában végzett vizsgálódásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy az említett tényezők meghatározók a fiatalkori bűnözésben, de e változók számszerűsíthetősége is szerepet játszott a választásban.

Rendkívül érdekes feladatnak láttam egy többváltozós korrelációs-regressziós modell felállítását, s szerettem volna megvizsgálni, hogy azok a következtetések, melyeket levontam, a matematikai–statisztikai módszerek segítségével igazolhatók-e. Azonban nemcsak a már említett tényezőket kell s lehet figyelembe venni, hanem, olyanokat is, mint a lakáskörülmények, a gazdasági és szociális tényezők, az adórendszer hatása, a

háztartás felszereltsége, a család életmódja, a baráti és a munkahelyi környezet stb., amelyek további kutatásaimban szerepelni is fognak. Sajnos az utóbbi tényezőkre vonatkozóan számszerűsíthető adatot nehéz találni, vagy egyáltalán nem is fejezhető ki számszerűen. Vizsgálatomban a magyarázó tényezők tehát a következők voltak:

- x_1 – állami gondozások száma (GONDOZ),
- x_2 – válások száma (VALAS),
- x_3 – egy főre jutó átlagos jövedelem melletti alkoholfogyasztás (ALKOHO),
- x_4 – konstans (CONST),
- x_5 – idő (YEAR).

A vizsgálatot számítógépes regressziós programmal végeztem, s mint minden regressziós programnak alapvető eleme a konstans és az idő, ezért ezeket, x_4 és x_5 tényezőként felvettem. A becslést először a Gauss-féle legkisebb négyzetek módszerével (OLS) végeztem el. A kapott eredmények a következők:

Magyarázó változó	Paraméter	T-statisztika
GONDOZ	- 0,272190809	- 1,59234027
VALAS	0,241328597	1,03561429
ALKOHO	3,87936008	3,22511638
CONST	553735,906	1,79461299
YEAR	- 278,366089	- 1,7725934

Statisztikai eredmények:

$R^2 = 0,404099766 \sim 40,4\%$
 $R = 0,271677492$
 Standard hiba = 635,959065
 Relatív szórás = 11,1706393%

Durbin–Watson (D–W) = 1,17602539
 F-statisztika értéke /4,18/ = 3,05159966
 Mintaszám /n/ = 23

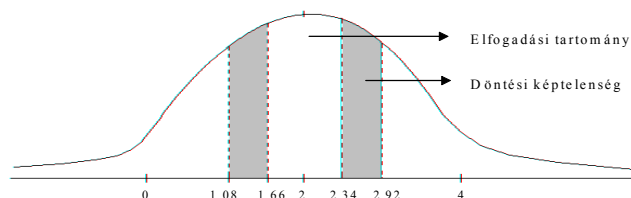
A determinációs együttható (R^2) 40,4 százalékos értéke azt jelenti, hogy a magyarázó változók a jogerősen elítélt fiatalok számát 40,4 százalékban magyarázzák meg.

A korrelációs együttható (R) 0,27. Ez a mutató a kapcsolat szorosságát mutatja meg, azaz jelen esetben gyenge pozitív kapcsolatról van szó.

A D–W-statisztika értéke 1,176. Ha

$$\begin{aligned} n &= 23 & d_l &= 1,08 \\ m &= 3 & d_u &= 1,66 \\ 1,66 &< D-W &< 2,34 \end{aligned}$$

Mindez ábrázolva:

A kapott $D-W = 1,176$ kívül esik az elfogadási tartományon, ezért egy másik fajta becslést, reziduális autokorrelációs transzformációt hajtottam végre (RHOTRA). E transzformáció során meg kellett határoznom ζ értékét, amit úgy számoltam ki, hogy $D-W = 2 - 2\zeta$, vagyis $1,176 = 2 - 2\zeta$.

Így tehát ζ értéke: $(2-1,176):2 = 0,415$.

A kapott eredmények:

Magyarázó változó	Paraméter	T-statisztika
GONDOZ	- 0,331708431	- 1,65568769
VALAS	0,278370768	1,13547414
ALKOHO	3,87020147	3,15876956
CONST	625264,625	1,86045538
YEAR	- 314,028564	1,84062739

Statisztikai eredmények:

$R^2 = 0,393840044 \sim 39,4\%$

$R = 0,251214172$

Standard hiba (SE) = 647,734234

Relatív szórás = 11,3181789

$D-W = 1,57347242$

F-statisztika értéke / 4,17/ = 2,76135065

$n = 22$

Az együttthatók (determinációs, korrelációs) értéke itt rosszabb, a $D-W$ -statisztika már jobb, 1,57, de még mindig kívül esik az elfogadási tartományon, ezért újabb transzformációt végeztem, aminek a lényege, hogy a gép maga iterált (HILU), és határozta meg a ζ értékét, kiválasztva azt az optimális értéket, amely esetén a reziduális eltérésnégyzet a legkisebb.

Az így kapott ζ értéke: $(2-1,57):2 = 0,215$.

Az intervallum, amelyben a gép dolgozott 0,2–0,6; 0,05 lépésközzel. ζ értékei és a standard hiba lépésenként

0,2	- 632,23822
0,25	630,583494
0,3	629,758725
0,35	629,701649
0,4	630,4722994
0,45	632,072348
0,5	634,533362
0,55	637,916305
0,6	692,290341

Láthatjuk, hogy ζ optimális értéke 0,35.

Így az eredmények:

Magyarázó változó	Paraméter	T-statisztika
GONDOZ	- 0,215065107	- 0,902321117
VALAS	0,171428621	0,678784335
ALKOHO	2,53310597	1,79857071
CONST	388117, 719	1,12081915
YEAR	- 193,724487	- 1,10536638

Statisztikai eredmények:

$R^2=0,427120607 \sim 42,7\%$	Relatív szórás = 11,0030867%
$R = 0,292325456$	D-W-statisztika = 1,64954621
Standard hiba = 629,701649	F-statisztika /4,17/ = 3,16866448

A D–W-statisztika értéke 1,6495, azaz most már sokkal jobb, igaz még mindig nem esik az elfogadási tartományba, ilyen érték mellett még nem mondhatunk biztos véle­ményt; feltételezhetjük, hogy nincs autokorrelációs kapcsolat, a paramétert a változók magyarázzák. Ahhoz, hogy a jogerősen elítélt fiatalok számának alakulását magya­rázzák a változók, még több további tényező bevonására lenne szükség. Az eddig bevont változók 42,7 százalékban magyarázzák meg a jogerősen elítélt fiatalok számát:

$$Y = 388117,7 - 0,215x_1 + 0,171x_2 + 2,53x_3 - 193,72x_4$$

A jogerősen elítélt fiatalok számával az alkoholfogyasztás van szignifikáns kap­csolatban, a többi változó nem szignifikáns, bár más elemzésekből teljesen egyértelmű, hogy a családi háttér, az otthon, a szülői kapcsolat döntő jelentőséggel bír.

A társadalmi élet valamennyi szférájában léteznek olyan ellentmondások, amelyek a bűnözés kiváltó okai lehetnek. Ezek közül kettőt emelek ki.

– *A társadalmi–gazdasági étellel kapcsolatos okok.* Itt említhetők gazdasági életünk változásai, az életkörülmények, a jövedelmi és lakásviszonyok változása, a munka­nélküliség, a haszonszerzés, a minél nagyobb vagyon felhalmozása. Az önkiszolgáló üzletek széles, gazdag választéka, a lakosság tulajdonában lévő tartós fogyasztási cikkek, személygépkocsik, nyaralók, takarékbetétek stb. mind felkeltik és fokozzák e javak munka nélküli megszerzésének a vágyát. A rosszul őrzött nyaralók, a gazdasági társaságok külső és belső ellenőrzésének a hiányosságai sok alkalmat adnak a bűnözésre (lopás, csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés, vesztegetés stb.). A gazdasági élet, a technikai színvonal fejlődésével a bűnözési módszerek is egyre kifinomultabbakká válnak. Ilyen például a számítógépes bűnözés, az illegális behatolás a rendszerekbe stb, melyek napjainkra igen jellemzővé váltak. Az idegenforgalomhoz kapcsolódóan a turizmus növekedésének kóros kísérő jelensége az üzletelés, a prostitúció, a kábítószer-keres­kedelem, a szervezett bűnözés, hogy csak az ismertebb tényezőket említsük.

– *A tudati–erkölcsi szférában jelentkező ellentmondások* – az életforma-változás, az erkölcsi normák leromlása, a deviancia, a prostitúció, a kábítószerfogyasztás, az alkoho­lizmus növekedése, a korrupció kriminogén hatása – közismert. A családi keretek lazulását a válások számának jelentős növekedése is jelzi. (Az 1996. évi adat szerint Magyarországon 22,5 ezer válás volt. Ezzel igencsak „előkelő helyet” foglalunk el a világranglistán.) De nemcsak a válások jelentik a problémát, hanem az olyan családok is, ahol a házasság csak formailag áll fenn, ténylegesen azonban rendezetlen életet élnek. A csonka család vagy a rosszul élő család nem tudja megteremteni azokat a feltételeket, melyek a személyiség normális fejlődéséhez szükségesek. Nő az olyan szülők száma, akik nem vállalják a gyermeknevelést, annak gondjait. A gyermek-intézmények, illetve az ott dolgozó nevelők ugyan megpróbálják pótolni a szülői ház melegét, a szeretetet, de a legjobb szándékkal s a legjobb feltételek mellett sem tölthetik be a keletkezett érzelmi űrt.

A tudati–erkölcsi szférában jelentkező ellentmondások között meg kell említenünk az ellentmondások egy másik körét is, a vallási, erkölcsi nevelés hiányosságait. Az ötvenes évek elején a vallási ideológia felszámolásával csökkent a bűnözéstől való tartózkodás. Korábban a vallási normák gátolták a bűnözés nagymértékű elterjedését, mintegy fékként működtek, s ezen fék feloldásával csökkent az erkölcsi normák visszatartó hatása.

Ezen okok, melyeket korántsem a teljesség igényével soroltam fel, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a bűnözés mint tömegjelenség emelkedő tendenciát mutasson. Egyfajta kölcsönhatásnak, lehetünk tanúi, ahol az említett tényezők a jelenségnek kiváltó okai, majd egyben végtermékei is.

A vizsgálat eredménye matematikailag nem támasztotta teljesen alá a feltevéseket, de meggyőzött arról, hogy további tényezők bevonásával, matematikai–statisztikai módszerek segítségével érdemes e területen a kutatásokat folytatni.

IRODALOM

- [1] *Bessenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet*: Jövőkutatás, előrejelzés a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1977. 290 old.
- [2] *Dr. Borsi Zoltán – Dr. Halász Kálmán*: A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972.
- [3] *Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós*: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Corvina. Budapest. 1996. 417 old.
- [4] *Kovacsicsné Nagy Katalin*: A visszaeső bűnözés előrejelzése. *Statisztikai Szemle*. 1986. évi 8–9.sz. 864–885. old.
- [5] *Kovacsicsné Nagy Katalin*: A bűnöző életpályák mérése. *Statisztikai Szemle*. 1990. évi 1. sz. 44–54. old.
- [6] *Köves Pál – Párniczky Gábor*: Általános statisztika I–II. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1984. 363, 387 old.
- [7] *Dr. Miltényi Károly*: Az ismertté vált bűnelkövetők aránya a társadalomban. *Statisztikai Szemle*. 1985. évi 2. sz. 179–187. old.
- [8] *Dr. Patera Antal*: A népesség bűnözési fertőzöttsége. *Statisztikai Szemle*. 1988. évi 7. sz. 731–735. old.
- [9] *Dr. Tóth Tihamér*: A bűnözés viktimológiai jellemzői. *Statisztikai Szemle*. 1985. évi 12. sz. 1238–1252. old.
- [10] *Dr. Vavró István*: Az elítéltek főbb demográfiai jellemzői 1980–1988 között. *Statisztikai Szemle*. 1990. évi 2. sz. 133–144. old.
- [11] *Dr. Vass Lucia*: A fiatalkori bűnözés társadalmi jellemzői. *Statisztikai Szemle*. 1993. évi 8–9. sz. 892–902. old.

TÁRGYSZÓ: Bűnözés. Regressziós modell.

SUMMARY

Analysing juvenile delinquency is a task of remarkable importance, since they mean replacement for adult criminals on the one hand, and the chances for prevention are more favourable among juvenile on the other.

The study deals with the research of the causes of juvenile delinquency. The analysis has been prepared with multivariate correlation and regression modelling, and with the methods of factor analysis.

ÉLELMISZER-GAZDASÁG ÉS MODERNIZÁCIÓ*

LAKNER ZOLTÁN

Az új magyar agrárpolitika előzményeit és jellemzőit összefoglaló tanulmány szerzője, *Benet Iván* egész eddigi munkásságának szerves folytatásaként történeti összefüggésében mutatja be a mezőgazdaság legújabb kori válságának kibontakozását. A munka többoldalúan igazolja, hogy az agrárpolitika úttévesztése jelentős mértékben okozója a kialakult helyzetnek, az agrártermelés példátlan mértékű visszaesésének. A tanulmányban leírtak önmagukért beszélnek, a szerző megállapításait jól dokumentáló statisztikai tényanyaggal és az azokból levont következtetésekkel aligha lehet vitatkozni, ugyanakkor a mű további gondolkodásra, a vizsgált kérdéskör szélesebb értelmű elemzésére, további összefüggések keresésére is ösztönöz.

A jelen dolgozat célja, hogy adalékokat szolgáltatson ahhoz a több évtizedes, újból és újból fellángoló vitához, melynek központi kérdése: milyen helye, szerepe lehet egy modernizálódó társadalomban az élelmiszer-gazdaságnak. Annak érdekében, hogy közelebb jussunk a kérdés megválaszolásához, először áttekintem az élelmiszer-gazdaság (azaz a mezőgazdaság és az élelmiszeripar) társadalmi-gazdasági, szerepével kapcsolatos elméleteket és azok hazai érvényesülését, majd rávilágítok néhány olyan összefüggésre, melyeknek a rendszerváltást követő időszak agrárpolitikai hibáin túlmenően is jelentős szerepük volt az élelmiszer-gazdaság súlyos helyzetének kialakulásában, végül megkísérellek adalékokkal szolgálni az élelmiszer-gazdaság főbb fejlesztési irányainak meghatározásához.

AZ ÉLELMISZER-GAZDASÁG HELYE ÉS SZEREPE A MODERN NEMZETGAZDASÁGBAN

A nemzetgazdaságokban – így hazánkban is – az élelmiszer-gazdaság egyidejűleg több szempontból vizsgálható. Az élelmiszer-gazdaság ugyanis

- a belföldi élelmiszer-fogyasztásnak (élelmiszer-szükségletek kielégítésének) alapvető forrása,
- a nemzetgazdaság külpiazi kapcsolatainak szereplője,
- az agrárnépesség foglalkoztatásának meghatározó tényezője,
- a vidékfejlesztés és a mezőgazdasági kultúrtáj megőrzésének, fenntartásának eszköze.

* Hozzászólás *Benet Iván*: Az új magyar agrárpolitika előzményei és jellemzői (*Statisztikai Szemle*. 1997. évi 3. sz. 210–219. old.; és 4–5. sz. 311–325. old.) c. tanulmányához.

Az országok döntő hányada arra törekszik, hogy legalábbis a legfőbb élelmiszeripari termékekből minél magasabb önellátottsági szintet érjen el. Ezen törekvés magyarázata részben a merkantilista gazdaság szemlélet továbbélésére, részben arra a tényre vezethető vissza, hogy a minél magasabb fokú és tartós önellátottság élelmiszeripari termékekből a nemzet gazdasági (és ezzel együtt politikai) szuverenitásának is egyik biztosítója. Napjainkra ez az önellátó (autarch) szerep több ok miatt is háttérbe szorult. Ezek közül a legfontosabbak:

- csökkent a globális (világméretű) krízishelyzetek kialakulásának veszélye, oldódik az a feszültség és jelentőségüket veszítik azok az önvédelmi reflexek, melyek az elmúlt évtizedekben többek között a hidegháború hatására kialakultak;
- egyre nagyobb jelentőséget kap a különböző termékek nemzetközi kereskedelme, és a nemzetállamok külgazdasági szervező szerepe helyébe mind gyakrabban a regionális gazdasági együttműködési szervezetek lépnek, így az önellátás gyakran nem egy államra, hanem sokkal inkább egy gazdasági együttműködési szervezetre (például Európai Unió – EU) értelmezendő;
- a nemzetgazdaságok nyitottá válásával fokozódik a külpiaci függőség és ennek csak egyik, korántsem legfontosabb összetevője az élelmiszerfüggőség (az elmúlt évtizedek tapasztalatai bebizonyították, hogy legalább ilyen jelentőségű például az energiaellátás biztosítása, és számos nyugat-európai államban felvetődik a kérdés: ha az energiaellátásban 50–80 százalékban importra szorulnak, akkor van-e értelme az önellátásra törekvés stratégiájának az élelmiszer-termelés területén).

A vázolt tényezők ellenére várható, hogy a fejlett nemzetgazdaságok élelmiszer-gazdaságának egyik fő feladata a belátható jövőben továbbra is a belföldi élelmiszer-szükséglet fedezése lesz, mert így csökkenthető a világpiaci áringadozásoknak a belföldi élelmiszerárak változására gyakorolt hatása.

A magyar élelmiszer-gazdaság termelésének jelentős hányadát, mintegy 80 százalékát belföldön értékesíti. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a jövőben nő majd az élelmiszer-import aránya, mert

- az autarchiát indokló tényezők háttérbe szorulnak;
- a nemzetközi vállalatok szerepe növekszik, a világméretű működőtőke-áramlás felerősödik;
- az EU-hoz történő közeledés, majd a csatlakozást követően egységes belső piac jön létre;
- a világgereskedelmi liberalizálódás, a WTO-megállapodás következményei éreztetik hatásukat;
- az egyéb regionális és bilaterális kereskedelmi egyezmények szerepe növekszik.

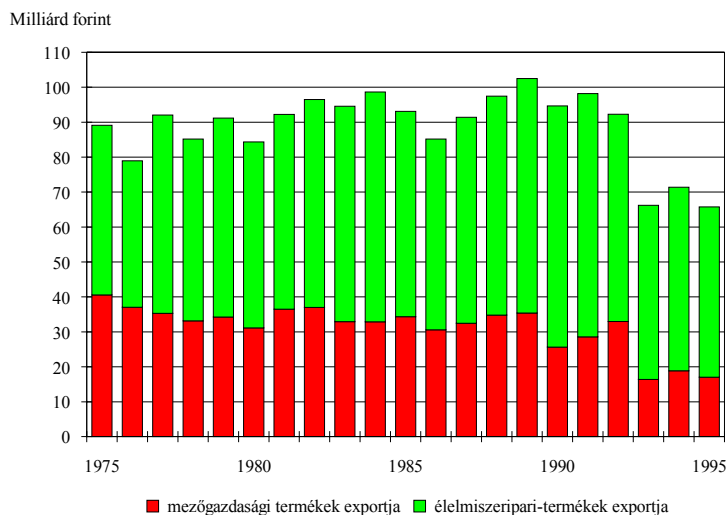
A magyar élelmiszer-gazdaság hagyományosan kiemelkedő szerepet játszik a nemzetgazdaság külpiaci egyensúlyának biztosításában. Az 1975 és 1990 közötti időszakban – mint az 1. ábrából is kitűnik – a magyar kivitel összértékében nem következett be számottevő változás, ugyanakkor kismértékű az elmozdulás a magasabb feldolgozottsági fokú termékek exportja irányába.

A túlzottan leegyszerűsítő vélekedések gyakran abból indulnak ki, hogy a gazdasági fejlődés előrehaladásával törvényszerűen csökken az élelmiszer-gazdasági termékek kivitelének szerepe. Ezek az elméletek több magyar politikai párt programjában is megtalálhatók, a nemzetközi gyakorlat azonban a gazdasági fejlettség és az élelmiszer-gazdasági kivitel közötti ilyen kapcsolatot nem igazolja. Ezt támasztja alá a 2. ábra is, mely néhány fejlett európai ország adatain mutatja be az élelmiszer-gazdasági exportnak az iparcikk-kivitelhez viszonyított arányát.

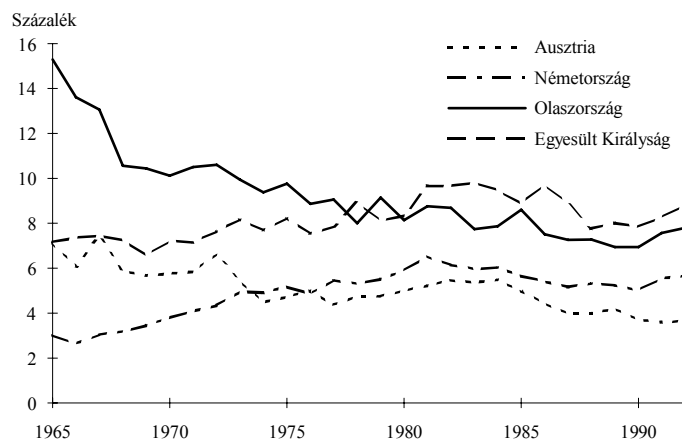
A 3. ábrából az is kitűnik, hogy a vizsgált 35 évben az ipari nagyhatalom, Németország kivitelében megkétszereződött az élelmiszer-gazdasági termékeknek az iparcikk

exportjához viszonyított aránya. Hasonlóan elgondolkodtató, hogy az Egyesült Királyság exportszerkezetében sem változott az elmúlt 20 évben ez az arány.

1. ábra. Az élelmiszer-gazdasági termékek exportjának változása Magyarországon
(az 1987. évi árszinten számítva)

2. ábra. Az élelmiszer-gazdasági termékek exportjának az iparcikkek exportjához viszonyított aránya néhány országban

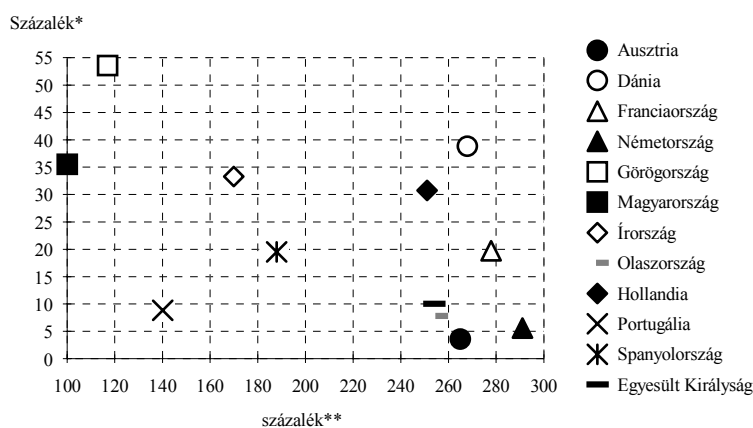

Forrás: World Bank Stars 2.0 adatrendszer.

Ha az élelmiszer-gazdasági termékexport/iparcikkexport arányt az egyes országok gazdasági fejlettségét talán legjobban közelítő vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP függvényében vizsgáljuk (lásd a 3. ábrát), akkor megint nem fogalmazhatunk

meg valamiféle általános következtetést az élelmiszer-gazdasági kivitel és a gazdasági fejlettség közötti fordított arányról. Az élelmiszer- és az iparcikkexport aránya hazánkban megközelítően ugyanakkora, mint a Magyarországnál fejlettebb Dániában, Olaszországban vagy Írországban, amelyekben az egy főre jutó GDP 2,7-szer, 2,5-szer, illetve 1,7-szer nagyobb, mint hazánkban. A bemutatott nemzetközi összehasonlítás tükrében valószínűsíthető, hogy a következő évtizedekben is kiemelkedő szerepet kap majd a magyar export stratégiájában az élelmiszer-gazdasági termékek kivitelének növelése, és indokolatlanok azok a feltételezések, melyek csak rövid távon látják húzóágazatnak az élelmiszer-gazdaságot.

3. ábra. A gazdasági fejlettség és az élelmiszer-gazdasági export relatív súlyának kapcsolata

* Az élelmiszer-gazdasági export az iparcikkexporthoz viszonyított aránya.

**A vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP a magyarországi százalékában.

Forrás: World Bank Stars 2.0 adatrendszer.

A mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos társadalmi magatartás és kormányzati politika valamennyi fejlett országban számos sajátosságot mutat a nemzetgazdaságok egyéb területein érvényesített gazdaságpolitikai elképzelésekhez képest. Ennek elsődleges oka abban keresendő, hogy a mezőgazdasági termelés napjainkban már nemcsak egy az anyagi termelés ágazatai közül, hanem jelentős szerepet játszik a vidék népességmegtartó szerepének fenntartásában, valamint a környezetvédelemben is. A mezőgazdasággal kapcsolatos sajátos gazdaságpolitikai problémák összességében arra a tényre vezethetők vissza, hogy nincs még egy olyan társadalmi réteg, melynek léte annyira szervesen kötődne gazdasági tevékenységéhez, mint éppen a parasztság. Az elmúlt évtizedekben végbement változások arra hívják fel a figyelmet, hogy akár egész iparágakat meg lehetett szüntetni és a foglalkoztatási problémák előbb-utóbb orvosolhatók a dolgozók átképzésével, a gazdasági szerkezet átalakításával, de a mezőgazdasági termelés rövid időn belüli jelentősebb arányú csökkentése mégsem kerülhet szóba, mert egyetlen társadalom sem volna képes az így keletkező társadalmi feszültségek – (például vidéki területek elnéptelenedése, tömeges vidéki munkanélküliség stb.) – kezelésére.

Ezzel magyarázható, hogy – jóllehet a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatottak aránya igen nagy mértékben csökkent a fejlett országokban – az agrárproblémák társadalmi és gazdasági vetületei szinte valamennyi államban az érdeklődés homlokterében állnak, és szerepük lényegesen nagyobb annál, mint ahogy erre a különféle mutatószámok (például az egyes nemzetgazdaságokban betöltött szerep) alapján következtetni lehetne.

A fenti összefüggésekből adódóan az elmúlt évtizedekben könyvtárnyi irodalom jött létre a mezőgazdaság társadalmi helyével, szerepével kapcsolatos kérdésekről. Az így kialakult különböző agrárpolitikai iskolákat – kissé talán önkényesen – négy fő csoportra oszthatjuk.

1. *Az agrár fundamentalizmus.* Az agrárgazdaság történetében ez az irányzat alakult ki elsőnek. Lényegét legjobban az amerikai mezőgazdasági minisztérium emblémáján szereplő felirat foglalja össze: „Agriculture is the foundation of manufacture and commerce” azaz: a mezőgazdaság az ipar és a kereskedelem alapja. Az irányzat képviselői azt vallják, hogy a mezőgazdasági termelés meghatározó szerepet játszik valamennyi nemzetgazdaság fejlődésében, és ezért mindenekelőtt és mindenekfelett a mezőgazdasági termelők létbiztonságának megteremtésére kell törekedni és ennek alárendelve célszerű fejleszteni a nemzetgazdaság egészét. Számos esetben találkozhatunk olyan vélekedésekkel is, melyek szerint a mezőgazdasági termelés és a hozzá szervesen kapcsolódó paraszti életmód megőrzése és fenntartása egyben a hagyományos társadalmi alapértékek megőrzését is jelenti. Az Egyesült Államokban például több szerző a független, önálló farmereket a demokratikus alapintézmények fennmaradása legfőbb biztosítékának tekinti ([1] és [7]). Nyilvánvaló, hogy ezek sok tekintetben szélsőséges vélekedések, de az agrárfundamentalizmus nyomai gyakorlatilag valamennyi állam közgondolkodásában és igen sok politikai párt ideológiájában és propagandájában fellelhetők.

2. *Az agrárgazdasági liberalizmus.* Ez az iskola a fundamentalizmussal éles ellentétben azt állítja, hogy a mezőgazdasági termelés és bármely más nemzetgazdasági tevékenység között lényegét tekintve semmilyen különbség nincs, ezért a mezőgazdaságot ugyanúgy kell kezelni, mint a gazdaság egyéb területeit. Ezen elmélet hirdetői a klasszikus liberális közgazdaságtan elméleti alapján állva a piaci viszonyok minél jelentősebb mértékű érvényesítésében látják a feszültségek feloldásának legfőbb lehetőségét. A szabad piacgazdaság, a piac önszabályzó hatásának minél szélesebb körű érvényesítése, az állami beavatkozás erőteljes visszaszorítása képezi ezen agrárpolitikai iskola legfőbb kiinduló pontját. Az agrár liberalizmus gyakorlata eredeti formájában a világ egyetlen országában sem valósult meg, de az iskola jelentős hatással volt a nemzetközi kereskedelem fejlődésére, szabadabbá tételére.

3. *A világelelmezés jelentőségét hangsúlyozó elméletek.* A 60-as évek vége óta mindinkább előtérbe kerülnek azok a vélemények, melyek a fejlett országok mezőgazdaságának és élelmiszeriparának felelősségét hangsúlyozzák, a világ népességének megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékhoz juttatása szempontjából. Ezen elmélet képviselői részben etikai, részben hosszú távú biztonságpolitikai szemszögből vetik fel a fejlett országok szerepét, növekvő jelentőségét, a Föld népességének élelmezésében. Megítélésük szerint a fejlett gazdaságoknak élelmiszer-termelésük fokozásával, de mindenekelőtt a birtokukban lévő termelési tapasztalatok, ismeretek, technológiák átadásával hozzá kell járulniuk a fejlődő világ élelmiszer-ellátásával kapcsolatos feladatok megoldásához. A

fejlett országok élelmiszer-termelésének felelősségét a globális problémák megoldásában számos nemzetközi szervezet és valamennyi jelentős egyház is támogatja.

4. *A mezőgazdasági termelés tervezését és kiegyensúlyozottá tételét hangsúlyozó elképzelések.* A világ mezőgazdasági termelését az elmúlt évszázadokban mindig jelentős túlermelési válságok és súlyos hiányok jellemezték. A világgazdaság kialakulása, a termelés technológia fejlődése, a fejlett országok gazdaságából eltűntette ugyan a hiányjelenségeket, de megmaradt a ciklikusan jelentkező mezőgazdasági túlermelés. A modern nemzetgazdaságok jelentős része úgy kívánja megoldani ezt a problémát, hogy növeli az állam szerepvállalását a mezőgazdasági termelés szabályozásában és megkísérli csökkenteni a szabad piac spontán, utólagos (a termékellátást követő) differenciáló hatását. Ez az elmélet az állami szerepvállalás szükségességét, a tervezés növekvő jelentőségét állítja az agrárgazdasággal kapcsolatos kormányzati politika és szabályozórendszer középpontjába. A koncepció a mezőgazdasági termékek előállításának szabályozását nem önmagáért való célnak tekinti, hanem olyan eszköznek, mely kiemelkedő szerepet játszik a társadalom különböző egyensúlyi folyamatainak (például a lakosság térségi elhelyezkedése) biztosításában.

A modern nemzetgazdaságok agrárpolitikája ezen elméletrendszerek mindegyikéből vesz át gondolatokat, és azokat különböző arányban ötvözi.

AZ ÉLELMISZER-GAZDASÁG SZEREPE A NEMZETGAZDASÁG DINAMIZÁLÁSÁBAN

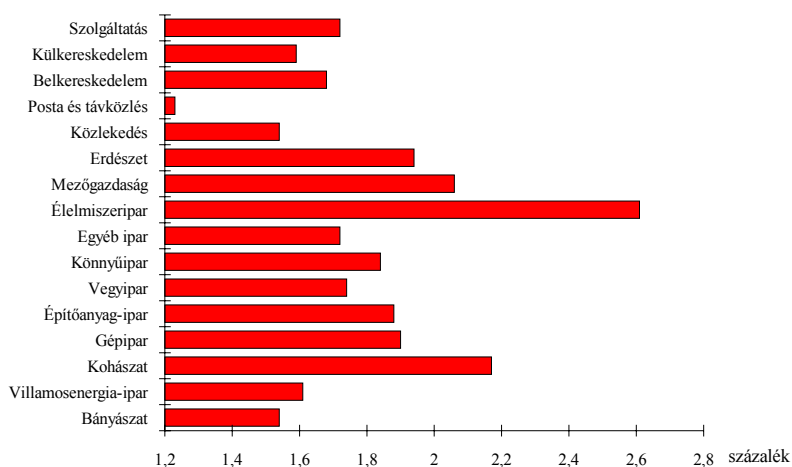
Az élelmiszer-gazdaság szerepét a nemzetgazdaság egészén belül különösen jól jellemezhetjük az ágazati kapcsolatok mérlegéből (ÁKM), amely a nemzetgazdaság egyes ágazatai közötti értékkapcsolatokat mutatja be mérlegegyenletek segítségével. Az ÁKM a nemzetgazdaság adott időszakra vonatkozó termelését és felhasználását egyidejűleg két vetületben szemlélteti. Egyrészt a kibocsátó ágazatok termelési értékének a felhasználók közötti eloszlását vizsgálja, másrészt pedig az ágazatok adott időszaki ráfordításait és jövedelmeit értelmezi oly módon, hogy azok között az egyes ágazatokból származó anyagok, szolgáltatások költségei elkülönítve szerepelnek. Az ÁKM alapján meghatározható az is, hogy adott ágazat egységnyi termelésnövekedése mekkora pótlólagos keresletet gerjeszt a gazdaság különböző termelői ágaiban. Más szóval az így meghatározott értékben az jut kifejezésre, hogy az ágazat egységnyi bruttó kibocsátása milyen mértékű multiplikatív hatást eredményez a gazdaság egészének szemszögéből.

Ha az ÁKM alapján vizsgáljuk a magyar élelmiszeripar helyét és nemzetgazdasági szerepét, akkor azt tapasztaljuk, hogy az élelmiszeripar bruttó kibocsátásának egységnyi növekedése a nemzetgazdaság egészében 2,61 egység keresletnövekedést indukál. (Lásd a 4. ábrát.)

A növekedés részben azzal magyarázható, hogy az élelmiszeripar igen sok szálon kötődik a nemzetgazdaság egyéb területeihez, mindenekelőtt a mezőgazdasághoz (ahol az egységnyi élelmiszeripari kibocsátásnövekedés 0,67 egységnyi mezőgazdasági kibocsátásnövekedést tesz szükségessé), továbbá az olyan háttérágazatokhoz, mint például a vegyipar, valamint a könnyűipar (ezen belül elsősorban a papíripar). Figyelemre méltó, hogy az élelmiszeripari output által indukált multiplikatív hatások jelentősebbek, mint a nemzetgazdaság bármely más szakágazatáé (a bányászatban például mindössze

1,54, a gépiparban 1,90, a könnyűiparban 1,84). Ebből az következik, hogy éppen nyitottságából adódóan az élelmiszeripari termelésnek kiemelkedően jelentős szerepe van, illetve lehet a nemzetgazdaság egészének dinamizálásában, mert minden élelmiszeripari termék iránti keresletnövekedés mértéke több mint két és félszeresével járul hozzá a gazdaság egészének dinamizálásához. Figyelemreméltó következtetésekre jutunk, ha a magyar élelmiszeripar megfelelő mutatóit a fejlett országokéival vetjük egybe. Ennek alapján megállapítható, hogy például Dániában hasonlóan jelentős az élelmiszeripar szerepe, hiszen az élelmiszeripari-termékek iránti egységnyi keresletnövekedés a nemzetgazdaság egészére vetítve 2,29 egységnyi bruttó output növekedést idéz elő. Hasonló figyelhető meg például Németországban és Hollandiában is. Ebből összefoglalóan az állapítható meg, hogy az élelmiszeripari befektetések, illetve az élelmiszeripar termelésének dinamikus növekedése kiemelkedően fontos szerepet játszhat a nemzetgazdaság egyensúlyi folyamatainak javításában, a kereslet növelésében. Az ÁKM-számítások a magyar nemzetgazdaság 1990. évi modelljén alapulnak. Azóta a helyzet jelentős mértékben megváltozott ugyan, de biztosra vehető, hogy az élelmiszeripar szerepe csak növekedett, mert ezen időszakban nőtt a termékek feldolgozottsági szintje, ami továbbnövelte az élelmiszeripar szükségleteit a többi szakágazattal szemben.

4. ábra. A magyar nemzetgazdaság halmazott ráfordítási együtthatói mátrixának oszlopösszegei

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (KSH). ÁKM-tábla, 1990.

Összefoglalóan az állapítható meg, hogy az élelmiszeripar továbbra is igen jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, és ez azért különösen fontos, mert számos területen az élelmiszeripar maradt az egyetlen foglalkoztatási lehetőség. Különösen fennáll ez, ha tekintetbe vesszük, hogy azok az üzemek, melyeket a 60-as és 70-es években a vidéki ipartelepítés keretében helyeztek az ország viszonylag elmaradott térségeibe, az elsők között voltak kénytelenek bezárni vagy termelésüket jelentős mértékben csökkenteni.

A magyar mezőgazdasági modell – melynek legfőbb jellegetességei [5] szerint a sok lábbon álló (diverzifikált) nagyüzem, a nagyüzemekhez kapcsolódó árutermelő kisgazda-

ságok rendszere és a komplex (ellátó, szolgáltató és fejlesztő) szerepet betöltő termelési rendszerek voltak – nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő eredményeket ért el. A KSH 1988-ban végzett nemzetközi összehasonlítási¹ eredményei például azt igazolják, hogy a magyar mezőgazdaság a munkatermelékenység alapján 23 vizsgált európai ország közül 1969 és 1971 átlagában a 15. helyen volt, míg 1983 és 1985 között már a 12. helyet foglalta el, megelőzve többek között Olaszországot, Spanyolországot, Jugoszláviát, Görögországot és Portugáliát. Az egy hektár mezőgazdasági területen termelt, gabonaegységben kifejezett termék, a területi termelékenység alapján Magyarország mezőgazdasága a 80-as évtized középső harmadában 23 ország között a 7. helyen volt, maga mögé utasítva többek között Franciaországot, Ausztriát, az Egyesült Királyságot, Olaszországot. Az idézett kutatás során számos mutató egyidejű figyelembevételével többváltozós vizsgálatokat is végeztek, és ennek alapján azt állapították meg, hogy mind a főkomponens-analízissel, mind a több dimenziós skálázással végzett számítások szerint Magyarország mezőgazdasága a vizsgált 23 európai ország középmezőnyében helyezkedik el.

A látványos, nemzetközi mércével mérve is kiemelkedő mezőgazdasági sikerek azonban már ekkor magukban hordozták a gyors visszaesés veszélyét. Ezek közül – a teljesség igénye nélkül – néhányat érdemes külön is kiemelnünk.

1. Az élelmiszer-gazdasági termelés műszaki–technológiai fejlődése egyenetlen volt, gyakran még ugyanazon géprendszerben vagy feldolgozóvonalon belül is egymástól eltérő színvonalú gépek és berendezések működtek. A helyzetet tovább rontotta, hogy ezt a súlyos aránytalanságokat magában hordozó fejlődést nem követte sem az input, sem az output szektorok korszerűsödése. A 60-as évek elejétől a KGST-ben kialakult gyártmányszakosodási rendszer keretében a korábban világszínvonalú termékeket is előállító magyar élelmiszeriparigép-gyártás jelentős mértékben visszaszorult, és a vállalatok a működésükhöz szükséges ipari eredetű csomagolóeszközöket, segédanyagokat, gépeket és berendezéseket számos esetben nem tudták beszerezni, gyakran előfordult, hogy az erőfőlényben lévő gyártók vagy forgalmazók versenyeztették a vevőiket és nem fordítva. A belkereskedelemből hosszú időn keresztül jelentős tőkét vontak ki, és a megyei szerveződésű nagykereskedelmi vállalatok működése nem adott módot a verseny élénkítésére.

2. Az élelmiszer-gazdaság fejlődését különösen nagy mértékben hátráltatta a vidéki infrastruktúra elmaradottsága.

3. A 80-as évtized elejétől tovább nyílt az agrárrolló. (Lásd az 1. táblát.) Már ekkor megfogalmazódott, hogy a mezőgazdaságban egyre kevesebb jövedelem képződik az agrárrolló nyílása következtében, és ezért a mezőgazdasági vállalatoknak mintegy kétharmada csupán az egyszerű újratermelésre képes, nem képződik kellő mennyiségű forrás a termelés műszaki–technológiai színvonalának javítására. [2] A tőkearányos eredeti jövedelem a 80-as évtizedben a mezőgazdaságban stagnált, az iparban és az építőiparban kismértékben nőtt, az élelmiszeriparban pedig már a 80-as évtized közepén negatív értékűvé vált. [10]

Az 1. táblából kitűnik, hogy az agrárrolló folyamatosan nyílt az elmúlt közel másfél évtizedben, mégis napjainkban a tíz évvel ezelőtti helyzet szinte nosztalgiát ébreszt. A

¹ Lásd: Rózsa Béla – Vita László – Németh Józsefné: A magyar mezőgazdaság európai összehasonlításban. *Statistikai Szemle*. 1986. évi 4. sz. 333–354. old.

80-as évek végétől kezdődően a mezőgazdasági termelői árak alig növekedtek, míg a mezőgazdaságban felhasznált iparcikkek árainak emelkedése közel azonos mértékű volt a nemzetgazdaság egészére számított inflációval.

1. tábla

Az agrárrolló Magyarországon

Év	Termeléshez felhasznált iparcikkek	Termelői felvásárlási árak	Agrárrolló
	árindexe (1980. év = 100,0)		
1981	107,4	107,0	100,3
1982	111,9	106,7	104,8
1983	118,1	110,9	106,5
1984	127,5	117,7	108,3
1985	132,0	120,4	109,6
1986	134,7	124,9	107,8
1987	139,1	131,0	106,1
1988	149,8	135,8	110,3
1989	176,6	161,7	109,2
1990	257,0	207,8	123,6
1991	340,2	205,9	165,2
1992	367,9	223,6	164,5
1993	441,5	265,2	166,4
1994	524,8	322,0	162,9
1995	648,5	373,1	175,5
1996	912,6	479,0	190,5

Forrás: A mezőgazdasági statisztikai évkönyv különböző évfolyamai.

A teljesség kedvéért a táblában feltüntetjük a kilencvenes évek elejére-közepére a KSH által számított agrárrollót is, ez azonban a gyakorlatban a tényleges input-output ráfordítási és bevételi viszonyokról kevés információt tartalmaz, mert a gazdálkodók úgy kísérlék meg helyzetüket stabilizálni, hogy a lehető legkevesebb iparcikket használják fel. Így például míg 1980-ban az egy hektárra jutó műtrágya-felhasználás 211 kilogramm volt, addig 1996-ban csak 44 kilogramm. A mezőgazdasági termelést szolgáló beruházások is jelentős mértékben csökkentek. Ez azt is jelenti, hogy a jelenlegi mezőgazdasági termelés döntően arra a műszaki–technológiai háttérre épül, amely a 70-es, 80-as évtizedben jött létre, és amelynek elavulása azzal a veszéllyel jár, hogy a mezőgazdaság rövid időn belül nemhogy bővített, de egyszerű újratemelésre sem lesz képes.

4. A mezőgazdasági termelés mennyiségi mutatóinak idősoros és keresztmetszeti elemzése olykor azért is félrevezető lehet, mert a termésátlagok és a termésmennyiségek nem jelzik a minőségi különbségeket. A minőségben sok esetben nem ment végbe kielégítő fejlődés. Gyakran idézett példa, hogy a hazai termelők a nem megfelelő fajta és takarmányhasználat miatt lényegesen gyengébb minőségű sertéseket állítottak elő, mint a nyugat-európai országok állattenyésztése.

5. A magyar élelmiszer-gazdaság egészének hatékonyságát jelentős mértékben lerontotta a logisztikai rendszer fejletlensége. A termékek minősége szempontjából több eset-

ben olyan jelentős az elmaradás a fejlett országok színvonalától, hogy már nem is összehasonlíthatók az adatok. Ennek szemléletes példája az almatermesztés. A fejlett országokban étkezési almának azt a gyümölcsöt tekintik, mely hűtőtárolást követően válogatás, csomagolás után jut el a fogyasztóhoz, általában novembertől áprilisig. Ehhez korszerű, ún. szabályozott légterű tárolók szükségesek. Az alma valamennyi fejlett országban mikroprocesszorral vezérelt nagyteljesítményű válogató, osztályozó gépeken lesz áruvá, és ott a korszerű, ún. szabályozott légterű hűtőtárolók kapacitása a megtermelt téli alma 70–80 százalékának tárolására alkalmasak. Ezzel szemben Magyarországon az elmúlt húsz évben gyakorlatilag nem épültek hűtőtárolók.

6. A rendszerváltást megelőző időszak talán legfőbb hiányossága azonban mégis az volt, hogy az élelmiszer-gazdaság sok esetben elszakadt a piactól, és a piacon végbemennő folyamatokról sokszor csak áttételesen szerzett információt, ha egyáltalán szerzett. Jól mutatja ezt, hogy több olyan vállalatnál, melyek kifejezetten exportorientált tevékenységet végeztek, egyetlen szakember nem volt, aki legalább alapfokon beszélt volna valamilyen idegen nyelvet és ebből következően a vállalatok reagálása a piaci változásokra gyakran több évet vett igénybe. Ennek szemléletes példája, hogy volt olyan konzervgyár, amely a KGST-értékesítés összeomlását követően még egy évig változatlan mennyiségben és minőségben termelt, de ezúttal már csupán a gyorsan megtelő raktárak számára.

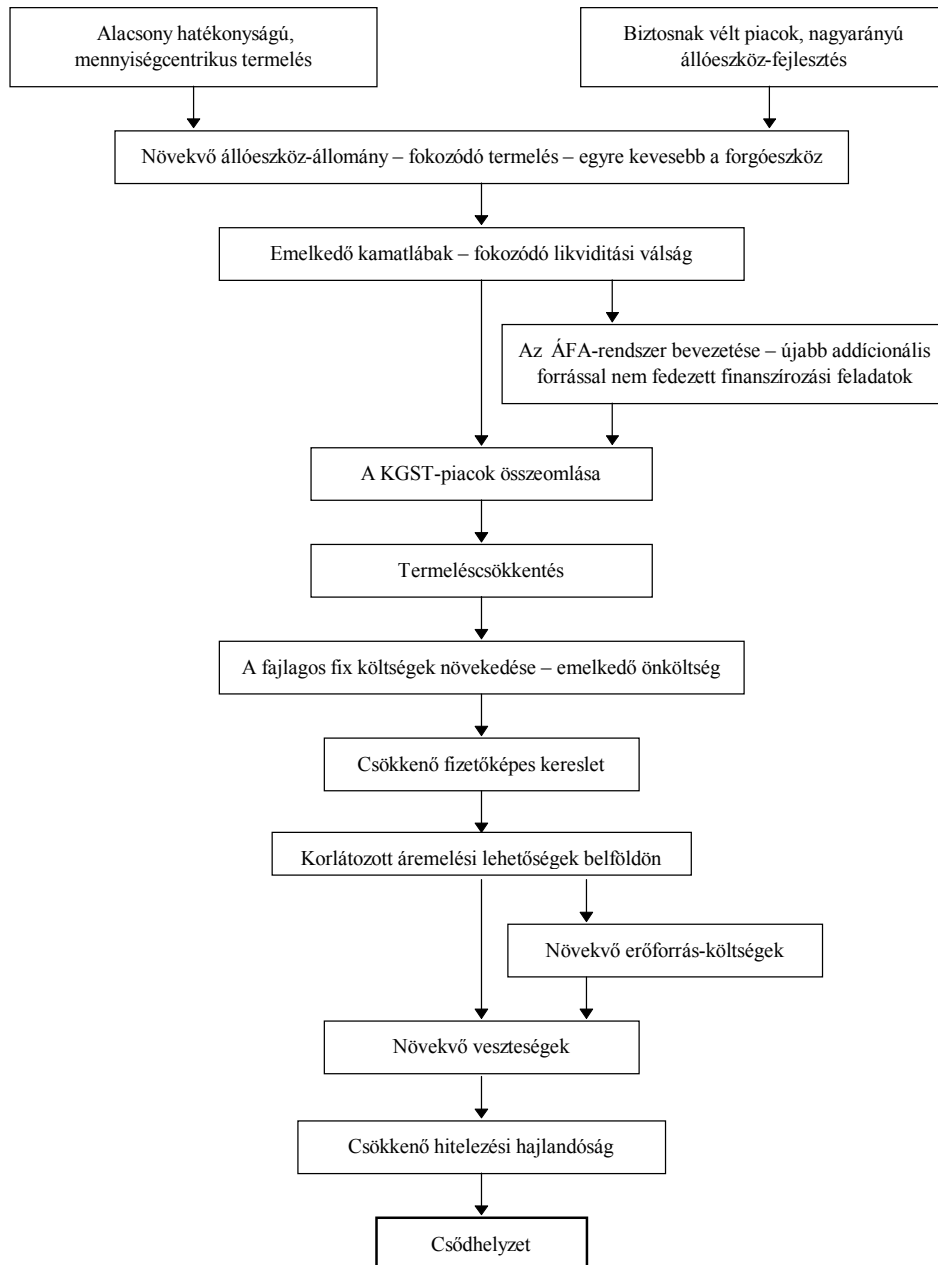
A 80-as évek második harmadától bekövetkező változássorozat felkészületlenül érte a mezőgazdasági termékek legfőbb felvásárlóját, az élelmiszeripart. Az egymáshoz kapcsolódó, hatásukban egymást erősítő folyamatok eredőjeként számos élelmiszeripari vállalat csőd- vagy csődközeli helyzetbe került és ez önmagában elég lett volna a mezőgazdasági termékeket előállító szféra súlyos nehézségeinek előidézéséhez. *Benet Iván* idézett tanulmánya többször von párhuzamot a nagy gazdasági válság és napjaink helyzete között. Cél szerű e helyütt is rámutatnunk: a történelem megismételte önmagát. Átfogó művében *Gunst Péter* [6] részletesen igazolta, hogy az 1929–1933-as gazdasági válság hatásai azért voltak különösen jelentősek a mezőgazdaságban, mert a világpiacon árszínvonal erőteljesen csökkent, ugyanakkor a belföldi kereslet részben a nagyfokú önellátás, részben pedig az alacsony vásárlóerő miatt nem nyújtott elegendő lehetőséget a termékek belföldi piaci értékesítésére. Évtizedünkben a helyzet azért is kedvezőtlenebb, mint akkor, mert a fogyasztás nemcsak a reáljövedelmek csökkenése miatt esik vissza, hanem azért is, mert az állami ellenőrzés hiányosságaiból adódóan továbbra is jelentős az illegális termékforgalom.

Óvatos becslések szerint a Magyarországon elfogyasztott bornak mintegy harmada úgy jut el a fogyasztókhoz, hogy az előállító nem fizet adót. A legelemibb higiéniai és környezetvédelmi előírások be nem tartásával, társadalombiztosítást és adót nem fizető alkalmi munkások foglalkoztatásával megközelítően 25 ezer tonna csirkét dolgoznak fel évente és ez körülbelül három jelentős baromfiipari vállalat termelésével egyenlő. [9] Az illegális baromfitermelés megközelíti a legális baromfihús-előállítás 15 százalékát.

Jelentős az illegális vágóhidak működése, de több százra tehető azoknak a kis húsipari üzemeknek a száma is, melyek csupán a minimális élelmiszer-higiéniai és környezetvédelmi követelményeket elégítik ki. Az iparpolitika hiányát mutatja, hogy ezek egy része a 90-es évtized elején tetemes állami támogatással létesült, mert az akkori kormányzat így kísérelte meg a verseny élénkítését egy olyan szektorban, ahol a fejlett országok mindegyikében nagyon erőteljes koncentráció tanúi lehetünk. A jövedéki cikkek piacán ugyancsak jelentős illegális termékforgalmat figyelhetünk meg.

Az élelmiszeripari vállalatok válságának főbb összetevőit az alábbi sémában foglaljuk össze.

Az élelmiszeripari vállalatok válságának kialakulása

Összefoglalóan megállapítható, hogy az elmúlt években bekövetkezett termeléseszkökenés és a kialakult válsághelyzet létrejöttében kétségtelenül jelentős szerepe volt és van az agrárpolitika úttévesztésének, de emellett jelentős szerepe volt az ipar-, a pénzügy-, és a kereskedelempolitika hiányosságainak is. Az agrárpolitika – mint cseppben a tenger – tükrözi a gazdaságpolitika számos átgondolatlan lépését és azok tovaryűrűző hatásait.

A diagnózistól a terápiáig

Napjainkban a nemzetközi gazdasági integrációk szerepe soha nem látott mértékben kerül előtérbe. A megváltozott gazdasági és politikai feltételek közepette csakis olyan mezőgazdasági és élelmiszeripari fejlesztési stratégia lehet hosszú távon sikeres, mely messzemenően figyelembe veszi a nemzetközi környezetben végbemenő változásokat. Érdekes szem előtt tartanunk, hogy például az a francia mezőgazdaság, mely az Európai Unió agrártermelésének, mintegy negyedét adja és a világ egyik legnagyobb agrár exportőre ma már kénytelen alkalmazkodni az Európai Unió agrárszabályozásához, és a francia szakértők többsége úgy ítéli meg, hogy a 90-es évek közepén már nem beszélhetünk önálló francia agrárpolitikáról. [8] Ilyen körülmények között a magyar agrárgazdaság fejlődési esélyeinek, lehetőségeinek vizsgálatához sokoldalúan célszerű elemeznünk az Európai Unióban végbemenő fejlődési tendenciákat. Ezek közül kiemelendő a mezőgazdaságban tapasztalható igen erőteljes koncentrációs folyamat.

Az Európai Unió közös agrárpolitikájának egyik sarkköve volt a mezőgazdasági népesség megtartása, és ennek érdekében megkülönböztetetten támogatták a kis- és középüzemeket, közgazdasági és jogi eszközökkel is korlátozva a koncentráció folyamatát. A 80-as évek második felétől az európai egységesülés folyamata mindinkább előtérbe állítja a hatékonyság követelményét a mezőgazdasági üzemekkel szemben, ez azonban felveti annak szükségességét, hogy nagyobb, a gazdaságosság és a specializáció adta versenyelőnyöket fokozottabban kihasználó mezőgazdasági üzemek jöjjenek létre. Számos elemzés arra a következtetésre jut, hogy nem igazolható az a széles körben elterjedt fel fogás, mely szerint a mezőgazdasági kis- és középüzemek tevékenysége automatikusan jobban illeszkedik a környezethez és kisebb környezeti terhelést okozna, mint a nagyüzemeké. Ez egyrészt azért van így, mert a kisebb méretű mezőgazdasági üzemek a hozamok maximalizálására törekedve a különböző erőforrásokat gyakran olyan intenzitással használják fel, melyek számottevő környezeti károsodást okozhatnak. Az állattenyésztő nagyüzemekben is egyszerűbb a megfelelő állat-egészségügyi rendszabályok betartása, mint a kisüzemekben. Az agrárpolitika változását jól mutatja, hogy erősebb támogatásban részesülnek azok az üzemek, melyek képesek a megfelelő méret elérésére.

Ez a folyamat várhatóan felgyorsul a következő években, mert a még aktív farmerek többsége már elmúlt 50 éves, és minél korábbi nyugdíjazásukat az Európai Unió számos kedvezményrel igyekszik támogatni. Fontos hangsúlyoznunk azt is, hogy az ezredfordulót követő években a farmer már nem egyszerűen és nem is elsősorban mezőgazdasági munkás lesz, hanem jól képzett agrárvállalkozó. A fejlődés dinamizmusát mutatja, hogy 1975-ben a francia farmereknek mindössze 3 százaléka rendelkezett valamilyen mezőgazdasági képzettséggel, a fiatal, 35 éves kor alatti farmerek mintegy harmada már 1979-ben is középfokú végzettségű volt, napjainkban pedig arányuk megközelíti az 50 százalékot. Az Európai Unió támogatási rendszerében számos agrártámogatáshoz csakis kö-

zép- vagy felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel rendelkező szakemberek juthatnak. A nyugat-európai fejlődés tendenciái azt jelzik, hogy a legalább közepes méretű, felkészült agrárszakemberek által vezetett mezőgazdasági üzemeké a jövő Magyarországon is.

2. tábla

A birtokszerkezet a fejlett európai országokban, 1994

Ország	-5	6-20	21-50	51-100	101-	A farmok átlagos mérete (hektár)
Belgium	35,22	33,77	23,88	5,94	1,19	16,4
Dánia	2,57	39,02	36,18	16,40	5,83	37,1
Németország	31,62	34,14	23,40	8,14	2,71	28,1
Görögország	75,77	21,39	2,44	0,32	0,07	4,3
Spanyolország	58,14	26,88	8,30	3,56	3,11	17,9
Franciaország	27,57	22,68	25,60	16,51	7,63	35,1
Írország	10,36	42,12	35,66	9,54	2,32	26,8
Olaszország	72,66	23,34	1,83	1,41	0,76	5,9
Luxemburg	25,71	17,14	22,86	28,57	5,71	37,4
Hollandia	34,06	34,89	25,38	4,92	0,75	16,8
Ausztria	44,72	18,99	28,10	5,25	2,94	12,9
Portugália	78,20	16,91	2,97	0,84	1,08	8,1
Finnország	34,03	44,19	18,92	2,50	0,36	14
Svédország	20,41	38,66	25,13	11,50	4,31	36,7
Nagy-Britannia	15,24	27,76	24,19	16,92	15,89	67,3
Norvégia	30,89	53,66	14,09	1,24	0,11	12,5
Svájc	31,45	53,62	14,18	0,64	0,11	11,4

Forrás: Agriculture in EU. EUROSTAT. 1996.

Az agrárvállalkozások közötti kapcsolatokat elemezve, kitűnik a termelők tulajdonában lévő értékesítő, illetve feldolgozó szövetkezetek növekvő jelentősége. A fejlett országok jelentős részében egyre nagyobb szerepet kapnak a különböző együttműködések.

3. tábla

A szövetkezeteken keresztül értékesített termékek aránya (százalék) az Európai Unió egyes országaiban, 1994

Ország	Sertés	Szarvas- marha	Baromfi	Tojás	Tej	Cukor	Gabona- félék	Gyümölcs	Zöldség
Belgium	15	1			65		25-30	65	72
Dánia	95	59	0	59	92	0	48	90	90
Németország	23	25			56			30	60
Görögország	3	2	20	3	20	0		51	12
Spanyolország	5	6	8	18	16	20		32	15
Franciaország	80	30	30	25	50	16		45	35
Írország	55	9	20	0	98	0		14	8
Olaszország	10	13	0	8	33	0		40	13
Luxemburg	35	25			81			10	
Hollandia	25	16	21	17	82	63		78	70
Nagy-Britannia	20	5,1	0,2	18	4	0,4		31	19

A termelők értékesítő szervezeteknek munkáját számos esetben közvetlen európai uniós támogatás is segíti. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyar mezőgazdaság modernizációja és a szervezeteket támogató agrárpolitika gyakorlati megvalósítása nem ellentéte, hanem feltétele egymásnak.

A fejlett országok élelmiszeriparának egyes szakágazataikban a vállalati méretek különbözők, ebből adódóan eltér egymástól a vállalati koncentráció foka is. A különbségek jól megfigyelhetők az egyes országok szakágazati struktúrájának vizsgálatakor. A keresztmetszeti elemzések alapján azonban a vállalati méretek gyors ütemű fejlődése figyelhető meg azokon a területeken, ahol

- a gyártás tömegszerű (például cukoripar),
- mód nyílik a gyártási folyamatok gépesítésére és automatizálására (például biotechnológiai ipar),
- különösen nagy szükség van a piachelyettesítési eljárások intenzív alkalmazására (például édesipar, üdítőital-gyártás).

Az EU élelmiszeriparát vizsgálva kétpólusú élelmiszeripar képe rajzolódik ki, az egyik oldalon a multinacionális óriásvállalatok állnak globális stratégiájukkal. Az óriásvállalatok térhódítását az Európai Unió kialakulása jelentős mértékben felgyorsítja a vállalati egyesülések révén, mert a korábban nemzeti léptékű élelmiszeripari vállalatok egyre gyakrabban kénytelenek felismerni, hogy méretük növelése elemi feltétele versenyképességük biztosításának.

Ezzel a folyamattal párhuzamosan a másik oldalon, ahol ezt a piaci vagy foglalkoztatási megfontolások indokolják, a kis- és közepméretű élelmiszeripari vállalkozások fejlesztésének is tanúi lehetünk. A párhuzamos folyamatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az élelmiszeriparral kapcsolatos kormányzati strukturapolitikában szakágazatonként differenciált mértékben kell érvényesülniük a gazdaságos méret és a vállalkozásélénkítés szempontjainak.

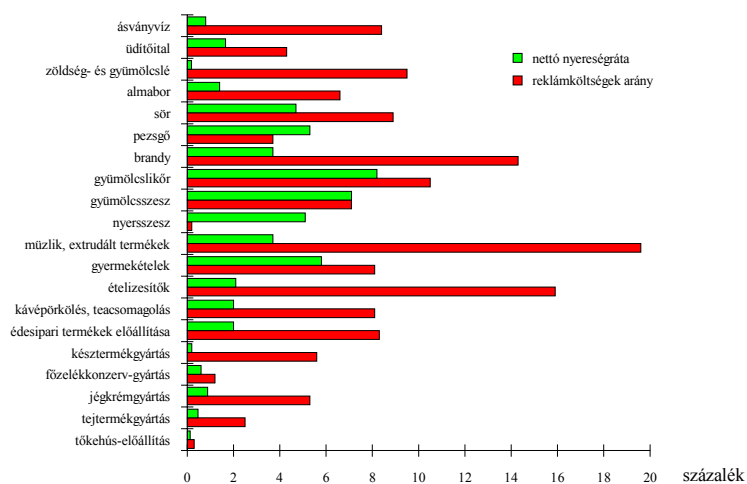
A fizetőképes kereslettel rendelkező nyugat-európai, észak-amerikai és távol-keleti élelmiszerpiacok telítődtek, az egykori KGST-országokban és a magyar élelmiszer-gazdaság hagyományos közel-keleti piacain egyre élesebb verseny bontakozik ki. Így hosszabb távon azok a vállalkozások lehetnek sikeresek, amelyek képesek differenciált stratégiát kialakítani az egyes részpiacokon és figyelembe veszik, hogy elsősorban a megkülönböztetett, azaz a sajátos, az egyedi, a versenytársaktól elkülönült, valamint ehhez kapcsolódóan a tudatosan kialakított termék- és termelői képen alapuló versenystratégia lehet sikeres. Jól igazolja ezt a francia élelmiszeripar példája. A 5. ábrán jól látható, hogy a magasabb feldolgozottsági fokú, a termékdifferenciálásra szélesebb teret adó termékek esetén nagyobb ugyan a fajlagos reklámkiadás-igény, de ez magasabb nyereségrátával is párosul.

Mindezekből következik, hogy a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar versenyképességének növelésében alapvető szerepet kell játszania a kutatási és fejlesztési háttérnek. Napjainkra azonban az agrárkutató intézmények többsége a túlélésért küzd. Ilyen körülmények között törvényszerű, hogy nő lemaradásunk a fejlett országokhoz képest. Éppen azokon a területeken veszítjük el pozícióinkat, ahol lehetőség nyílhat nemcsak a nagyobb hozzáadottérték-tartalmú fizikai munkát, hanem a tudást is exportálni.

A bemutatott összefüggések mind nagyobb mértékben előtérbe állítják a marketingmunka jelentőségét és szerepét. A multinacionális óriásvállalatokon kívül egyetlen vál-

lalkozás sem lehet önmagában képes a sikeres piacbefolyásoláshoz szükséges erőforrások mozgósítására, ezért különösen nagy fontosságúvá válik az egyes termelők, illetve feldolgozók piaci erőfeszítéseit koordináló, a piacra jutást költségvetési eszközökkel is támogató, ún. közösségi (kollektív) marketing szerepe.

5. ábra. A reklámköltségek árbevételhez viszonyított aránya és a nettó nyereségráta a francia élelmiszeripar néhány szakágzatában

Forrás: EU Food Industrial Competitiveness Project.

Az 4. táblából a húsipar példáján a KSH adatai alapján látható, milyen jelentősen eltért a termelési és a kereskedelmi fázis árindexeinek változása.

4. tábla

A húsvetikum néhány jellemző árindexe Magyarországon

Év	A kukorica	A sertés-felvásárlás	A húsipar termelői	A húsipari termékek fogyasztói
	árindexe			
1980	100	100	100	100
1985	132	117	110	136
1990	212	212	174	255
1991	218	196	172	285
1992	291	244	203	366
1993	409	273	235	533
1994	408	358	267	625
1995	412	389	315	675

Az elmúlt években az árdiszparitás még inkább jelentőssé vált a kereskedelmi tőke mind nagyobb mértékű koncentrációjából következően, és ezért célszerű lenne támogatni az olyan integrációs formákat, melyek lehetővé teszik, hogy a vertikumban képződött

jövedelemnek növekvő hányada szolgálja a mezőgazdasági és élelmiszeripari termék előállítási színvonalának javítását.

JAVASLATOK A GAZDASÁGPOLITIKA KIALAKÍTÁSÁHOZ

Az élelmiszer-gazdaság fejlesztése elképzelhetetlen a gazdaságpolitika eszköztárszereinek átgondolt alkalmazása nélkül. Ezek részben horizontális, azaz a nemzetgazdaság valamennyi területét egyformán érintő eszközök alkalmazását, részben az egyes szektorok jellemzőit tükröző fejlesztési eszközöket foglalják magukba. E „szektorspecifikus” eszköztárszere főbb javasolt összetevőit nemzetgazdasági célonként így összegezzük.

A SEKTOR ERŐFORRÁSAI ÉS KIHASZNÁLTSÁGUK FEJLESZTÉSE

A természeti erőforrások hatékonyabb kiaknázása:

- termelési infrastruktúra támogatása (például öntözés),
- az agroökológiai potenciál optimális kiaknázására irányuló, ún. tájtermesztést megalapozó, integrált térszervezési rendszer kialakítása,
- a mezőgazdasági termelés műszaki–technológiai színvonalának fejlesztését, a termék-előállítás biológiai alapjainak korszerűsítését szolgáló támogatási rendszer,
- a hazai agroökológiai adottságokat kiaknázó eredetvédelmi rendszer, termőhelyre alapozott imázsépítés,
- szigorúbb környezetvédelmi előírások és következetesebb alkalmazásuk,
- a termelés közgazdasági feltételeinek stabilizálása.

Az emberi erőforrások jobb kiaknázása és fejlesztése:

- szaktanácsadási–képzési–továbbképzési rendszer fejlesztése,
- a közép- és felsőfokú szakemberképzés fejlesztése, az oktatásra rendelkezésre álló erőforrások ésszerűbb felhasználása, olyan továbbképzési rendszer kiépítése, mely a speciális munkaerő-piaci igényekhez rugalmasan alkalmazkodva képes átfogni a szakmai életút egészét.

A termelés műszaki–technológiai kultúrájának, hagyományainak kiaknázása:

- a kutatásra és fejlesztésre rendelkezésre álló emberi–tárgyi erőforrások átcsoportosítása, jobb hasznosítása.

A know-how fejlesztése:

- a fajtahasználattal kapcsolatos szerzői jogi oltalom kérdéseinek rendezése,
- a „horizontális”, a gazdasági szereplők széles körét érintő vállalkozásbarát pénzügyi környezet kialakítása.

Vállalati pénzügyi források bővítése:

- a tőkepiaci intézmények (például tőzsde, közraktározás) fejlesztése,
- a különböző csatornákon keresztül megvalósuló állami elvonások arányának csökkentése.

A BELFÖLDI PIAC ÉPÍTÉSE

Az illegális piaci értékesítés arányának csökkentése:

- a fekete gazdaság elleni harc eszközeinek rendszerszemléletű kimunkálása és átgondolt alkalmazása.

Versenyelőnyök és piacvédelem egyidejű érvényesítése az importszabályozás során:

- WTO-konform „mélységben tagolt” piacvédelmi rendszer.

Aggregált élelmiszerkereslet növelése:

- az adórendszer módosítása a családméret figyelembevételével, többletkereslet generálása a (több) gyermekes családok kiemelt támogatásával.

A fogyasztók táplálkozási ismereteinek növelése:

- nemzeti élelmiszérszervezési és akcióprogram kialakítása, megvalósítása az érintett tárcák részvételével.

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI STRUKTÚRAPOLITIKA

Európai összehasonlításban is versenyképességet biztosító agrárstruktúra létrehozása:

- az üzemgazdasági szempontból kellő hatékonyság elérését lehetővé tevő méretű vállalkozások létrejöttének támogatása.

A mezőgazdasági termelők horizontális integrációjának erősítése:

- beszerzési és értékesítési szövetkezetek támogatása.

Tulajdonviszonyok rendezése:

- privatizáció befejezése,
- vagyonekezelő holdingok kialakítása.

Kisvállalkozások szelektív fejlesztése:

- szaktanácsadás, képzés, inkubátorházak, ipari parkok, beruházási támogatás.

Erőfölényes helyzetek kialakulásának megelőzése:

- körültekintő importliberalizálás, hatékony fúziókontroll és kartellszabályozás.

KAPCSOLÓDÓ ÉS KIEGÉSZÍTŐ NEMZETGAZDASÁGI TERÜLETEK

Logisztikai infrastruktúra kiemelt fejlesztése:

- úthálózat korszerűsítése és bővítése, repülőterek fejlesztése.

Exportbővítés támogatása:

- gazdaságdiplomáciai erőfeszítések, közösségi marketingtevékenység támogatása, termőhely- és termékimázs fejlesztése.

Idegenforgalom fejlesztése:

- a falusi–tanyai vendéglátás kiemelt támogatása,
- az idegenforgalmi képzés kiterjedt bővítése.

A mezőgazdasági termékek döntő hányada ipari feldolgozást követően jut el a fogyasztókhoz, ezért csakis olyan agrárpolitika lehet sikeres, mely az élelmiszer-gazdaságot összetettségében, komplexitásában vizsgálja. Az élelmiszeripar versenyképességének növelése a jelenleginél átgondoltabb gazdaságpolitikai lépések sorozatát követeli meg. Különösen fontos szem előtt tartanunk, hogy a fejlett országok versenyképes élelmiszer-termelését is a belföldi piac meghatározó szerepe jellemzi. A belföldi értékesítés kiegyensúlyozottsága és biztonsága nélkül nem beszélhetünk külpiazi versenyképességről sem. A fizetőképes kereslet erőteljes visszaesése részben makrogazdasági összefüggésekkel értelmezhető törvényszerű folyamat volt, de szerepet játszott ebben a kereskedelem- és iparpolitika nem kellő átgondoltsága is.

IRODALOM

[1] *Breimyer, H.F.*: Farm Policy: 13 Essays. Iowa State Univ. Press. 6 old.

[2] *Csete László*: Árak és költségek a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1987. 210 old.

- [3] EU Merer Control Commission. Data report. Broussel. 1997. 158 old.
- [4] EUROSTAT. Agriculture in EU. Broussel. 1996. 210 old.
- [5] Kendőzetlenül a mezőgazdaságról. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 11. sz. 921–940. old.
- [6] *Gunst Péter*: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon, 1920–1938. Akadémiai K. Budapest. 1970. 449 old.
- [7] *Knutson, R. D. – Penn, J. B. – Boehm, W.T.*: Agricultural and Food Policy. Prentice-Hall. 1983. 12–15. old.
- [8] *Lueschne, L.S.*: French Agriculture: *Trends and Policies Agribusiness*. 1995. évi 11. sz. 447–462. old
- [9] *Orbáné Nagy Mária*: A baromfiipar versenyképességét motiváló tényezők. Műhelytanulmány „Versenyben a világgal- versenyképesség az iparágak szintjén” kutatási program. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Vállalatgazdaságtan Tanszék. Budapest. 1996. 81 old.
- [10] *Szollár György*: Az élelmiszer-gazdaság költségvetési kapcsolatai, 1980–1986. Agrárgazdasági Kutató Intézet. (Kézirat.)
- [11] *Török Ádám*: Piacműködés és piacvédelem. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs. 1996. 220 old.
- [12] Word Bank. Stars 2.0 számítógépes adatrendszer. 1996.

TÁRGYSZÓ: Élelmiszer-gazdaság.

SUMMARY

The crisis of Hungarian agriculture can be explained besides the mistakes of agricultural policy, by many other factors beyond agriculture. Thus therapy can not be limited solely to the modification of agricultural policy, but a complex approach, taking into account food production and trade, is needed, making use, in a wide sphere, of the applicable means of various fields of economic policy, primarily that of industrial, competition and trade policy. Within this specific importance is attached to the use of those possibilities and means which might better promote the refluence of the income generated in food production into agriculture and food industry.

A FIATALOK MUNKAERŐ-PIACI HELYZETE

VARGA ANNA

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) a foglalkoztatottság és a munkanélküliség vizsgálatára 1992-ben új statisztikai adatgyűjtést vezetett be, az ún. munkaerő-felmérést, amely a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, és a 15–74 évesek gazdasági aktivitásáról nyújt negyedévente információt. Az adatgyűjtés célja, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását a nemzetközi statisztikai ajánlásoknak megfelelően, a mindenkori munkaügyi szabályozástól, illetve annak változásától függetlenül, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization – ILO) fogalmait felhasználva figyelje meg.

A munkaerő-felmérés mintája többlépcsős, rétegzett minta, alapjában véve lakásmintha. A mintába került lakásokban minden háztartásról és minden 15–74 év közötti életkorú személy gazdasági aktivitásáról gyűjt információt. Ez 1996-ban mintegy 24 000 háztartást és 51 000 személy kikérdezését jelentette.

A KSH a munkaerő-felmérés szakos gazdasági aktivitási kérdőívét 1996. IV. negyedévében a 15–29 éves korosztályra vonatkozó speciális kérdőívvel egészítette ki. „Az ifjúság munkaerő-piaci helyzete” című kiegészítő kérdőívet a KSH és a Munkaügyi Minisztérium (MüM) szakemberei együttesen állították össze.

A fiatalok munkaerő-piaci beilleszkedését szolgáló 1117/1995. (XII. 1.) Korm. sz. határozat információs háttere az 1996 október–decemberében a munkaerő-felméréshez kapcsolódóan elvégzett adatgyűjtés, amely két szempontból közelítette meg a fiatalok munkaerő-piaci helyzetét:

– milyen formális végzettséggel, egyéb ismeretanyaggal lépnek be a fiatalok a munka világába, s ott ezt a tudást mennyire ismerik el (mi lesz a fiatalok munkaerő-piaci státusa, s mennyire elégedettek ezzel, hányszor kényszerülnek váltani stb.);

– milyen ismeretekkel rendelkeznek a fiatalok az aktív és a passzív munkaerő-piaci eszközökről, hogyan és milyen formában kerültek azokkal kapcsolatba, igénybevételük mennyire minősíthető sikeresnek.

A kiegészítő felvétel fiatalnak tekintette a felvétel idején 15–29 éveseket, vagyis azokat, akik 1967 és 1981 között születtek. A fiatalokat fő (jellemző) tevékenységük szerint csoportosítottuk, és a három fő csoportnak (dolgozók, nem dolgozó és nem tanulók, valamint tanulók) más-más kérdőív készült, amelyek figyelembe vették a különböző csoportokba tartozók eltérő munkatapasztalatait.

A felvétel során a „Jelenleg dolgozó (munkaviszonyban álló, vállalkozó) fiatal” kérdőívére azok válaszoltak, akik a felvétel során foglalkoztatottnak minősültek; a „Nem dolgozó és nappali tagozaton sem tanuló fiatal” kérdőívét azok a fiatalok válaszolták meg, akik a felvétel időszakában nem voltak foglalkoztatottak és esetükben a tanulást sem lehetett főtevékenységként számításba venni, valamint azok is, akik gyermekgondozási díjon, gyermekgondozási segélyen voltak; a „Nappali tagozaton tanuló diák” kérdőívére válaszoltak a nappali tagozatos tanulók mellett azok is, akik esti vagy levelező tagozaton folytatták tanulmányaikat, vagy a munkaügyi központok támogatásával tanultak, ha a tanulás mellett nem dolgoztak és rendelkeztek diákigazolvánnyal.

Mindhárom kérdőíven szerepeltek azonos blokkok és olyan speciális kérdések, amelyek az adott csoport sajátosságait igyekeztek felderíteni. Mindhárom csoport tagjaitól megkérdeztük az iskolai végzettséget, a szakképzettséget, a tanfolyami végzettséget, az idegennyelvtudást, a számítógépes ismereteket, a munkaügyi központok, kirendeltségek által nyújtott segélyek, támogatások, az aktív munkaerő-piaci eszközök igénybevételét és a jövőbeni munkájával kapcsolatos elképzelését, a várt jövedelmet. A dolgozó fiataloknak a munkájukkal, a nem dolgozó és nem tanulóknak előző munkájukkal kapcsolatos kérdéseket is feltettünk.

A fiatalok válaszadási készségét az 1. tábla szemlélteti.

1. tábla

A különböző tevékenységű és nemű fiatalok válaszadási készsége
(százalék)

Csoport	Maga válaszolt	Családtag válaszolt	Összes válasz	A válasz nem szerezhető meg	Összes fiatal
Dolgozó					
férfi	48,0	44,4	92,3	7,7	100,0
nő	63,7	28,7	92,4	7,6	100,0
együtt	54,4	38,0	92,4	7,6	100,0
Tanuló					
férfi	47,6	48,2	95,7	4,3	100,0
nő	53,2	43,4	96,6	3,4	100,0
együtt	50,4	45,8	96,2	3,8	100,0
Nem dolgozó és nem tanuló					
férfi	48,7	42,2	90,9	9,1	100,0
nő	74,9	18,0	92,9	7,1	100,0
együtt	66,1	26,1	92,2	7,8	100,0
Összesen					
férfi	47,9	45,3	93,3	6,7	100,0
nő	63,6	30,5	94,0	6,0	100,0
együtt	55,8	37,9	93,6	6,4	100,0

A kérdőíveknek mintegy 60 százalékát az érintett fiatal, 40 százalékát más családtag válaszolta meg (erre a munkaerő-felmérés alapkérdőíve lehetőséget ad). A családtag válaszai alapján kitöltött kérdőívek egyes részeit a szubjektív véleményt, magatartást tudakoló kérdéscsoportok elemzésénél figyelmen kívül hagytuk.

A fiatalok fő tevékenysége

A mintában 13,7 ezer – 5,9 ezer dolgozó, 3,2 ezer nem dolgozó és nem tanuló és 4,6 ezer tanuló – fiatal szerepelt, akik összesen 2 221 176 fiatalot képviseltek (közülük mintegy 700 fiatal nem válaszolt a kérdésekre, ezért 141,1 ezerről nem állt rendelkezésre információ). A felmérés adatai általában 2080 ezer fiatalra vonatkoznak, illetve azon részek, amelyekben a szubjektív véleményeket elemeztük, 1239 ezer fiatalról szólnak.

E fiatalok 41 százaléka foglalkoztatott, 36 százaléka tanuló volt, a fennmaradó 23 százalék pedig nem dolgozott és nem is tanult a vizsgált időszakban.

A fiatal népességben belül az egyes csoportok korrigált számát ötéves korcsoportokra és nemekre, valamint településtípusra és nemekre bontva a 2. tábla mutatja be.

2. tábla

A fiatalok korrigált száma főtevékenységek, korcsoportok, települések és nemek szerint (1000 fő)

Korcsoport, nem, település	Dolgozó	Nem dolgozó, nem tanuló	Tanuló	Összesen
Összesen				
férfi	507,1	160,1	365,2	1 032,4
nő	341,9	324,9	373,7	1 047,7
együtt	856,2	485,0	738,9	2 080,1
15–19 éves				
férfi	50,3	49,0	300,1	399,4
nő	47,2	47,0	305,2	399,4
együtt	97,5	96,0	605,3	798,8
20–24 éves				
férfi	209,6	65,1	59,3	334,0
nő	155,5	128,2	63,5	347,2
együtt	365,1	193,3	122,8	681,2
25–29 éves				
férfi	247,2	46,0	5,8	299,0
nő	146,4	149,7	5,0	301,1
együtt	393,6	195,7	10,8	600,1
Budapest				
férfi	78,7	15,2	79,6	173,5
nő	67,4	38,9	86,8	193,1
együtt	146,1	54,1	166,4	366,6
Megyei jogú város				
férfi	91,9	24,9	81,6	198,4
nő	69,1	56,8	78,8	204,7
együtt	161,0	81,7	160,4	403,1
Város				
férfi	143,0	45,7	97,3	286,0
nő	98,0	88,1	104,2	290,3
együtt	241,0	133,8	201,5	576,3
Község				
férfi	193,5	74,3	106,7	374,5
nő	114,5	141,2	103,9	359,6
együtt	308,0	215,5	210,6	734,1

A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok csoportjának összetételét a 3. táblában közöljük.

3. tábla

A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok száma életkor és nemek szerint
(1000 fő)

Korcsoport	Gyeden, gyese- n lévő	Munkanélküli	Ebből: tartós munkanélküli	Egyéb	Összesen
15–19 éves					
férfi	–	25,3	9,9	23,7	49,0
nő	8,2	16,9	5,0	21,9	47,0
együtt	8,2	42,2	14,9	45,6	96,0
20–24 éves					
férfi	–	40,1	18,3	25,0	65,1
nő	79,9	19,6	9,7	28,7	128,2
együtt	79,9	59,7	28,0	53,7	193,3
25–29 éves					
férfi	1,3	30,5	16,3	14,2	46,0
nő	95,5	23,5	9,3	30,7	149,7
együtt	96,8	54,0	25,6	44,9	195,7
Összesen					
férfi	1,3	95,9	44,5	62,9	160,1
nő	183,6	60,0	24,0	81,3	324,9
együtt	184,9	155,9	68,5	144,2	485,0

Ez a 485 ezer fiatalot jelentő csoport meglehetősen vegyes. Ide tartoznak a munka nélküli fiatalok, akiknek száma az alapfelvétel adatai szerint 156 ezer volt a vizsgált negyedévben, a gyermekgondozási ellátás valamely formáját igénybe vevő mintegy 185 ezer 15–29 év közötti szülő és további 144 ezer olyan fiatal, aki valamilyen ok miatt eltartottként élt családjában.

A gazdasági aktivitás és az életkor összefüggése

A megkérdezett fiatalok 38 százaléka a 15–19 éves, 33 százaléka a 20–24 éves és 29 százaléka a 25–29 éves korcsoportba tartozott. A 15–19 éves fiataloknak 76 százaléka a megfigyelés időszakában tanult (az összes tanuló fiatalnak 82 százaléka ebből a korcsoportból került ki), a dolgozó és a nem dolgozó fiatalok pedig egyaránt 12–12 százalékot tesznek ki, s tekintettel arra, hogy a gyermekvállalás ebben a korban még nem jelentős, a férfiak és a nők aktivitás szerinti megoszlása még közel azonos.

A férfiak és a nők munkaerő-piaci státusa a 20–24 éves korosztályban már meglehetősen jelentős eltérést mutat. Az egyértelmű, hogy a kisgyermek gondozása napjainkban is elsősorban a nők feladata, de ők maradnak otthon akkor is, ha valamely családtag gondozása teljes embert kíván. Az adatok szerint a 20–24 éves férfiak 63 százaléka dolgozik, míg az ugyanilyen korú nőknek csak 45 százaléka foglalkoztatott, és mindkét nem esetében 18–18 százaléka főállású tanuló. A nem dolgozó és nem tanuló férfiak aránya 19 százalék, melyből a munkanélküliek 12 százalékot képviselnek. A nők esetében a

fennmaradó 37 százalékából a munkanélküliek 6 százalékot, a gyermekgondozás miatt otthon lévők 23 százalékot jelentenek, míg a teljes 20–24 éves női népesség 8 százaléka tekinthető klasszikus háztartásbelinek.

A 25–29 évesek között még számottevőbb az eltérés a két nem aktivitása tekintetében. A nők foglalkoztatottsága alig 60 százaléka a férfiakénak (49%, illetve 83%), viszont ebben az életkorban közel egyenlő arányban tanulnak a nők és a férfiak. Az életpályák különbözősége tehát az iskola elhagyásával kezdődik.

A gazdasági aktivitás településtípusok szerint is differenciálódik. Míg az összes fiatalnak 18 százaléka Budapesten lakik, az itt élő fiataloknak 45 százaléka tartozott a felvétel időpontjában a tanuló kategóriába. Ezzel szemben a másik pólust a községek képviselték, ahol az összes fiatal 35 százaléka élt, viszont csak 29 százalékuk tanult. Megyei jogú városban élt a fiatalok 19 százaléka, kiknek 40 százaléka tanuló, míg a többi város esetében 28 és 35 százalék e két arány. Ennek megfelelően a Budapesten élők között a legkisebb a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok aránya, de itt a legkisebb az eltérés a férfiak és a nők aktivitása között is. A településhierarchia-skálán lefelé haladva, nő a foglalkoztatott és a nem dolgozó és nem a tanuló fiatalok aránya. A fővárosban a fiatalok többsége tanul (a dolgozók és tanulók aránya 40:45), a megyei jogú városokban ugyanaz az arány már megegyezik (40:40), a többi városban a mérleg már a foglalkoztatottak felé billen (42:35), a községekben pedig a dolgozó fiatalok aránya lényegesen felülmúlja a tanuló fiatalokét (42:29). Ez utóbbi településtípusban lakó fiatalok 29 százaléka nem dolgozik és nem is tanul, szemben a fővárosi 15 százalékos aránnyal.

A munkaerőpiacra való bejutás feltételei (a munkavállalás esélye) tekintetében a főváros még mindig kiemelkedően kedvező helyzetben van. A városok között a megyei jogú városok adottságai jobbak az átlagosnál. A nagyobb munkaerő-kereslet mellett ehhez hozzájárul, hogy a felsőoktatási intézmények többsége és ehhez kapcsolódóan jelentős szellemi potenciál összpontosul itt. A községekben élő fiataloknak ugyanakkor jelentős áldozatot kell hozniuk tanulásuk érdekében, tudván azt, hogy magasabb végzettségük hasznosítására szülőhelyükön kevés az esélyük.

Az iskolai végzettség és a szakképzettség

Az iskolarendszer alsó fokon általános képzést ad, a szakképzés középfokon jelenik meg, a szakma tanulásához minimális követelmény az általános iskola nyolcadik osztályának sikeres befejezése. A gimnázium szintén általános végzettséget ad, ami után további tanulmányokra van szükség a szakképzettség megszerzéséhez. A szakirányú középiskola és a felsőoktatás a végzettséggel párhuzamosan szakmai képzettséget is ad. A formális iskolai végzettség szintje a szakképzettséggel összefüggésben meghatározza azt, ki milyen helyet foglalhat el a munkaerő-piacon, milyen eséllyel vághat neki az álláskeresésnek. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kínálatra kereslet is van, vagy ha van, éppen akkor és ott, ahol a kínálat jelentkezik. A végzettség, képzettség önmagában tehát nem jelent garanciát arra, hogy a megszerzett tudást kamatoztatni is lehet.

Általános iskolai végzettséggel rendelkezett a felvétel időpontjában a 15–29 évesek 37 százaléka, azaz több mint egyharmada. További 27 százalékuk végzett szakmunkás-képzőt vagy szakiskolát (ez utóbbiak 2 százalékát tették ki az összes fiatalnak). Szakközépiskolában a fiatalok 15, gimnáziumban 13 százaléka érettségizett, 4 százalékuknak

volt főiskolai és 2 százalékuknak egyetemi diplomája, míg 3 százalékuknak nem ismerjük a legmagasabb iskolai végzettségét.

Az egyetemet végzetteknek 41 százaléka a fővárosban, 31 százaléka megyei jogú városban, egyötöde egyéb városban élt, míg a diplomás fiataloknak mindössze 8 százaléka lakott az ország 3000-nél több községének valamelyikében. A főiskolai végzettségűek eloszlása viszonylag egyenletes a különböző településtípusok esetében, arányuk Budapesttől a községek felé haladva 24, 30, 24 és 22 százalék. Ehhez hasonlóan az érettségizettek eloszlása is viszonylag egyenletes. A szakmunkás végzettségűeknek viszont már 43 százaléka valamelyik községben lakik, és a nagyobb települések felé haladva arányuk 32, 16 és 10 százalék.

A formális iskolai végzettség munkaerő-piaci jelentőségét jól felismerhetjük, ha a foglalkoztatott, illetve a nem tanuló és nem dolgozó fiatalok csoportját hasonlítjuk össze. Az előbbi csoportban a munkaerőpiacon legalacsonyabbra értékelt általános alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya 15,5 százalék, szemben az utóbbi csoportra jellemző közel 32 százalékos aránnyal. Az átlagosnál rosszabb elhelyezkedési esélyt ad az általános gimnáziumi érettségi is, melynek részbeni ellensúlyozására szolgálnak a különböző fakultációk (például nyelvi, számítástechnikai). A fiatalok esetében a nők iskolai végzettsége – ha csak az elvégzett osztályok számát nézzük – magasabb, mint a férfiaké, ugyanakkor a nők a férfiaknál nagyobb arányban szereznek általános végzettséget a szakirányú helyett. Úgy tűnik, hogy a nők általános végzettséggel is könnyebben találnak munkát, mint a hasonló ismeretanyaggal rendelkező férfiak.

A fiatalok felének, ebből a dolgozó fiatalok 78, a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok 55 százalékának, de a felvétel idején tanulók 14 százalékának is volt valamilyen szakképzettsége. A megszerzett szakképzettségek közül kiemelkedik a szakmunkásvégzettség (26%), s az érettségizett szakmunkások ezt az arányt még 8 százalékponttal növelik. A dolgozó fiatalok 44 százaléka szakmunkásvégzettség birtokában dolgozik, mely arány a szakközépiskolában érettségizett szakmunkásokkal együtt 54 százalék. A számok tehát azt mutatják, hogy a munkaerőpiacon még mindig nagy az igény a szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkező munkaerőre. A fiatalok 22 százaléka formális szakmai végzettség nélkül talált munkát magának.

A szakképzettek aránya az életkor előrehaladtával emelkedik. Míg a legfiatalabbaknak mindössze 21 százaléka szakképzett, a 20–24 éveseknek már 63 százaléka, a 25–29 éveseknek pedig 73 százaléka rendelkezett szakképesítéssel a felvétel időpontjában. Bár a magyar iskolarendszerben a szakmunkás-bizonyítványt elvileg 17–18 éves korukban megszerezhetik a fiatalok – azaz a 15–19 éves korosztályból már három évfolyamnak is szakmunkás a végzettsége –, mégis ezen korosztály tagjainak csupán 13 százaléka rendelkezett szakmunkás-bizonyítvánnyal. A 20–24 éveseknek 34 százaléka szakmunkás, a legfelső ifjúsági korcsoportba tartozók esetében pedig az arány ennél még 2 százalékponttal magasabb. A koréves bontásból kitűnik, hogy a 17–18 évesek között a várakozásnak megfelelően valóban ugrásszerűen nő a szakmunkásvégzettségűek aránya, de az ilyen végzettségűek száma a 21–22 évesek között megkétszereződik. Ez arra utal, hogy a szakmunkásvégzettség megszerzésének ideje kitolódott, a fiatalok egy része a legkorábban lehetségesnél általában néhány évvel később szerzi meg a szakmunkásvégzettséget.

A szakképzett fiatalok településtípusok szerinti megoszlása egyenletes, a szakképzettek aránya Budapesten az átlagnál egy kicsit nagyobb (53%), míg a községekben va-

lamivel kisebb (49%). Eltérés a szakképzettség szintjében van. Hasonlóan az iskolai végzettséghez, a nagyobb településen élők általában magasabb szintű szakképzettséggel rendelkeznek. Ez minden bizonnyal nemcsak a munkavállalási lehetőségek, hanem a városi életmód kínálta előnyök szélesebb skálájával is összefügg.

A tanfolyamok jelentősége a munkavállalásban

A munkába lépéshez az iskolai végzettség, a szakképzettség, a munkavállalásra jogosító, valamilyen szakmában jártasságot tanúsító bizonyítványok, oklevelek mellett olyan tudásra, ismeretekre is szükség van, amit nemcsak iskolarendszerben vagy szervezett tanfolyamon, hanem akár magánúton is megszerezhet a fiatal. Az iskolában elsajátított ismeretek egy idő után megújításra, frissítésre szorulnak, a szakmai végzettség hiánya pedig annak pótlására kényszeríti a munkát vállalókat.

A tanfolyamoknak igen széles skálájával találkozhat a tudását, képességeit fejleszteni vágyó. A piac, a vállalkozás szabadsága ebben a szférában is megteremtette a választási lehetőséget, magániskolák, oktatási társaságok sora ajánlja magát annak, aki a tudását ki akarja egészíteni vagy valamilyen képességét fejleszteni. A szakmai tanfolyamok a titkárnőképzőtől a könyvelésin át a szoftverfejlesztőig, sokféle lehetőséget kínálnak. Külön csoportot jelentenek a készségfejlesztő tréningek, amelyeknél cél a munkahelyekért folyó versengésben eredményesen hasznosítható személyiségvonások kiemelése.

A megkérdezett 15–29 év közötti fiataloknak 16 százaléka, ezen belül a foglalkoztatott kategóriába tartozóknak 23 százaléka, a nem dolgozó és nem tanulóknak 13 százaléka végzett valamilyen tanfolyamot. A többség szakmai tanfolyamokat látogatott, de az adatfelvétel idején tanulóknak mintegy 11 százaléka rendelkezett – többnyire folyamatos iskolarendszerű tanulmányai mellett szerzett – tanfolyami, 10-ből 8 esetben nyelvtanfolyami végzettséggel. (Figyelemre méltó, hogy a 20–24 év közötti tanulók 21, az ennél is idősebbek 36 százaléka szerzett nyelvtanfolyamon valamilyen tudásszintet tanúsító igazolást.) A tanfolyami végzettséggel rendelkezők aránya az életkorral együtt növekszik, és a nők e téren is szorgalmasabbaknak bizonyulnak a férfiaknál. (Igaz, nekik a csak általános képzettséggel rendelkezők magasabb aránya miatt erre nagyobb szükségük is van.) A budapesti fiatalok előnye a tanfolyamokat tekintve is megmutatkozik, mintegy 28 százalékuk végzett valamilyen tanfolyamot, ez az arány a megyei jogú városokban lakók esetében már csak 17 százalék, és ettől lefelé 3–3 százalékponttal csökken. A fővárosi fiatalok a nyelvtanulást részesítik előnyben (14%), de nem sokkal kisebb (12%) a szakmai tanfolyamot végzettek aránya sem. A többi településtípusban élők számára inkább a szaktanfolyamok vonzóak (vagy elérhetőek).

A felvétel során – a munkavállalásban betöltött kiemelkedő szerepük miatt – a nyelvtudást és a számítógépes ismereteket külön is tudakoltuk. A nyelvtudás vizsgálatát nem kötöttük nyelvvizsgálóhoz, hiszen a hazánkban élő nemzetiségek vagy idegen ajkú szülőtől származó fiatalok otthonról hozzák a magyar mellett a másik nyelv ismeretét, de ezeken kívül is sokan vannak külföldi tanulási vagy munkatapasztalatokkal rendelkezők, akik vizsga nélkül is képesek idegen nyelven kommunikálni. Nem kötöttük nyelvvizsgálóhoz a nyelvtudást azért sem, mert sok munkahelyen, elsősorban a kisebb vállalkozásoknál az alkalmazó a nyelvvizsgáló helyett saját maga győződik meg a jelentkező fiatal idegennyelv-ismeretéről. Ez hangsúlyozottan igaz a szellemi munkakörökre, de a nyelv-

ismeret ma már egyre több fizikai munkakör betöltéséhez is alkalmazási feltétel vagy legalábbis előny.

Jóllehet a nyelvtanulás már az általános iskolában megkezdődik, a felmérés mégis szerény eredményekről számol be. A 15–29 éves fiatalok kétharmada a magyaron kívül semmilyen idegen nyelvet nem beszél. Az idegen nyelvet tudó 34 százalék esetében magasan vezet az angol, minden ötödik – közel 400 ezer – fiatal állította, hogy beszél valamilyen szinten ezen a nyelven, minden tizedik fiatal tud németül, míg a többi idegen nyelven értők aránya százalékosan alig fejezhető ki. A megkérdezetteknek 8 százaléka (166 ezer) két nyelven is tud, és mintegy 32 ezren beszélnek három vagy több idegen nyelven.

A nyelvtudás terén a felmérés idején tanuló fiatalok vezettek. A középiskolába kerülő fiatalok már négy évig tanultak idegen nyelvet, ennek ellenére a középiskolás korúaknak kevesebb mint fele számolt be valamilyen idegen nyelv ismeretéről. A 15–19 éves fiatalok háromnegyedét kitevő tanulók a nyelvismerettel rendelkezők 90 százalékát adják, a maradék a dolgozók és a nem dolgozók között 6:4 arányban oszlik meg. A 20–24 éves, nagyrészt felsőfokú tanulmányokat folytató tanulók 82, a 25–29 éves korcsoportba tartozó tanulók 89 százaléka ismert legalább egy idegen nyelvet. A dolgozó fiatalok egynegyede, míg a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok 18 százaléka ért idegen nyelven. (Nyelvtudás tekintetében is a budapesti fiatalok vezetnek, s a nyelvet tudó fiatalok aránya a települési hierarchia mentén csökken.)

A munkavállalás szempontjából másik fontos ismeret a számítástechnikai. A munkál-
tatók egyre inkább megkövetelik a számítógépek legalább felhasználói szintű ismeretét. A fiatalok – a hazai számítógépes kultúra terjedésének és az iskolai fejlesztésnek köszönhetően – növekvő számban felelnek meg ennek a követelménynek. A megkérdezett 15–29 évesek fele állította magáról azt, hogy többé-kevésbé ért a számítógéphez. Ez az arány jóval alacsonyabb a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok csoportjában, 72 százalékuk egyáltalán nem rendelkezik informatikai ismeretekkel, ellentétben a tanulókkal, akiknek 72 százaléka tudja használni a számítógépet. Ez az iskolai számítógépek elterjedését, az informatikai oktatási program sikerét mutatja, és egyben azt is jelzi, hogy a tanulók az iskolában már nemcsak az iskola által nyújtott, szűken értelmezett végzettséget szerzik meg, hanem azzal a kiegészítő ismerettel is felvértezik őket, ami – az állás-hirdetések bizonyossága szerint – egyre inkább az elhelyezkedés előfeltétele. A községekben élő fiatalok e téren is hátrányban vannak a nagyobb településeken élőkhez képest, bár a lemaradásuk nem olyan jelentős, mint a többi végzettség, ismeret esetében: 38 százalékuk tudja kezelni a számítógépet, míg a városban élő fiataloknak mintegy fele, a fővárosiaknak pedig több mint kétharmada. A számítógépes ismerettel rendelkezők aránya 19 éves kortól növekvő, kivéve a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok csoportját, ahol a korcsoportok között csekély a különbség.

Bár a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok tanfolyami képzettség szempontjából is a legrosszabb helyzetben vannak, továbbtanulási szándékaik sem mutatnak arra, hogy munkába lépési esélyeiket ilyen módon szándékoznának növelni. Az e csoportba tartozóknak ugyanis mindössze az ötöde jelezte továbbtanulási szándékát. A többség (jellemzően a 25–29 évesek) a számítógép kezelésének megtanulását tervezik, míg a legfiatalabbak egyharmada még nem adta fel az iskolarendszerű továbbtanulás reményét. A legtöbb továbbtanulni szándékozó a fővárosban él, és e tekintetben is a nők tűnnek tö-

rekvőbbeknek, annak ellenére vagy talán éppen azért, mert a nők jelentős része a gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt került ebbe a csoportba.

Fiatalok a munka világában

A foglalkoztatott fiatalok túlnyomó többsége, közel kilenctizede alkalmazásban álló volt a felvétel idején. A 15–29 éveseknek a 31 százaléka dolgozott vállalatnál, intézménynél, a többiek szövetkezetnél, társas vállalkozásnál vagy önálló vállalkozónál álltak alkalmazásban. A korcsoportok mentén nő a „hagyományos” munkáltatónál (vállalatnál, intézménynél) dolgozók aránya, de a 25–29 évesek esetében sem éri el a 35 százalékot. A nők és a férfiak munkáltatók szerinti megoszlása – döntően a foglalkozási szerkezet különbségéből következően – eltérő. A nőknek 38, míg a férfiaknak csak 26 százaléka dolgozik „hagyományos” munkáltatónál. Az, hogy a fiatalok jelentős része vállalkozásoknál szerzi meg első munkatapasztalatait, meghatározza munkaképét, jövőbeni munkakultúráját is. Az a munkaterület ugyanis, amelyen egy kisebb szervezet működik, lényegesen korlátozottabb, mint egy nagyobb vállalaté, ahol a fiatal, bár az adott szakmának szélesebb spektrumából választhat, mégis csak annak egy részterületére specializálódhat. Ezen túlmenően a kisebb vállalkozások köre az, ahol a fiatalok munkavállalói érdekeit a legkevésbé tartják tiszteletben, ahol a törvényben szabályozott érdekek szervezett védelmével csak elvétve találkozhatnak.

A fiatal munkavállalókra fokozott munkahelyi mobilitás jellemző. A felvétel idején foglalkoztatottnak minősülő fiatalok 20 százalékának már három vagy több munkahelye volt. 27 százalékuk második munkahelyén dolgozott, míg 53 százalékuknak a felvételen rögzített az első munkahelye (ezen belül a nők 58 százaléka dolgozott első munkahelyén). A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok 32 százaléka még nem dolgozott, 42 százalékuknak egy, 14 százalékuknak kettő, a többieknek három vagy több munkahelye volt már.

A foglalkoztatottnak minősülő fiatalok közül a 20–24 éves férfiaknak 41, a nőknek 44, a 25–29 éves férfiaknak 78, az ugyanilyen korú nőknek 57 százaléka folyamatosan dolgozott az elmúlt négy évben. A nemek közötti különbség döntően a gyermekvállalással magyarázható. A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok munkában töltött ideje összességében is lényegesen alacsonyabb a dolgozó fiatalokra jellemzőnél. Az ide tartozó 15–19 évesek 89, a 20–24 évesek 42 százaléka a vizsgált négyéves periódusban összességében hat hónapnál rövidebb időt dolgozott, de a 25–29 évesek közel 36 százalékának, ezen belül a férfiak 28 százalékának sincsen ennél több munkatapasztalata. A nem dolgozó és nem is tanulók közül az elmúlt négy év döntő részét a 20–24 éveseknek mindössze 13 és a 25–29 éveseknek 19 százaléka dolgozta végig. Akik tehát a felvétel idején nem rendelkeztek munkahellyel, azok munkavállalási pozíciói korábban is rosszak voltak, és mivel tanulási szándékot közülük csak kevesen jeleztek, esélyeik javulásával sem igen számolhatnak.

A dolgozó fiatalok háromnegyedének munkájával kapcsolatosan – véleménye szerint – nincs említésre érdemes gondja. Kisebb gondokról 13, jelentős gondokról 11 százalékuk számolt be, mely utóbbiak elsődlegesen a jövedelemmel álltak összefüggésben. Erre az elégedetlenségi tényezőre azonban a legkevésbé a községben élők hivatkoznak, minden valószínűség szerint nem azért, mert a fizetésük nagyobb a városokban élőkénél,

hanem sokkal inkább azért, mert itt a környezet a városokétól részben eltérő értékrendet közvetít. A nem dolgozó és nem tanuló fiatalok közül azok, akiknek már volt munkájuk, szintén az alacsony jövedelmet jelölték meg a munkával kapcsolatos elsődleges nehézségként, de körükben már a túl sok, illetve a túl nehéz munka is említésre méltó gyakorisággal volt a panasz forrása.

Munkanélküliség és inaktivitás

A gazdasági aktivitási alapfelvétel tanúsága szerint a felvétel időszakában, 1996. IV. negyedévében az összes munkanélküli 41 százaléka a 15–29 évesek közül került ki. Ezen belül 11 százalék 15–19 éves, 16 százalék 20–24 éves és 14 százalék 25–29 éves volt. A fiatal munkanélküliek hattizede férfi, négytizede nő, a legfiatalabb korcsoportban közel 60:40 százalék az arány. A középső korcsoportban a munka nélküli férfiak kétszer annyian vannak, mint a nők, míg a 25–29 éveseknél a nők aránya már a férfiakénak közel háromnegyede.

A tartósan munkanélküliek száma, vagyis azoké, akik legalább egy éve keresnek munkát, a fiatal korosztályok esetében is magas. 1996. IV. negyedévében közel 69 ezer olyan fiatal volt, aki szeretett volna dolgozni és aktívan keresett munkát, mégis már több mint egy éve sikertelenül próbált kijutni a munkanélküli státusból. A munkaerő-felmérésben vizsgált 15–74 éves korú munkanélküliek körében a tartósan munkanélküliek aránya átlagosan 53 százalék, míg a jelen felvételben vizsgált 15–29 éves munkanélkülieknek átlagosan 44 százaléka tartósan munkanélküli. Ez az arány a 15–19 év közöttiek korcsoportjában a legalacsonyabb (35%), az életkor mentén haladva a tartósan munkanélküliek aránya nő, 47 százalék a 20–24 évesek esetében, míg a 25–29 éves férfiaknál 54, a nőknél pedig 39 százalék.

A munkanélkülivé válás módját és okát tudakoló kérdésre a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok közül viszonylag kevesen adtak értékelhető választ. Akik válaszoltak, azok legtöbbször a munkaviszonya közös megegyezéssel szűnt meg. Második leggyakoribb ok, hogy a munkáltatója mondott fel, harmadik, főleg a községekben élőkre jellemző ok a határozott idejű szerződés lejárta.

A munkaviszony megszűnésének fő okaként a nem dolgozó, nem tanuló fiatalok munkahelyük vagy munkakörük megszűnését jelölték meg, de sokan a sorkatonai szolgálat vagy a gyed, gyed idejének lejárta után nem térhettek vissza korábbi munkahelyükre. Minden tizenkettedik válaszoló a nem megfelelő munkakörülményekkel, illetve egészségi állapota romlásával indokolta a munkavégzés feladását. Az indokok között lényeges eltérés csak Budapest és a többi településtípus között van, a fővárosban lényegesen kevesebb fiatalot küldtek el a munkahely vagy a munkakör megszűnése miatt, mint az országban bárhol másutt.

A felvétel idején nem dolgozó és nem tanuló fiatalok többsége (80%) szeretett volna munkát vállalni.¹ A fő motiváló tényező természetesen a pénzkeresés, a fiatalok 60 százalékát elsődlegesen ez, míg 13 százalékát a tanult ismeretek hasznosításának igénye

¹ A gyermekgondozás miatt jelenleg dolgozni nem szándékozók, akiknek speciális munkaerő-piaci problémái feltárására 1993-ban és 1995-ben külön felvétel készült (eredményeit lásd: dr. Lakatos Judit: Visszatérés a munkaerőpiacra a gyermekgondozási idő letelte után. *Statistikai Szemle*. 1996. évi 7. sz. 565–575. old.), a válaszok értékelésénél figyelmen kívül hagytuk.

ösztönözné arra, hogy munkát vállaljon. A dolgozni nem szándékozóknak mintegy fele családi okból (például beteg hozzátartozó ápolása, közeli házasságkötés) adott nemleges választ.

A nem dolgozó és nem tanuló kategóriába tartozók 5 százaléka (mintegy 10 ezer fiatal) viszont azért döntött így, mert idegennek, tőle távolinak érzi a munka világát, nem lát esélyt arra, hogy szerzett ismereteit ott hasznosítani tudja. További 2,5 százalék (többségében lány) hagyományos háztartásbeli, aki azért nem dolgozik, mert családjá eltartja. A fennmaradó 2,5 százalék legnagyobb részét az egyéb forrásból jövedelemhez jutók és a felvételre készülők alkotják.

A munkaerő-piaci támogatások, szolgáltatások igénybevétele

A dolgozó fiatalok 17 százaléka jelenlegi munkavállalását megelőzően megfordult már a megyei munkaügyi központok valamely kirendeltségén (a családtag által adott válaszokat itt is figyelmen kívül hagytuk). Kétharmaduk munkát keresett, egyötödük viszont elsődlegesen pénzbeni juttatásért folyamodott. A nem jelentkezők 90 százalékának nem volt szüksége a munkaügyi központ segítségére, illetve nem igényelte ezt a lehetőséget, mivel más úton keresett – sikerrel – munkahelyet.

A jelenleg tanulóknak mindössze egy százaléka jelentkezett munkaügyi kirendeltségen, a 20–24 éves diákok esetében viszont ez az arány 4 százalékos, ami arra enged következtetni, hogy a fiatalok a középiskola elvégzése után és további tanulmányaik megkezdése előtt az átlagnál nagyobb arányban érdeklődtek a munkaerő-piaci lehetőségekről. A válaszok szerint elsősorban munkalehetőséget kerestek, másodsorban a pályakezdők munkanélküli-segélyéért folyamodtak, illetve néhányan jelenleg is a munkaügyi központok támogatásával tanulnak.

A nem tanuló és nem dolgozó fiatalok 29 százaléka állt már kapcsolatban munkaügyi kirendeltséggel. A valamilyen munkaerő-piaci eszközt igénylőknél szembetűnő a különbség a férfiak (36%) és a nők (25%) jelentkezési aránya között. A 15–19 évesek között a férfiak aránya még csak 2 százalékponttal nagyobb, mint a nőké, de a következő öt éves korcsoportokban már 10, illetve 20 százalékpont a különbség, ami szintén az eltérő családi szerepvállalással magyarázható.

A nem jelentkezők a „miért” kérdésre többnyire a „nem igényelte”, illetve a „nem tartotta érdemesnek” választ adták. Ez utóbbit válaszolók aránya különösen a legfiatalabbak körében volt magas. A nem dolgozó és nem tanuló 15–19 évesek fele azért nem kereste fel a munkaügyi kirendeltséget, mert úgy vélte, hogy nem érdemes, mivel anyagi támogatást, pályakezdők munkanélküli-segélyét – középfokú végzettség hiányában – amúgy sem kaphat. Ebből áttételesen az is következik, hogy a többi támogatási forma nem motíválja kellőképpen a fiatalokat.

A munkaügyi központok által szervezett programok – tájoló, állásbörze, munkahelylátogatás, FIT- és Choices-program – valamelyikén a jelenleg dolgozó fiataloknak 2 százaléka vett már részt, és a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok részvételi aránya ennél alig magasabb, mindössze 4,7 százalék volt. A szakmunkások foglalkoztatásának támogatását mindkét csoportból a férfiak, míg az átképzést a dolgozók közül inkább a nők vették igénybe, de a nem dolgozók és nem tanulók esetében ez az arány is a férfiak javára módosul. A tréningeken szintén alacsony arányban vesznek részt a fiatalok.

A pályakezdő munkanélküli fiatalok munkaerő-piaci helyzete

A Foglalkoztatási törvénynek a pályakezdő munkanélküli fiatalokra vonatkozó részei nem sokkal a felvétel előtt alapvetően módosultak, 1996. július 1-től kormányrendelet szabályozta a pályakezdő munkanélküliek elhelyezkedési esélyei, munkaerő-piaci pozíciója javítását szolgáló eszközöknek, programoknak a bevezetését. A kormányrendelet szerint megváltozott a pályakezdő munkanélküli meghatározására is. A 68/1996. (V. 15.) Korm. sz.rendelet szerint pályakezdő munkanélküli az, aki 25. életévét, felsőfokú végzettséggel rendelkező esetén 30. életévét még nem töltötte be, és a befejezett vagy megszakított tanulmányait követően nem részesült munkanélküli járadékban – illetve nem szerzett jogosultságot annak megállapítására –, rendelkezik a munkavállaláshoz szükséges feltételekkel, jelentkezett a munkaügyi központnál, ott munkanélküliként nyilvántartásba vették, munkát akar vállalni, de nem tudnak számára megfelelő munkahelyet ajánlani. E rendelet hatályba lépésével megszűnt a pályakezdők munkanélküli segélye, amit a munkaügyi központok korábban fél éven át folyósíthattak. A gyakorlat azt bizonyította, hogy az esetek többségében ez nem ösztönözte eléggé a fiatalokat az álláskeresésre. A frissen érettségizett fiatalok sok esetben – élve a törvény adta lehetőséggel – a támogatási időszakot nem munkakeresésre használták fel, hanem parkoló pályának tekintették a felsőfokú tanulmányok megkezdése előtt. A munkaerő-felmérésből nyert információk is azt mutatják, hogy 20 éves életkor körül ugrott meg a pályakezdőként való regisztráltság.

1996. július 1. után az anyagi támogatás helyett a munkához juttatás kapott hangsúlyt. A rendelet értelmében a munkaügyi központokban jelentkező fiataloknak különböző szolgáltatásokat, elhelyezkedést, szakmai vagy képességfejlesztést elősegítő képzéseket ajánlanak fel, vagy munkába állásukat segítik azzal, hogy munkáltatójuknak megtérítik a pályakezdő bérét, illetve bérjárulékait vagy azok egy részét. A programban szereplő szolgáltatások némelyike csak a munkaügyi kirendeltségi nyilvántartásba vételt követő 90 nap elteltével vehető igénybe, így a felvételi hónapok (október, november, december) idején csak a július, augusztus és szeptember hónapok során jelentkezett fiataloknak volt lehetőségük az újonnan bevezetett programokban való részvételről nyilatkozni. Az Országos Munkaügyi Módszertani Központ adatai szerint 1996 októberében 45,5 ezer, novemberében 43,8 ezer és decemberében 39,4 ezer pályakezdő munkanélkülit tartottak nyilván, az előző év hasonló időszakában regisztrált átlagos 56 ezerrel szemben. A regisztráltak – bár a nyilvántartásba vehető fiatalok körét erőteljesen bővítették – számának ilyen mértékű csökkenése arra utal, hogy a fiatalok nem elsődlegesen a munkaügyi kirendeltségek segítségével kívánják megoldani a munkavállalással kapcsolatos problémáikat, valamint arra, hogy a pénzügyi támogatás vonzerejével a többi munkaerő-piaci eszköz nem vetekedhet.

Arra a kérdésre, hogy kap-e, vagy számít-e arra, hogy a három hónapi várakozás eltelte után részesül az újfajta támogatások valamelyikében, a fiataloknak csak igen csekély hányada válaszolt igennel. A pályakezdők túlnyomó többsége (80%) nem számít arra, hogy a munkaügyi központtól az 1996. július 1-jétől bevezetett aktív munkaerő-piaci eszközök valamelyikében részesülhet. A valamilyen támogatásra számítók közül legtöbben a gyakornoki foglalkoztatást és a foglalkoztatást elősegítő képzést jelölték meg mint számukra szóba jöhető támogatási formát.

A munkaügyi központok támogatásai közül, ha szükségük lenne rá, nagy arányban választanák a fiatalok – különösen a dolgozók és közülük is kimagaslóan a községekben élők – az átképzést. A támogatott foglalkoztatási formákat, így a munkatapasztalat szerzésének támogatását és a támogatott teljes idős foglalkoztatást is szívesen igénybe vennék, ellentétben a közhasznú munkával, a tréninggel vagy a képzéssel kombinált teljes munkaidős foglalkoztatással.

A fiatalok munkával kapcsolatos jövőképe

A nem dolgozók és nem tanulók túlnyomó többsége szeretne munkát vállalni. Ugyanakkor sok fiatal keres másik munkát, vagy legalábbis távlatilag szeretne a meglévőnél jobbat találni.

A fiatalok alapvetően – függetlenül az életkortól, nemtől, lakóhelytől – a tanult szakmájukat szeretnék gyakorolni. A tanuló fiatalok esetében természetes, hogy ezt jelölték meg első helyen, hiszen feltehetően ennek érdekében választották iskolájukat, de a jelenleg dolgozó fiataloknak is mintegy egytizede, akik új munkára vágnak, fő okként szintén a tanult szakmájuk gyakorlását jelölték meg. A tanuló fiataloknál a munkával szembeni követelménylista második helyén a munka érdekes volta áll, a munkatapasztalattal rendelkezők viszont a jobb munkakörülményeket sorolták a második helyre.

Annak ellenére, hogy a nem dolgozó és nem tanuló fiatalok iskolai végzettsége, szakképzettsége általában alacsonyabb, mint a dolgozóké, új munkahelyüktől tanult szakmájuk gyakorlásának lehetőségét várják a legtöbben, amit az érdekes munka követ, és náluk már számottevő a jobb munkakörülmények iránti igény is. A legfiatalabb nők az érdekes munkát helyezik előtérbe, ennek oka a szakképzettség hiánya vagy alacsony szintje.

A fiatalok terveik, vágyaik alapján kevésbé tűnnek mobilnak, mint ahogy az a gyorsan változó mai világban várható lenne. Ragaszkodnak a lakóhelyükhöz, a válaszoló fiataloknak közel fele, ha nem lenne helyben megfelelő munkalehetőség, legfeljebb lakóhelye környékén vállalna munkát, de azt is leginkább csak akkor, ha az utazás költségeit a munkáltató vagy az állam átvállalná. A fiataloknak csupán egytizede vállalná, hogy elköltözik az ország más részébe, ha ehhez valamilyen módon támogatást kaphatna, de csak 3 százalékuk változtatna lakóhelyet támogatás nélkül is, ha ezen az áron munkához juthatna. Az elköltözést vállalók aránya a dolgozóknál 6, a nem dolgozó és nem tanulóknál 3, a tanulók csoportjában pedig 12 százalék. Ez utóbbi csoport tagjainak nem csekély hányada feltehetően a tanulás folytatása miatt is rákényszerül otthona elhagyására, számukra tehát már nem jelent akkora változást, ha a munkavállalás miatt költözni kénytelenek. Az elköltözni is hajlandók csekély arányában mindazonáltal kifejeződik a lakáshoz jutás nehézsége, az, hogy ha a fiatal találna is munkát eredeti lakóhelyétől viszonylag távol, képtelen lenne ott lakáshoz jutni, illetve a lakhatás költségeit vállalni. Emellett a napi ingázási hajlandóság is csökken az életkor előrehaladtával, és ezért is növekszik azok aránya, akik csak helyben vállalnának munkát. Ezt a helyközi közlekedés megoldatlansága is befolyásolhatja.

A fiatalok egy részének a jövő munkahelyén elérni szándékozott jövedelméről határozott elképzelése van. Bizonyos realitásérzékről téve tanúságot, legtöbben átlagosan havi 30–40 ezer forintos nettó fizetést szeretnének kapni, ami véleményük szerint elég a

viszonylag kényelmes megélhetéshez. Ettől az átlagtól az életkor mentén felfelé haladva inkább lefelé van eltérés. A budapestiek igényei az átlagosnál magasabbak, a fővárosban élő fiatalok többsége 50 ezer forint feletti nettó jövedelemhez szeretett volna jutni a felvétel idején.

*

A fiatalok helyzetéről készült pillanatfelvétel a következőkben röviden összefoglalt néhány általánosítható következtetéssel is szolgált.

Az iskolai végzettség szintjének emelkedése, a szakképzettség megszerzése mindenképpen növeli a munkavállalás esélyeit, de a „jó szakma” önmagában nem elég a biztos megélhetéshez. Az a kiegészítő tudás, amit tanfolyamon, önszorgalomból vagy bármilyen informális úton megszerezhet a fiatal, lényegesen befolyásolja a munkavállalási, a munkahelyi előrelépési esélyeket. Az a tény, hogy a diákok nagy arányban tanulnak idegen nyelvet és szereznek számítógépes ismereteket, mindenképpen a fiatalok egy meghatározott rétegének fokozott alkalmazkodóképességét, előrejutásra való törekvését jelzi.

A településtípusok közötti különbségek a fiatalok képzettségének terén is jelentősek. A fiatalok iskolázottsága – ami egyben kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciót is jelent – a települések nagyságával növekszik. A magasabb képzettséget nyilvánvalóan a nagyobb településeken tudják megszerezni a fiatalok, de minél magasabban vagy specializáltabban képzettek, annál kisebb az esély a képzettség gyakorlására az eredeti lakóhelyen, ha az kisebb településen van. A fiatalok nagy része mégsem fogadja el alternatívaként az eredeti lakóhelyétől távoli munkavállalást, valószínűleg azért, mert a lakásfeltételek megteremtése igen nagy anyagi terhet róna rá, és csak a távoli jövőben lát esélyt az önálló lakáshoz jutásra. A közlekedés kényelmetlensége és drágasága pedig az ingázási hajlandóságot is erősen csökkenti.

A munkaügyi kormányzat által kidolgozott, a pályakezdő munkanélkülieket segíteni hivatott, aktív munkaerő-piaci eszközöket tartalmazó intézkedési csomag csak részben találkozik a fiatalok igényeivel. Azok a fiatalok, akik objektíve hátrányos helyzetből indulnak, nagyon nehezen és döntően önmaguk erejére támaszkodva igyekeznek feljebb jutni, utolsó lehetőségnek tartogatva a munkaügyi hivatallal való együttműködést.

TÁRGYSZÓ: Munkaerőpiac. Fiatalok.

SUMMARY

At the beginning of 1992 the Hungarian Central Statistical Office carried out a new Labour Force Survey (LFS) employing the concepts of ILO. Based on the LFS there was a supplementary survey conducted about the youth's participation in the labour market in the 4th quarter of 1996. Young people aged 15–29 were asked on their educational and training attainments, their knowledge and communication abilities of foreign languages. Interviewed persons were also asked whether they are acquainted with assistance opportunities offered by replacement offices (local labour centres in Hungary). The study shows the main characteristics of the young people on the labour market in age, sex and regional break-downs.

MUNKAERŐ-PIACI POZÍCIÓ ÉS GYERMEKVÁLLALÁS

DR. LAKATOS JUDIT

Az anyasági ellátás igénybevételi jellemzői és a gazdaság munkaerőigénye között az utóbbi évtizedekben jól kimutatható kapcsolat állt fenn. Jóllehet a pénzügyi (kötségvetési) determináció e tekintetben is erős, s a demográfiai vonatkozások is egyértelműek, a munkaerő-piaci igényváltozás hatása is kimutatható volt az ellátási rendszer változásánál. A rendszer 1995-ig pozitíven, a bővítés irányába változott, s a módosítás népeségpolitikai magyarázatot kapott. Az 1996. évi szigorításnál azonban a hangsúly a finanszírozás kérdésére helyeződött át. Bár az anyasági ellátási rendszer hatása demográfiai szempontból is jelentős volt, jelen tanulmány csak az anyasági ellátási rendszer és a gyermekvállalás munkaerő-piaci összefüggéseivel foglalkozik.

Az anyasági ellátás rendszerének változásai

Az 1950-es években – az addig háztartásban tevékenykedő női népesség a munka világába való tömeges bevonásának időszakában – a dolgozó anyákat igen rövid, néhány (hat) hetes szülési szabadság illette meg. Először ennek időtartama nőtt meg, majd amikor az 1960-as évek közepén a gazdaságnak – korábban szinte kielégíthetetlen – extenzív munkaerőigénye már mérséklődött (1967. január 1-jétől) bevezették a gyermekgondozási segélyt (gyest). Mivel a részidős foglalkoztatás Magyarországon soha nem terjedt el, s mivel a háború utáni jövedelmi arányok úgy alakultak, hogy a család megélhetéséhez a második keresőre is szükség volt, lényegében a gyest kínálta a kisgyermek édesanyjuk általi ellátásának egyetlen – tömegesen igénybe vehető – lehetőségét. Nem véletlen az intézkedés bevezetésének időzítése sem. A hatvanas évek közepén léptek ugyanis munkavállalási korbá az ötvenes évek elején született nagy létszámú korosztályok. Amennyiben a gyest nem vezeték be, az évtized végén már nemcsak kínálati oldalról jelentkező munkaerő-piaci gondokkal kellett volna számolni, hanem jelentős pótlólagos erőforrás bevonását igényelte volna a 0–3 éves korosztályok napközbeni ellátását szolgáló gyermekintézményi hálózat bővítése is. (A legfiatalabb korosztályok gondosabb ellátást – nagyobb számú személyzetet, speciális ételmezést, egészségügyi ellátást – igényelnek, ezért a fajlagos költségek a bölcsődések esetében számottevően magasabbak, mint az óvodásoknál.) Jóllehet a segély összege már a bevezetéskor is alacsony volt, az anyák többsége otthon maradt a kisgyermekkel. Kivételt inkább csak a magasabb iskolázottságú

(és így magas keresetű) nők egy része képezett, akik esetében a segély és a kereset helyettesítési aránya az átlagosnál kedvezőtlenebb volt.

A nyolcvanas évek közepén a munkanélküliség – legalábbis annak rejtett formája és ami ebből következett, az élő munka alacsony hatékonysága – szakértői körökben már jól ismert jelenség volt. Jóllehet az akkori törvényhozók indítékait ma már nagyrészt homály fedi, talán ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy az anyasági ellátás rendszere a korábnál nagyvonalúbb elemmel gazdagodjon, nevezetesen az ún. gyermekgondozási díjjal (gyeddel), melyet a korábban dolgozó anya a szülési szabadság után a gyermek 2 éves koráig vehetett igénybe, s melyre korábbi keresete 75 százalékának megfelelő díjazásban részesült.

1. tábla

A női munkaerőforrás és -felhasználás 1980–1997.

Év (január 1.)	Munkavállalási korú női népesség	Ebből:		Az anyasági ellátást igénybe vevők a munkavállalási korú női népesség százalékában
		foglalkoztatott	anyasági ellátást igénybe vevő	
ezer fő				
1980	2947,9	2142,0	263,9	8,9
1981	2927,7	2387,0	254,1	8,6
1982	2908,2	2382,0	241,5	8,3
1983	2896,4	2382,5	233,0	8,0
1984	2887,9	2380,3	223,5	7,7
1985	2882,2	2381,9	217,2	7,5
1986	2866,2	2393,9	219,2	7,6
1987	2852,4	2396,1	223,9	7,8
1988	2851,0	2379,9	229,7	8,1
1989	2839,4	2391,7	239,8	8,4
1990	2849,6	2395,3	243,5	8,6
1991	2872,0	2326,6	250,3	8,7
1992	2889,7	2192,1	260,3	9,0
1993	2903,9	2011,4	260,4	9,0
1994*	2912,3	1922,9	276,1	9,5
1995*	2918,5	1862,4	279,8	9,6
1996*	2916,1	1803,5	270,6	9,3
1997**	2914,2	.	293,2	10,1

* A gyermekgondozási támogatáson (gyeten) levőkkel együtt.

** 1997-ben a gyese alanyi jogon jár.

A nyolcvanas évek közepétől a gyest igénybe vevők köre is bővült, a korábban munkaviszonyban nem álló nők méltányosságra hivatkozva kérvényezhették azt. A korábnál költségesebb – igaz a demográfiai folyamatok alakulása miatt kevesebb igénybe vevőt jelentő – rendszer bevezetésére akkor került sor, amikor a költségvetési nehézségek már éppen ellenkező (megszorító típusú) lépéseket indokoltak volna. A három elemű rendszer (szülési szabadság, gyed, gyese) igénybevétele következtében – mint az 1. táblából látható – a kilencvenes évek közepéig a munkaképes korú női népesség 8-9 százaléka volt egy adott időpontban távol a munkaerőpiactól.

A nyolcvanas évek végétől a munkaerő-piaci helyzet erőteljesen és igen rövid idő alatt változott meg. 1989 és 1992 között óvatos becslés szerint is mintegy egymillió munkahely szűnt meg (nem számolva a korábban nyugdíjasokkal betöltött álláshelyeket), ami a munkahelyek mintegy egyötödét jelentette. A kilépés döntően két irányú volt, mintegy 300-400 ezren még munkavállalási korukban nyugdíjassá váltak (ez – tekintettel arra, hogy Magyarországon a nők 55, a férfiak 60 évesen mehettek ekkor még nyugdíjba – a „fiatal” nyugdíjasok állományának növekedését jelentette), mintegy félmillióan viszont munkanélküliek lettek. (Az ILO definíció szerinti munkanélküliek állományánál a regisztrált munkanélküliek száma ennél mintegy 25 százalékkal nagyobb volt.)

Az anyasági ellátásoknak munkaerő-piaci kínálat csökkentő szerepe e körülmények nyomán nemcsak felértékelődött, de a kínálat csökkentése volt egyértelműen a fő célja az 1993-ban bevezetett negyedik lépcsőnek, az ún. gyermekgondozási támogatásnak. Ezt a legalább három gyermeket nevelő anyák vehették igénybe a legkisebb gyermek 8 éves koráig. A viszonylag magas jövedelmi korlát az igénybevételből csak nagyon keveseket zárt ki, s az érintett többgyermekes anyák jelentős része élt is ezzel a lehetőséggel. (Az 1996. évi mikrocenzus adatai szerint 108 ezer magyar háztartásban neveltek három vagy több 15 évesnél fiatalabb gyermeket, miközben a gyermekgondozási támogatást igénybe vevők száma 40 ezer felett volt.)

1996 áprilisától a gyed megszűnt, a gyes pedig csak azok az anyák vehetik igénybe, akiknek családi jövedeleme nem haladja meg a jogszabályban előírt szintet. A rendelkezés a szülés előtt magasabb jövedelmet elérő nőket érinti hátrányosan, s nem elsősorban azért, mert a magasabb jövedelmű (iskolázottabb vagy idősebb) nők házastársa is általában magasabb jövedelmű, s ezért a gyesre esetleg egyáltalán nem jogosultak, hiszen a női kereső kiesése és a családtagok számának növekedése miatt kevés család lépi túl a jövedelemkorlátot. Ennél sokkal erősebb megszorítás, hogy a korábbi keresetfüggő gyed helyébe újra a nem túl magas, fix összegű gyes lépett. Mint egy korábbi közvéleménykutatás már jelezte, a megváltozott anyaságisegély-rendszer hatására a családok egy része felül kívánja vizsgálni gyermekvállalásra vonatkozó elképzelését. Az természetesen nem túl valószínű, hogy önmagában emiatt egy házaspár egyáltalán ne kívánjon gyermeket vállalni, az viszont biztos, hogy a korábbinál többen fognak a kívánatosnál alacsonyabb gyermekszámnál megállni.

Természetesen ennek bizonyos mértékig az ellenkezője is igaz. Egyes háztartástípusokban ma a családi juttatások jelentik a legfőbb jövedelmi forrást. E családokban a gyes összegének és a családi pótléknek az emelése jövedelemnövekedést jelentett (legalábbis nominálisan), s ez további gyermekek vállalására ösztönözhet. Hasonló hatású a gyermekgondozási támogatás bevezetése is. Mivel az anya így – igaz alacsony szintű, de biztos – jövedelemhez jut, mérlegelve a gyakran igen kedvezőtlen helyi munkaerő-piaci lehetőségeket is, a családok vélhetően nagyobb arányban döntenek a harmadik gyermek vállalása mellett, mint enélkül a lehetőség nélkül. Ebből következik, hogy az anyasági juttatások 1996. évi módosítását még középtávon sem lehet munkaerő-piaci szempontból egyértelműen kínálatnövelőnek minősíteni. A munkaerő-piaci jelenlét szempontjából azonban már közel sem semleges hatású, mivel az alacsony jövedelmű (esetleg korábban sem dolgozó) iskolázatlan rétegek kínálatát csökkenti, míg a magasabb kvalitású női munkaerő esetében az anyasági ellátás igénybevételéből következő átmeneti kiválás

valószínűsége csökken. (Az e rétegbe tartozóknál a második és további gyermek vállalására nem kerül sor, vagy azt csak későbbre halasztják.)

Gyermekszám – munkaerő-piaci jelenlét

A nyugat-európai országok többségével ellentétben Magyarországon a kisgyermekes anyák döntő többsége foglalkoztatott, aki csak a gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt, ideiglenesen van távol a munkaerőpiactól. További sajátosság, hogy a részmunkaidős foglalkoztatottság alig terjedt el, az összes foglalkoztatott kevesebb mint 5 százaléka, s a nőknek is alig valamivel több mint 7 százaléka dolgozott 1996-ban rendszeresen heti 36 óránál rövidebb időt. Ezzel szemben a 3 év alatti gyermekek többségét a gyermekgondozási ellátást igénybe vevő édesanya látta el, aki a gyermekgondozási idő letelte után – a teljes foglalkoztatás körülményei között – különösebb nehézség nélkül térhetett vissza a munkaerő-piacra.

A kilencvenes években azonban a foglalkoztatási helyzet megváltozott, s ez a változás igen erőteljesen érintette a kisgyermekes anyákat. Az évtized első éveiben nagyszámú (és sok nagy létszámú) munkáltató szűnt meg, vagy kényszerült radikális létszámcsökkentésre. Ennek következtében 1993-ban a munkaerő-felmérés kiegészítő felvételének a visszatérés lehetőségét tudakoló kérdésére az akkor gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nők 8,6 százaléka válaszolt úgy, hogy munkáltatója megszűnt, s 34,3 százalék úgy, hogy munkáltatója létezik ugyan, de az ő munkájára az ellátási idő letelte után nem tart igényt. 1995-ben ez az arány 9,2, illetve 29,8 százalék volt.

Jóllehet a gazdaságban az erőteljes változások azóta már lezajlottak, a több évi távollét a munkáltatótól a kisgyermekes anyák egy része számára a visszatérés lehetőségének elvesztésével jár. A 9 százalékot meghaladó munkanélküliség mellett a megnehezült munkaerő-piaci visszatérés a kisgyermekes anyák egy kisebb részét arra ösztönzi, hogy ne használja ki a maximális távolléti időt, hanem ahogy a gyermek a 1,5–2 éves kort betölti, álljon újra munkába. Ezt a magatartást a munkáltatók többsége az ún. „stabil” munkaerőgárdától ma már el is várja. A munkáltató részéről az is egyre inkább elvárás, hogy a kisgyermekes anya a beteg gyermek után járó – meglehetősen hosszú – szabadság lehető legkisebb részét használja fel, s gondoskodjon felügyeletéről az iskolai, óvodai szünet ideje alatt is.

Az elhelyezkedésnél – legyen annak motiválójá az előző munkahely megszűnése vagy a gyesről történő visszatérés – a nagycsalád kifejezetten hátrányt jelent, hiszen nyilvánvaló, hogy több gyermek mellett az édesanya gyakrabban kényszerül munkaheletől távol maradni, s otthoni kötelezettségei miatt kevésbé képes alkalmazkodni a munka esetleges rendhagyó feltételeihez is. Nyilván a munkáltatói fogadókészség hiánya is szerepet játszik abban, hogy a már idézett kiegészítő felvételnek a jövőbeni terveket tudakoló kérdésére 1995-ben a 3 és többgyermekes, az adatgyűjtés idején gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nőknek közel 70 százaléka adta azt a választ, hogy – többnyire a gyet igénybevétele mellett – egyelőre nem kíván elhelyezkedni. (Az árnyaltabb képhez hozzátartozik az is, hogy a kisméretű, gyakran családi vállalkozások elterjedése az ezekben kisegítő jelleggel részt venni képes női munkaerő iránti igényt növelték, s így az inaktív statisztikai kategóriába sorolás, az otthonlét nem feltétlenül jelent teljes elszakadást a munka világától.)

A gyermekek száma és a nők gazdasági aktivitása között az elmondottakból következően szoros kapcsolat áll fenn. Ez a kapcsolat a teljes foglalkoztatás időszakában is létezett, de igazán jellemzővé a munkaerő-piaci feltételek erőteljes változásával vált. Mint az a következő összefoglaló táblából látható, adott korcsoporton belül a foglalkoztatottak aránya a gyermekek számával arányosan csökken. Ez a fiatal korosztályba tartozó nők esetében részben abból következik, hogy a gyermekes nők jelentős része éppen a gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt minősül a megfigyelés időpontjában inaktívnak, a kor előrehaladtával azonban ez már mind kevésbé magyarázza a foglalkoztatotti arányban a gyermekszám szerint mutatkozó különbségeket. Az összehasonlítás alapjául a gyermektelen nőket választva (gyermektelennek azokat tekintve, akiknek családjában eltartott gyermek már nincs) megállapítható, hogy az egygyermekes nők munkaerő-piaci jelenléte csak a gyermekvállalásra legjellemzőbb időszakban tér el a gyermektelen nőké-től, a 35 éven felüli korcsoportoknál azonban a két kategória között már nincs szignifikáns eltérés. A kétgyermekesek között a foglalkoztatottak aránya alacsonyabb, mint az egygyermekesek között, de az igazi vízvonal az 1–2 gyermekesek és az ún. nagycsaládok között húzódik. 1996-ban a három- és többgyermekes nők között a foglalkoztatottak aránya még a 40 éves és idősebb korosztálynál is 20–30 százalékponttal elmaradt a gyermektelen nőkre jellemző értéktől, holott feltételezhető, hogy az eltartott gyermekek koruknál fogva már kevésbé intenzív napi gondoskodást igényelnek.

2. tábla

Foglalkoztatottság és gyermekszám, 1996

Korcsoport (éves)	A foglalkoztatottak aránya az összes azonos korú női népességben belül			
	a gyermektelen	az egygyermekes	a kétgyermekes	a három- és többgyermekes
nők esetében (százalék)				
15–19	31,0	7,1	–	0,0
20–25	64,7	27,9	14,1	0,0
26–29	81,8	51,9	35,1	11,0
30–35	81,9	70,3	66,8	25,9
36–39	82,3	80,2	78,3	41,1
40–45	72,9	78,2	75,6	50,2
46–49	71,3	70,8	62,0	39,7
50–54	50,0	49,1	40,9	33,0

A munkanélküli státus, azaz a munkanélkülieknek az adott korcsoporton belüli aránya és a gyermekszám között az összefüggés kevésbé határozott. Bár összességében az egy- és kétgyermekes nők között több a munkanélküli, mint a gyermektelen nők esetében, a három- és többgyermekesekre viszont a 36-39 éves korcsoportig bezárólag valamennyi vizsgált csoportnál kisebb munkanélküli-arány a jellemző. A három és több gyermeket nevelő nők, amikor gyermekeik még kicsik, a jelenlegi foglalkoztatási gondok mellett, illetve a gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt – ami ebben az esetben különösen hosszú időszakot jelent – nem is jelennek meg a munkaerőpiacon. 40 éves kortól viszont – amikor a családok többségében a gyermekek már kikerülnek a fokozott gondoskodást igénylő korból – a többgyermekes anyák is nagyobb arányban válnának

aktív álláskeresővé. A hosszú inaktív időszak s a még ilyenkor is jelentős családi feladatok miatt azonban esetükben az elhelyezkedés az átlagosnál nehezebb.

A gyermekek számával a női foglalkoztatottság tehát érzékelhetően csökken, s a nagycsaládos nőkre – akik egyébként a magyar gyermekvállalási szokásokból következően a demográfiai szempontból kívánatosnak minősíthetőnél lényegesen kevesebben vannak – ma már Magyarországon is a marginális munkaerő-piaci jelenlét a jellemző. A női kereső hiánya – egyebek mellett – szintén közrejátszik abban, hogy a három- és többgyermekes családok többsége az egy főre jutó jövedelem alapján a társadalom leg-szegényebb rétegeibe tartozik.

TÁRGYSZÓ: Munkaerő. Gyermekvállalás.

SUMMARY

Maternity benefits system played a great part in reducing for a given point of time characteristics of labour force demand. In the 90's under the changed circumstances the role of maternity benefits system was revalued. In April 1996 the child care fee was eliminated and the child care allowance became entitlement for those who are entitled to family allowance. So the changes rather increased the number of receiving allowance in short period. In 1993 the introduction of child care support offered alternative to mother having 3 or more children facing unemployment. In 90's the relationships between the number of children and presence in labour market became stronger marked features than previously. With the raising of number of children the share of employed women decreased in every age group at the same time by women having more children the unemployment ratio was lower than the average unemployment rate because most of them gave up looking for job.

SZEMLE

DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY (1942–1997)

1997. augusztus 29-én elhunyt *Dr. Mundruczó György* egyetemi tanár, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszékének jeles oktatója, kutatója.

Mundruczó György a Hajdu–Bihar megyei Zsákán született 1942. szeptember 10-én. Diplomáját 1965-ben az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ipari szakán szerezte. Már harmadéves hallgatóként bekapcsolódott a Statisztikai Tanszék oktató- és kutatómunkájába, ettől kezdve szakmai pályafutása összeforrt a statisztikával, mindvégig a Statisztikai Tanszék oktatójaként dolgozott. 1967-ben egyetemi doktori címet szerzett, 1979-ben pedig megvédte kandidátusi disszertációját. Kimagasló tehetsége és munkája révén fiatalon, 49 éves korában nevezték ki egyetemi tanárnak. 1989 és 1992 között a tanszék vezetője volt. 1996-ban Fényes Elek Emlékéremmel tüntették ki.

Nemzetközi tapasztalatai termékeny hatással voltak tudományos kutatásaira, igyekezett azokat hasznosítani a közgazdász-képzés és a statisztikaoktatás korszerűsítésében. Szakmai felkészültségét, széles látókörét, kitűnő adaptációs készségét mutatja, hogy több statisztikai kurzus kialakítása, fejlesztése, tananyagírása fűződik nevéhez. Oktatott szakstatisztikát és általános statisztikát az alapképzésben, tanított a szakközgazdász-képzésben, az utóbbi másfél évtizedben pedig a mérnök-közgazdászok oktatása lett a fő területe. A legutóbbi néhány évben az ISC-ben (International Studies Center) angol nyelven tartott előadásokat. Társintézményekben is segítette a statisztika oktatását. Pécssett, a Janus Pannonius Tudományegyetemen több éven át tartott magas színvonalú előadásokat. Fontos volt számára a tanári munka. Világos, egyszerű magyarázatai, éles logikája, hallatlan széles körű és mély szakmai tudása, empatikus emberi vonásai miatt hallgatói tisztelték és szerették. Szakmai problémáikkal volt hallgatói is megkeresték. *Németh László* szerint „A jó tanár a diákok előtt a többiek tekintélyét is emeli”. Mundruczó György ilyen tanár volt. Egyéniségének fő jellemzői a lényeg megragadása, a nagyobb táv-

latokat átfogó gondolkodás és a közvetlen kapcsolatteremtés voltak.

Szakmai pályafutása során kezdettől fogva nagy szerepet kapott a tudományos kutatómunka, amit nem csak köteleességtudatból, hanem igazi tudóshoz méltóan, belső indíttatásból végzett. Kutatásaiban előnyben részesítette a valós gyakorlati problémák megoldását, és mindig mesterien ötvözte az elméletet és a gyakorlatot. Fő kutatási témakörében, a regresszió- és korrelációs számításban fiatalon szaktekintélynek számított. E témában megjelent könyve, az „Alkalmazott regressziószámítás” a statisztikai szakmai körökben igen hamar ismertté vált.

Társszerzővel, illetve társszerzőkkel több tankönyvet és egyetemi jegyzetet írt. A „Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben” szakkönyv- és tankönyvkiadói Nívódíjat kapott. E könyv három átdolgozott kiadást ért meg és ma is több felsőoktatási intézményben használják. A közgazdász-képzés számára készített legújabb statisztika tankönyvnek is ő volt az egyik szerzője. Örömmel kezdte tanítani, de betegsége már megakadályozta abban, hogy általa írt témaköröket átadhassa.

A statisztika oktatásának fejlesztése, a tananyagok előkészítése, és a tudományos kutatómunka terén egyaránt tele volt újabb elképzelésekkel, tervekkel, de ebben fájdalmasan korai halála megakadályozta.

Mundruczó György emlékét őrzik kollégái, tanítványai, munkatársai. Szakmai eredményei maradó részévé válnak a statisztika tudományának és a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszéke értékeinek, történetének.

Kerekgyártó Györgyné

KIEMELT MŰVEK ÉS A STATISZTIKAI SZEMLÉBEN MEGJELENT CIKKEK

Alkalmazott regressziószámítás. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1981. 259 old.

Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben. (Társ-szerző: *Kerekgyártó Györgyné*) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1987. 333 old.

Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné*) AULA. Budapest. 1995. 571 old.

Statistika. (Társ szerző: *Hunyadi László, Vita László*) AULA. Budapest. 1996. 883 old.

Útmutatás a Statisztikai Modellezés Gyakorlatához. (Kézirat.)

Gazdasági szintű hatékonysági mutató képzése a mezőgazdaságban. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné*) *Statistikai Szemle*. 1976. évi 7. sz. 713–725. old.

Az állami gazdaságok méretének és hatékonysági mutatóinak összefüggése. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné*) *Statistikai Szemle*. 1978. évi 6. sz. 565–575. old.

A gazdasági fejlettség nemzetközi összehasonlítása. *Statistikai Szemle*. 1979. évi 7. sz. 720–729. old.

A vásárlóerő nemzetközi összehasonlítása J. Van Yzeren módszerével. *Statistikai Szemle*. 1981. évi 3. sz. 277–289. old.

A minőségi ismérvek közötti kapcsolatok vizsgálata. *Statistikai Szemle*. 1982. évi 6. sz. 634–648. old.; 1982. évi 7. sz. 730–737. old.

A mezőgazdasági termelés színvonalának összehasonlítása. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné*) *Statistikai Szemle*. 1985. évi 3. sz. 244–245. old.

Áruszállítási szükségletek és teljesítmények. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné*) *Statistikai Szemle*. 1986. évi 5. sz. 481–493. old.

A gazdálkodás színvonala az állami gazdaságokban. (Társ szerző: *Kerékyártó Györgyné, Sugár András*) *Statistikai Szemle*. 1989. évi 3. sz. 1071–1083. old.

A STATISZTIKAI RENDSZER FEJLESZTÉSE AZ EU-HARMONIZÁCIÓ ÉRDEKÉBEN

Az egységes Európa egységes, jól harmonizáló statisztikai rendszert kíván. Ez lehet a mottója annak a feladatkörnek, amely a hazai statisztikusokra, elsősorban a Központi Statisztikai Hivatalra (KSH) hárul. Ezt az igényt tette egyértelművé az Európai Unió (EU) kérdőíve, és ezt követeli a jövő gyakorlata. Az Európai Unióhoz való csatlakozási szándék értelemszerűen hiteles és európai „szabvány” szerinti adatgyűjtést és kezelést tesz szükségessé, ami a következő években minden kétséget kizáróan rutinszerűvé válik. Ez nem jelent gyökeresen újat a Központi Statisztikai Hivatal munkatársainak, mert elemeiben a Hivatal már az 1980-as évek elejétől ilyen, vagy hasonló szellemben dolgozik. Ennek tulajdonítható, hogy a nemzetközi szakmai közvélemény már a rendszerváltozás előtti időszakban is számos tekintetben hitelesnek és használhatónak ítélte a magyar statisztikusok munkáját.

Az 1990-es évek első felében a hazai statisztikai információs rendszer lényeges átalakuláson ment keresztül, s ez a folyamat az évtized második felében is folytatódik, több területen szükségképpen gyorsul.

A társadalmi-gazdasági változásokból fakadó motiváló tényezők szerepét tovább hangsúlyozza az EU-társulási szerződés aláírása, amely a hazai statisztikai rendszer gyors átalakítását a nemzeti kötelezettségek sorába integrálta. Az OECD-be történt belépés, az EU-taggyá válás folyamatának tényleges elindítása a statisztikai rendszer ma még meglévő hiányosságait új megvilágításba helyezte. Az EU-hoz való csatlakozási szándékunk, a teljes jogú taggá válás mérhető feltételeinek előzetes vizsgálata csak megfelelően összehasonlítható, statisztikai információs rendszer keretei között kezdődhet el. A statisztikai rendszer fejlesztésének tehát időben meg kell előznie más, szakmai jellegű csatlakozási feltételek megvalósulását, s ennek a követelménynek a fontosságát az EU-kérdőív kitöltésének

munkálatai, több szakértői tárgyalás tapasztalatai is alátámasztották.

Az Unió és a kormány által egyaránt elfogadott, majd az új követelményekkel aktualizált program teljesítése feszített munkatempót követel meg a hivatalos statisztikai szolgálat valamennyi, a programban, a fejlesztésben leginkább érdekelt szervezetétől (elsősorban az Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztériumtól, a Magyar Nemzeti Banktól és a Pénzügyminisztériumtól), de különösen a legnagyobb adatgazdától, a KSH-tól. Figyelmet érdemlő tendencia, hogy az EUROSTAT az egycsatornás, az adott ország statisztikai szervezetén keresztül történő adatszolgáltatást igényli. Ez a követelmény az EU gyakorlatában annyit jelent, hogy a nemzeti statisztikai hivatalok által továbbított adatokat az EUROSTAT mintegy „hitelesíti” és így adja át Brüsszel számára. Ennek értelmében a KSH-nak szükségszerűen el kell látnia a statisztikai törvényben is rögzített, az egész statisztikai rendszert összefogó, koordináló szerepet is. Az EU döntéshozó és döntéshozó szervei csak az ily módon kezelt adatokat fogadják el hiteles információként. Ez a követelmény a hazai hivatalos statisztikai szolgálat szervei közötti együttműködés további javítását, egyes esetekben szervezeti kereteinek újragondolását igényli, és szükségessé teszi a fogalmi rendszerek, terminológiák, módszertanok összehangolását. A programok végrehajtását a nemzetközi szervezetek figyelemmel kísérik, végrehajtásuk késleltetése az egész integrációs folyamatra rossz hatást gyakorol.

Ebben a folyamatban az utóbbi években felgyorsultak az események, a kormány 1994 őszén határozatban jelölte ki a statisztikai munka fejlesztésének legfontosabb irányait, tennivalóit. A feladatok többsége már megvalósult, így például az évközi GDP-számítás.

Az Európai Unió folyamatos adatszolgáltatást vár Magyarországtól, mégpedig kompatibilis módon. Érdemes felsorolni néhány fontosabb területet, ahol az előrelépés elkerülhetetlen:

- az élénkülő gazdasági élet nem nélkülözheti a résztvevő gazdálkodó szervezetek nyilvántartását, amelynek fejlesztése 1998-ban fejeződik be, ekkorra a KSH a jelenleginél lényegesen több adattal rendelkezik a különböző gazdálkodó szervezetekről;

- uniós csatlakozásunk egyben megköveteli az EU, az OECD és az IMF részére történő rendszeres havi adatszolgáltatást, például a nemzeti számlákról, a foglalkoztatásról, a termelőágazatokról;

- külkereskedelmi statisztikánk módszertana már eddig is a nemzetközi gyakorlathoz igazodott (a vámnnyilvántartásokra épült), megbízhatósága azonban még korántsem tökéletes (nem az adatok szépitéséről vagy elhallgatásáról van szó, hanem a mérítés alaposságáról);

- a demokratikus rendszer európai igényű kiépülése, a határok átjárhatósága megbízható vándorlási statisztikát kíván az EU-tagországoiról (ahogyan Ausztriának nem közbömbös, kik és hogyan látogatnak oda rendszeresen Ma-

gyarországról, számunkra sem elhanyagolható a Románia, Ukrajna felől érkezők aránya, jövetelük célja stb.);

- a húzóágazatnak számító magyar mezőgazdaság adatainak feldolgozása is a „csereszabatoság” irányában kell hogy elmozduljon, amit a szaktárca és az Agrárkamara segítségével nem túl hosszú időn belül el lehet érni.

A teljesség igénye nélkül felsorolt feladatok megoldása a KSH-ban felkészült szakembergárdára, de nem feltétlenül korszerű infrastruktúrára hárul. Európa tőlünk azonban hiteles és használható adatokat vár és kell kapjon rövid határidőn belül. Cserébe mi is ilyeneket kapunk. Így válik „leinformálhatóvá” a kontinens, természetesen elsősorban a tagországoikat tekintve. A KSH részben ösztönösen, részben tudatosan néhány éve elindult ezen az úton, és jelenleg a lépésváltás, a tempó fokozásának időszakában van, és ez nem kerülhető el csaknem tekintet nélkül a csatlakozás ma még előre nem ismerhető pontos dátumára.

Dr. S. L.

EGY ELFELEJTETT AGRÁRKÖZGAZDÁSZ

Nem ritkán a sors játéka, hogy egyes személyek emlékét, tevékenységét, életművét az utókor hogyan őrzi meg. Tettei, gondolatai megmaradnak-e, vagy kihullnak az idő rostáján. Mennyire ismerik munkásságát, vagy könyvtárak, levéltárak mélyen rejtőznek művei. Egy ilyen tudós közéleti személyiség – akinek statisztikai kapcsolatai is számottevők voltak – emlékét eleveníti fel az a válogatott műveket tartalmazó kötet, amely a közelmúltban jelent meg.¹

Czettler Jenőt néhány életrajzi adat mellett, működésének felvázolásával szeretnénk a mai kor közgazdászaival, statisztikusaival megismertetni, mivel tanítványai már csak kevesen maradtak. 1879-ben született Jászárokszálláson, apja mérnök. A jászberényi érettségi után a budapesti Jogtudományi Egyetemen, majd a Berlieni Tudományegyetemen folytatta tanulmányait, ahol főleg közgazdaságtannal, politikával és szociális kérdésekkel foglalkozott, különösképpen ezek agrár vonatkozásaival. Megemlékezésem címében ezért utaltam a minden ízében agrárközgazdász tudósra. Már a XX. század első éveiben több cikke jelent meg az említett tárgykörökben. Fiatal kora ellenére széles körű és elmondhatjuk, hogy kortársai gondolkodásához képest progresszív tudományos felkészültséggel rendelkezett, amit gyakorlati munkájában, a Földművelésügyi Minisztériumban – ahol 1901-től 1918-ig dolgozott – sokoldalúan hasznosított. Elsősor-

ban közgazdasági és kodifikációs munkákkal, a mezőgazdaság szociálpolitikai kérdéseivel, a szövetkezetek létrehozásával foglalkozott. Ezek a témák élete során végigkísérték tevékenységét.

Elméleti munkáin kívül a gyakorlattal is kapcsolatban tartott. A Magyar Gazdaszövetség munkájából és a *Magyar Gazdák Szemléje* c. folyóirat szerkesztéséből mindjobban kivette részét, később az előbbinek igazgatója, az utóbbinak főszerkesztője lett.

Egyetemi oktató munkáját 1905-ben, az Állatorvosi Főiskolán kezdte, 1918-ban a jogi karon egyetemi magántanárrá habilitálták, 1919-től a Műegyetem közgazdasági karán egyetemi tanár (1924-től ugyanitt dékán, 1935-től rektor). 1922-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Számos közéleti funkciója közül a Statisztikai Társasági, a Statisztikai Szakvizsgabizottsági tagsága, az Országos Statisztikai Tanács alelnöksége kíván feltétlen említést e lap hasábjain.

Politikai pályája változatos volt. A nemzetgyűlési választásokon 1920-ban kisgazdapárti programmal a Jászság képviselővé választotta. 1921-ben a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt egyik alapítója. 1928-ban az Országgyűlés alelnöke. 1935-ig, amikor újraválasztására nem került sor, a Parlament alsóházában négy ciklus alatt rendkívül élénk tevékenységet fejtett ki. 1937-től felsőházi tag.

1945 után nemcsak politikai pályája, hanem tudományos tevékenysége is kényszerűen megtört. Agrárpolitika c. summázó művétől eltérően, mű-

¹ *Czettler Jenő: Mezőgazdaság és szociális kérdés. Tanulmányok és parlamenti beszédek. Századvég Kiadó. Budapest. 1995. 553 old.*

ködését korlátozták, funkcióiból eltávolították, akadémiai tagságától megfosztották. 1950 végén őrizetbe vették, koholt vádakkal bíróság elé állították és a 73 éves tudóst 1952-ben 12 évre ítelték. 1953 áprilisában, a börtönben halt meg. Jeltelen sírba, a 301-es parcellába temették. 1989-ben a MTA rehabilitálta, 1992-ben szülőföldjén talált végleges nyugvóhelyet.

Czettler Jenő szellemisége, tudományos nézetei bőséges szakirodalmi tevékenysége alapján jól követhető. Nagyobb művei közül 1914-ben jelent meg 1100 oldalas könyve: „Magyar mezőgazdasági szociálpolitika” címmel (Patria Nyomda) és 1947-ben a 374 oldalas „Agrárpolitika” három kötete (Stephane-um Ny.). (Az első kötet az „Alapvetés”, a második az „Agrárgazdaságtan”, a harmadik pedig a „Mezőgazdasági szociálpolitika” alcímet viseli.) Rövidebb és hosszabb tanulmányait felsorolni e helyütt nincs mód. A nemrég megjelent „Mezőgazdaság és szociális kérdés” című mű ezekből nyújt gazdag áttekintést. A könyv bibliográfiája kétszázat meghaladó számú tanulmányát és közel 50 parlamenti felszólalását sorolja fel. (Cikkeit gyakran álnéven vagy jelöletlenül írta, ezeket nehéz hiánytalanul azonosítani.) A kötet a tanulmányoknak csak töredékét, parlamenti megnyilvánulásait csaknem kivétel nélkül foglalja magában.

Czettler Jenő már említett statisztikai kapcsolatait két, a Statisztikai Szemlében megjelent írása alapján kíséreljük meg méltatni. Az 1929. évi 6. szám közli a Magyar Statisztikai Társaság VII. Közgyűlésén „A mezőgazdasági statisztika néhány új kérdése” címmel tartott előadását. Számba veszi az agrárstatisztika fontosabb területeit és eredményeit, de hiányolja az üzemméret szerinti statisztikát, mivel az agrárpolitikának a szociális gondozás passzív alanyai közül a mezőgazdasági munkásokon túl, a kisgazdákkal is foglalkoznia kell. Szükségesnek tartja, hogy a mezőgazdaságban „...nem találgatások és hozzávetőleges számítások, hanem adatok alapján...” kell „...az elméleti, vagy gyakorlati intézkedéseket fogantatni. ...” Tulajdonképpen egy 1895. évihez hasonló átfogó üzemsztisztika megvalósítását követeli, mivel a megkisebbedett ország területéről nem rendelkezünk olyan részletezettségű adatokkal, mint 35 évvel korábban. A népesedési adatokon kívül csak a 100 kat. holdon felüli gazdaságokról vannak – foghíjasan – további információk. Részletesen foglalkozik a felvételnél követendő eljárásokkal, a kérdőpontok bővítésével, korszerűsítésével. Olyan témák megfigyelésével, mint a földjuttatás körülményei, a kisbirtokok eladósodása, a mezőgazdasági munkanélküliség, a családi és az idegen munkaerő foglalkoztatása, a lakosság fogyasztóképesége és a külföldi piacok felvevőképessége, a háztartásstatisztika stb. Harcosan képviseli már 1929-ben

annak az üzemsztisztikai felvételnek a végrehajtását, amire csak 1935-ben került sor. Az általa megfogalmazott adatigény mélysége és sokoldalúsága jelzi, hogy tudományos munkásságában kizárólag csak a valóságot tükröző jelzőszámokra volt hajlandó támaszkodni.

A Statisztikai Szemle 1935. évi 6. száma közli „A hitbizományokról” címmel ugyancsak a Statisztikai Társaság ülésén elhangzott előadását. Előző tanulmányához hasonlóan itt is leszögezi, hogy „...a tudomány a gyakorlati élet elől nem zárkozhatik el ...”, megtartva az objektivitást és a kutatás nivóját. Közgazdasági és agrárpolitikai kérdések megítélésénél „...ma már perdöntő a statisztika ...” és „a hivatásos statisztikus” segítsége. Előadásaiban a hitbizomány szükségességének, illetve megszüntetésének kérdését taglalja. Más országok példáit ismertetve, ahol az intézmény felszámolása végbement, állást foglal abban a kérdésben, hogy a hazai földbirtokok körülbelül 5 százalékát kitevő hitbizományi birtokok gazdasági jelentőségét, valamint szociális hatását miképpen kell elemezni. Vitába száll Sebest Dénes véleményével, aki kifejti, hogy a hitbizományok nem a kis- és törpebirtokokkal állnak szemben, hanem a középbirtok kialakulását gátolják meg elsősorban. Szerinte a kérdés nem vizsgálható globálisan, az analízis eredményét a hitbizományokat körülvevő környezet többoldalú statisztikai felmérésére kell alapozni. Különösen fontos a szociális kérdések, a munkaerőhelyzet feltárása. Véleményében sem a megmaradás, sem a megszüntetés mellett nem tör lándzsát. A statisztikusok számára Czettler Jenő írásaiban a szakszerűsége, a tények objektív megismerésére törekvő közgazdász és agrárpolitikus nézete a perdöntő, amivel kora tudóstársaihoz képest modernebb nézőpontot képviselt.

A tragikus véget megért tudós tevékenységének nyomait a könyvtárak és levéltárak megőrizték. Pályafutásának átfogó elemzéséhez ily módon meglenne a lehetőség. *Tóth Pál Péter*, a kötet szerkesztője azonban bevezetőjében utal arra, hogy az ifjabb tudósnemzedék részéről már a két világháború közötti negyedszázadban is „érzékeltető távolságtartás” jelentkezett. Több szálon futó pályája már sem akkor, sem azóta nem vonzott követőket. Így munkássága többé kevésbé ismeretlen maradt a későbbi generációk előtt, nem váltva ki elismerő vagy bíráló véleményeket, sem politikai, sem agrárközgazdasági, sem szociális szemlélete vonatkozásában. Nézeti nem gyakoroltak mélyebb hatást sem a szakmai, sem a paraszti tömegek közgondolkodására.

A kötet bevezetője szerzőjének feltevése szerint „Czettler Jenő mentalitása, habitusa, értékvilága, neveltetése mindenekelőtt a 19. század végéhez kötő-

dik”. Megnyilvánulásai, tudományos megalapozottságuk ellenére sem voltak eléggé határozott megoldásra törekvők, mindenesetre a korabeli jobb- és baloldali nézeteket sem osztották, azokhoz nem közelítettek. Talán megingathatatlan katolicizmusa sem szerzett aktív életében az egyházi körökön kívül elég hívet.

A földbirtokviszonyokról vallott nézeteit sokan elutasították, egyrészt azért, mert a nagybirtokrend-

szer híve volt, ugyanakkor a szociális kérdésekkel kapcsolatos álláspontja ezekkel bizonyos fókig elmenthetően állt. E kettősséget nem tudta feloldani.

A kötet megjelenésének legfőbb érdeme, hogy az indokolatlan hallgatást megtörte, emléket állítva egy méltatlanul elfeledett tudósnak.

Oros Iván

KÖRMENDI GÁBOR (1946–1997)

1997. augusztus 23-án elhunyt *Körmendi Gábor*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat osztályvezetője.

Több mint huszonöt évvel ezelőtt egy halk szavú, nyúlánk fiatalembert ismerhetett meg a Statisztikai Könyvtár olvasóközönsége a raktáros munkatársak között. Hamarosan raktárvezető lett, majd nem sokára örömmel fedezhette fel a könyvtárlátogató, hogy a mindig csendes udvariassággal dolgozó kolléga az olvasószolgálat nehéz posztján áll az olvasók rendelkezésére.

Ifjan indult könyvtárosi pályája, hiszen Körmendi Gábor 1946-ban született, és huszonhat évesen, 1972-ben került a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához. Bizonyára nem volt könnyű feladat számára ennek a nagyműltű és a tudományos–szakmai körökben hagyományosan jó hírű intézmény munkájába beilleszkedni, de kiváló kollégagárda fogadta és vezette be az igényes munka világába. Jó tanítványnak bizonyult. Hamarosan önálló egyéniségként volt jelen, miközben az olvasókra és munkatársaira mindig odafigyelt. Ezt honorálta a munkatársi környezet, amikor a Könyvtár szakszervezeti főbizalmijává választotta.

Ebben a Könyvtárban az olvasószolgálati munkakör, az általános könyvtárosi tudáson túl, tág szakmai ismereteket is igényel. Körmendi Gábor szívós munkával és rátermettséggel sajátította el és adta tovább ezeket. 1993-tól osztályvezetői rangban látta el feladatát.

A napi munkán kívül számos szakkiadvány összeállításában is részt vett. Történeti érdeklődésének megfelelően (tagja volt a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya vezetőségének is) szerkesztője volt a Nagy magyar statisztikusok válogatott bibliográfiája jó néhány kötetének; a Statisztikai adatforrások. Bibliográfia 1990–1994; és a Válogatott bibliográfia Magyarország népessége vállalási és kisebbségi/etnikai megoszlásának tanulmányozásához című kiadványoknak. A *Statisztikai Szemle* számára elkészítette *Laky Dezső* és *Dányi Dezső* műveinek válogatott bibliográfiáját.

Készülő munkák és tervek közepette, élete teljében döntötte le a gyógyíthatatlan betegség.

Személyisége, tudása sokaknak és sokáig hiányozni fog.

V. L. M.

MAGYAR SZAKIRODALOM

ENYEDI GYÖRGY:

REGIONÁLIS FOLYAMATOK MAGYARORSZÁGON
AZ ÁTMENET IDŐSZAKÁBAN

Ember–Település–Régió. Budapest. 1996. 138 old.

A piacgazdaságra való áttérés óta megváltoztak a társadalmi–gazdasági változások térbeli lenyomatait, a regionális folyamatok is. Melyek az átmenet időszakában megjelent új területi folyamatok? Hogyan formálódik az új gazdasági tér? Milyen változásokat indított el az a lehetőség, hogy a nyugat-európai regionális folyamatok is hatnak a magyarországi regionális átalakulásra? Milyen foratókönyvei fogalmazhatók meg a

regionális fejlődésnek a viszonylag közeli (15 éves) jövőre vonatkozóan? Melyek a fenntartható regionális fejlődés esélyei? Kik a regionális fejlődést befolyásoló döntéshozatal szereplői? Melyek a területi és településfejlesztési politika konkrét feladatai és feltételei? Ezekre és még számos más kérdésre keresi a választ legújabb könyvében, amelynek alapjául szolgáló kutatásokat az OTKA és az OKTK is támogatott Enyedi György, e kérdések megválaszolásának egyik legismertebb hazai reprezentánsa. Enyedi akadémikus most is, mint korábbi könyveiben annyiszor, tudományos igényességgel, de mégis közérthetően tárja elénk a témával kapcsolatos mondanivalóját, véleményét, olykor kételyeit.

A regionális folyamatok problémakörénél kevés izgalmasabb kérdés van ma Magyarországon, melyek a tudósok és politikusok mellett élénken foglalkoztatják mindazokat, akik a gazdasági átalakulás, a munkanélküliség, a külföldi tőkebefektetés, a Nyugat-Kelet közötti megosztottság, a regionális egyenlőtlenségek, a regionális integráció gondjai iránt nyitottak.

A szocialista regionális fejlődésről összefoglalóan a szerző megállapítja, hogy azt a nagytérségek közötti különbségek mérséklődése és a város-hálózat kiépülése jellemezte. Az ország térszerkezete modernizálódott, és hasonlatossá vált Közép-Európa kapitalista országaival. Hiányolja viszont a polgárságra támaszkodó, önszervezésre képes helyi társadalom kialakulását. Lezögezi: a regionális fejlődés spontán folyamatait a területi politika kevéssé tudta befolyásolni.

A rendszerváltozás következményei közül kiemeli, hogy megváltoztak a területfejlesztés szereplői. A helyi önkormányzatok szerepe megerősödött, de a regionális fejlődést a külföldi vállalati központokban hozott döntések is formálják. Az állam gazdasági szerepét jelenleg is túlzottnak tartja, beleértve az állami tulajdonlás mértékét, a privatizáció irányítását és az „üzleti klíma” elemeinek szakadatlan s kiszámíthatatlan módosítását. Felhívja a figyelmet az új területi differenciáló elemekre: a válságban való helytállásra, a piaccgazdasági követelményekhez való alkalmazkodás képességére, mivel eddig a magyar társadalom területi egyenlőtlenségei elsősorban az életkörülményekben (a lakossági infrastruktúra színvonalában és a közszolgáltatások elérhetőségében) tükröződtek. Nagyon fontosnak tartja a háztartási döntések hatását a településfejlesztésre. A magángazdaságok szerepe egyre inkább meghatározóvá válik, amely jóval kevesebb települést tart előnyösnek, mint az állami tulajdonú gazdaság.

A szerző az átmenet térszerkezetéről megállapítja: „A piaccgazdasági átalakulás fő jellemzője a területi differenciálódás, a regionális különbségek növekedése. Ennek nem a szocialista kiegyenlítő politika megszűnése az oka, hanem elsősorban az, hogy Magyarország valóságos regionális különbségei nem jelentek meg az állami tulajdonú, nem profitorientált, költségekre érzéketlen gazdaságban. A piaccgazdaságnak már korai szakaszában felszínre került egyes régiók előnye a hatékony beruházások és a versenyképes vállalkozások számára. Ezek az előnyök az infrastrukturális színvonalban (főleg a kommunikációs helyzetben), a régió földrajzi fekvésében, a népesség iskolázottságában s a modern polgári fejlődés iránti fogékonyságban rejtőztek.” (31.old.)

Sajátos jelenség, hogy a területi differenciálódás mély gazdasági recesszió közepette ment végbe, ami-

nek szerepe volt a keleti országrész leszakadásában. Szerinte a nyugati országrész előnye négy elemből tevődik össze: 1. felértékelődött az osztrák határmenti terület, 2. a nyugati országrész közép- és nagyvárosai gyors átalakulásban vannak, 3. a Balaton idegenforgalmi vonzereje változatlan, 4. a főváros nyugati irányba kinyúló fejlődési csápjá megerősödött.

A nemzetközi fejlődési folyamatokat is kiválóan ismerő tudós a regionális fejlődés alapvető tényezői közé sorolja az emberi tőkét, az innovációs készséget és a vállalkozási hajlamot, megállapítva, hogy ezek sokkal nagyobb földrajzi változatosságot mutatnak, mint a hagyományos termelési tényezők.

A recenzió számára a kötet legérdekesebb és talán legértékesebb fejezete a negyedik, ahol a szerző a regionális folyamatok alakulásának három lehetséges forgatókönyvét (a polarizált, a közepesen koncentrált és a dekoncentrált regionális fejlődést) foglalja össze. A gazdasági növekedés, a gazdasági szerkezet, a népesség, az infrastrukturális fejlődés, a nemzetközi integrációs kapcsolatok és a környezetvédelem szempontjainak elemzése során Enyedi arra a következtetésre jut, hogy a közeli jövőre polarizált fejlődés változata a valószínű, ami az ezredfordulón átvált a közepesen koncentrált fejlődés változatába, esetleg, különösen kedvező helyzetben, a dekoncentrált fejlődés forgatókönyvébe. Ebben és csak ebben az esetben adna lehetőséget a jelentős gazdasági növekedés a területi kiegyenlítésre, aminek szerinte jelenleg még a lehetősége sincs meg.

A városversenyről, várospolitikáról írott gondolatok is nagyon újszerűek, mégis a városmarketing az, amiről eddig szinte semmit sem olvashattunk. A szerző szerint a várost „el kell adni” a vonzásra kiemelt csoport számára. A város ugyanis sajátos áru: egyidejűleg adjuk el számos vásárlónak, különböző célokra anélkül, hogy bármelyiküknek is ténylegesen tulajdonába kerülne.

A főváros fejlődéséről és jövőbeni szerepéről szóló fejtegetései valószínűleg vitát váltanak ki a nem fővárosi lakók egy részéből. Tudós szerzőnk Budapest világvárossá fejlesztését szorgalmazza, amely funkciónak már jelenleg is több szempontból megfelel. 1990 és 1994 között Budapesten mintegy 4,5 milliárd dollár külföldi működőtőkét ruháztak be, többet, mint bármelyik európai poszt-szocialista országba. A világ 20 (forgalom alapján) legnagyobb transznacionális vállalata közül ezekben az években 15 nyitott képviseletet Budapesten, és közülük 4 jelentős összeget ruházott be Magyarországon.

A külföldi működőtőke-befektetések kapcsán a hatodik fejezetben kifejti: a nyugat-európai tőkebefektetők általában piacot kívánnak vásárolni s külke-

reskedelmet helyettesíteni, a külkereskedelmi akadályokat (védővámokat, kvótákat) megkerülni. A külföldi befektetések állományát (mintegy 8,5 milliárd dollár 1995 elején) nem dicsóíti, mivel az elmúlt 5 év adósságtörlesztése ennél többet tett ki. A külföldi tőke nem segített megoldani az ország regionális gondjait, mert földrajzilag néhány fejlett régióra koncentrált, s ezzel csak mélyítette az átmenet során amúgy is gyorsan növekvő regionális egyenlőtlenségeket.

A kötet további, hetedik és nyolcadik fejezetei: a fenntartható regionális fejlődés esélyei, a regionális integráció Közép-Európában és a magyar regionális fejlődés témakörei jól illeszkednek a kötet átgondolt tartalmába.

A szerző nem fogadja el a kettészakadt országról szóló közvélekedést. Szerinte a régiók szétszakadásáról csak akkor beszélhetünk, ha gazdasági, kommunikációs, személyi kapcsolataik megszűnnek vagy nagyon lecsökkennek. Erről azonban szó sincs: az ország dinamikus és válságba jutott vagy lemaradt régióit ezernyi gazdasági, munkaerő-mozgási kommunikációs szál köti össze.

Enyedi György úgy véli, hogy a jelenlegi területi egyenlőtlenségi folyamatok leginkább a humán erőforrás földrajzi különbségeire vezethetők vissza. Ezt jól igazolják korábbi kutatások (*Forray-Kozma*), és az iskolázatlansági térkép, amely szinte pontosan lefedi a depressziós térségeket. Kár, hogy e térképnek nem jutott hely a könyvben.

A szerző nem tud megbékélni a rendszerváltozás óta folytatott politikával „1990–1994 között főleg a háztartások komfortját javították az elmaradt térségekben (vezetékes víz s főleg vezetékes gáz, valamelyest a telekommunikáció), amire nagy szükség volt, de amire kevés járult hozzá a szegény régiók fejlesztési potenciáljának erősítéséhez. ... A politikának van egy demonstrációs kényszere, ami miatt vonzódik a felavatható fejlesztésekhez. A gázvezeték kézzelfogható siker, az oktatás színvonalának emelése hosszú távú program, s sikere alig mérhető”. (129.old.)

A Központi Statisztikai Hivatal adatait léptenyomon felhasználó, számos ábrával és táblával könyvszerűen is igényes munkával készült könyv megjelenését a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, a Local Government and Public Policy és az MTA VITA Alapítvány támogatta. A kötetet olvasásra, tanulmányozásra ajánlom minden országgyűlési és önkormányzati képviselőnek, továbbá közigazdászoknak, jogászoknak, szociológusoknak, geográfusoknak, statisztikusoknak és minden Magyarország jelenét és jövőjét szíven viselő polgárnak.

Dr. Hajnal Béla

DR. HALASSY BÉLA:

EMBER – INFORMÁCIÓ – RENDSZER

IDG Magyarországi Lapkiadó Kft. Budapest. 1996.
288 old.

„Édes fiam, a fejedben legyen világosság...!” idézi *Halassy Béla* könyve mottójaként Soma tanár úr szavait, aki középiskolai tanárként jól bevészte diákja fejébe e szentenciát. Ennél jobb mondatot nem is választhatott volna. A könyvből – amelynek alcíme: Avagy mit kell tudni az információs rendszerekről? – az első laptól az utolsóig sugárik a világosság, a kristálytisza logika. A mondanivaló tökéletesen rendszerezett, minden mondat világosan, logikusan következik az előzőből. Így tudjuk meg mindazt, amit tudni illik, sőt tudni kell az információs rendszerekről. Könyve témáját így határozza meg a szerző: „...a mű alapvető tárgya az ismeret, ez a furcsa és érthetetlen testből és lélekből álló jelenség, amely kvázi-objektíven és kvázi-szubjektíven kötődik a testből és lélekből álló emberhez.”

Ki is Halassy Béla? Ahogy a statisztikában alapkönyv „a Köves-Pármiczky”, úgy az informatika tudományát „a Halassy”-könyvekből tanulhatjuk meg. Ami e könyvek közül eddig hiányzott, az éppen az informatika alapjai. Ezt a hiányt pótolja most ez a könyv. „Több mint negyedszázada az informatika a hivatásom, a számítástechnika a szakmám” mutatkozik be olvasóinak a szerző. „Íme itt van két sokak által összekevert fogalom: informatikus, számítástechnikus.” Ilyen és ehhez hasonló fogalmakat – melyekről a kötetvégi Fogalomjegyzék ad összesítést (bár ebből a számítástechnikus kimaradt) – magyaráz meg, tisztáz ez a könyv. Több módon igyekszik a világosságot megteremteni. Precíz definíciót ad minden fogalomra, az információs rendszer eredendő törvényeit alapelvekben fogalmazza meg, s mindezt az életből vett példákkal érzékelteti. A szerző saját gyakorlatából származó történetekkel és karakterisztikus ábrákkal teszi könnyen érthetővé a lényeget. Bár a téma nehéz, helyenként filozofikus mélységű, mégis jó hangulatú, könnyen olvasható könyvet tart kezében az olvasó.

A könyv hét fejezetből áll. Ezek a rendszer általános fogalmából kiindulva, a fogalmi alapokat lerakva, a szemléleti módokat, fejlesztési módszereket bemutatva elmagyarázzák az információs rendszer adatrendszerét, feldolgozásrendszerét és környezetrendszerét.

Az első fejezet a *rendszer fogalmát* járja körül. Ad egy általános definíciót, foglalkozik a rendszerha-tárok kijelölésének problémájával, a rendszer és környezete viszonyával és a rendszer belső tagolásának kérdésével. Szemléletesen magya-

rázza el a valós rendszer és az információs rendszer kapcsolatát mint a test és a szellem viszonyát. Elméletben a valós és az információs rendszer viszonya könnyen megmagyarázható, mégis „...a mindennapos gyakorlatban a kettő csak nem akar egyetlen lényeggé kovácsolódni”. Ennek okát keresve, a téves szemléletek egész sorát sorakoztatja föl okulásul, majd levezeti az egyetlen helyes szemléletet. Ez nem a hardvert és nem a szoftvert helyezi előtérbe, hanem az ismeretek szervezésének módszerét, azaz az információs rendszert és fejlesztési módszereit. Ennek bemutatásával foglalkoznak a további fejezetek.

A második fejezet az információs rendszerrel kapcsolatos alapfogalmakat tisztázza. Hosszan, példák illusztrálva magyarázza el az adat és az információ fogalmak lényegét. Bemutatja az információs események és információs tevékenységek szerepét az információs rendszeren belül. Az információs rendszer erőforrásait az idő, a pénz és a technikai eszközök jelentik, melyek viszonyát, helyes és helytelen megítélését tárgyalja. Az információs rendszer legalapvetőbb tényezője az azzal kapcsolatban álló ember, vagyis a felhasználó. Az alkalmazó és végső felhasználó mellett ide sorolja a szerző a fejlesztőt is, hiszen az információs rendszer sikere azon múlik, hogy a fejlesztő mennyire tud azonosulni az előző két felhasználói típussal. Végül – de nem utolsósorban – az információs rendszer fontos tényezői a szabványok, amelyek az előzőekben tárgyalt tényezőkre kialakított konvenciót, megegyezést jelentenek.

Rendszerszemlélet – milyen sokan használják ezt a kifejezést anélkül, hogy értenék – a könyv harmadik fejezetének témája, amely bemutatja az információs rendszer helyes és helytelen megközelítéseit, a célszerű szemléleti módokat. A rendszer vizsgálatának legfontosabb szempontjai a cél, a tartalom, a struktúra, ezek statikus és dinamikus szemlélete. A rendszer strukturálására a sok lehetséges elv közül a legcélravezetőbb az ún. ismereti elv. Az ismeretek szerkezete viszonylag stabil, csak ki kell fejteni „...ahogy Michelangelo szabadította ki szobrait a márványtömbből”.

A rendszerfejlesztés során végzett tevékenységek, illetve ezek elnevezései terén is van mit tisztázni. Fejlesztés, elemzés, tervezés, szervezés, dokumentáció, specifikáció stb. szavak használata a mindennapi gyakorlatban meglehetősen zavaros. E fogalmak helyes jelentését magyarázza el ez a fejezet, rámutatva a helytelen használat okára és következményeire.

Az információs rendszer sok ember hatékony együttműködését feltételezi. Ahhoz, hogy fejlesztése sikeres legyen, megfelelő *fejlesztési módszert* kell alkalmazni. A negyedik fejezet célja, hogy tisztázza a

fejlesztési módszerek lényegét és bemutassa ezek alkotóelemeit. Elsőként tisztázni kell, hogy minden fejlesztés során két módszer kíséri egymást. Az egyik az irányítási (projekt-menedzsment), a másik a tárgy szerinti, az érdemi. Ezek egy konkrét módszerben általában elválaszthatatlanok. Az egyes módszereket nem lehet jól használni a kellő absztrakt módszertani ismeretek hiányában. Ezért e fejezet módszertani kelléktárát is ad. Felsorolja és részletesen kifejti azt, hogy a módszer alkalmazóinak mi mindenre kell ügyelniük.

A fejlesztés minden résztvevőjének helyes alapkonceptióval kell rendelkeznie. Ebbe beletartoznak a gépi és a kézi adatok, események, tevékenységek stb. Fontos, hogy a fejlesztés résztvevői pontosan lássák az információs rendszer általános szerkezetét, azaz a modelljét, s egységes legyen a terminológia. Az egységes terminológia vonatkozik a rendszer mindhárom szintjére (fogalmi, logikai, fizikai).

A terveket egyre több helyen számítógép alkalmazásával fogalmazzák meg. Az ábrákon, számítógépes tervezési képernyőkön alapuló megfogalmazás gyorsabb, kényelmesebb, mint a hagyományos papíralapú tervezés. Ezen túl jobban biztosítható a tervek belső és egymás közötti konzisztenciája. A tervezés nem csak az elgondolás rögzítését jelenti, biztosítani kell, hogy a terv optimális legyen. Ehhez kell a jó kritériumrendszer, amelynek a legfontosabb szempontjai: valósághű, érthető, egyértelmű, minimális és teljes. Ezeket világítja meg ez a fejezet rész.

A fejlesztési projekt tervezési szakaszának részleplei az információs rendszer egyes tényezőinek a kidolgozására irányulnak. Külön feladat az adatbázisnak, a bemenetnek, illetve a kimenetnek, a feldolgozásnak a megtervezése és a tényezők összehangolása. A tervezési algoritmus az a következő eljárás, amely eligazít e résztvevő-komponensek lényegét, illetve azok sorrendjét illetően. Nem sokat ér az a terv, amely csak egyes fejekben létezik. A rendszer tervét a fejlesztésben részt vevők számára elérhető módon kell dokumentálni, s gondoskodni kell a dokumentáció megfelelő kezeléséről.

Az ötödik fejezet témája az információs rendszer adatrendszere. Feltárja az ismeretek természetét és erre alapozva bemutatja az adatbázisok mint adatrendszerek elvi felépítését. Az adatbázisokkal foglalkozó tanulmányokon a legnehezebb dolog megértetni a hallgatóssággal, hogy mit jelentenek a következő fogalmak: egyed, tulajdonság, kapcsolat, egyedtípus, tulajdonságtípus, kapcsolattípus. A szerző nagyon egyszerű példákkal vezeti be az olvasót ezen fogalmak rejtelmeibe, s világítja meg, mi is az adatmodell.

Egyszerű példák segítségével tanuljuk meg e könyvből azt is, hogy az egyed-, tulajdonság- és

kapcsolattípusokból, hogy áll össze az adatmodell, s értjük meg, hogy enélkül nem adatbázis az, amit annak nevezünk. E fejezet rendet csinál az állománykezelés, adatbáziskezelés, táblázatkezelés fogalmainak értelmezése terén is, valamint felhívja a figyelmet a szövegkezelő rendszerek és a jól ismert szövegszerkesztők közötti hatalmas különbségre.

Az információs rendszer *feldolgozásrendszerével* foglalkozik a hatodik fejezet. Ez a téma jó lehetőséget ad arra, hogy a szerző áttekinthesse az adatfeldolgozás történetét a hetvenes évek elejétől, s közben tisztázza az érintett fogalmakat. Visszaemlékszik az adatbázis előtti időkre, amikor az adatokat mágnesszalagon tároltuk, csak kötegelt feldolgozásra volt mód, s a címzési lehetőség hiányában kapcsolat nem is létezhetett.

A mágneslemezek elterjedésével egyre fontosabb témakör lett az állományszervezés, majd az első adatbázis-kezelő rendszerek megjelenésével az adatbázis-szervezés. Ebben a korszakban a fizikai szinten volt a hangsúly. Láncok, mutatók, indexek segítségével alakították ki az adatbázis tárolási/hozzáférési szerkezetét. Ekkor az adatbázis logikai képét sémának nevezték, azonban akkor ez számos fizikai szintű megfontolást is tartalmazott. A nyolcvanas évek elején piaci szinten is elfogadhatóvá vált az ún. relációs adatbázis koncepciója. Ez éppen úgy forradalmasította az informatikát, mint egy évtizeddel korábban a mágneslemez. A relációs szemlélettel a hangsúly a fizikai szervezésről áttolódott a logikai adatbázis-tervezésre. Itt ismét felhívja a figyelmet a fogalmi szintű adatmodellezés fontosságára, hiszen erre épül a feldolgozásmodellezés.

Az adatbázisra épülő feldolgozások kapcsán olyan fogalmakat tisztáz a könyv, mint: törzsadat, eseményadat, tranzakcióorientált és kötegelt feldolgozás, elmagyarázza az adatbázison belüli navigálás és az sql nyelv lényegét.

A feldolgozástervezésről szóló fejezetben a felülről lefelé megbontás elvét tartja követendőnek a szerző. Ugyan vannak, akik ma is az alulról felfelé építkezés elvét vallják, de a szerző szerint „A zseniális részletmegoldások nem pótolhatják a magasabb szintű átgondolást”. A hatodik fejezet összefoglalásaként a következőket szűri le: „Mára már lejárt a régi nagy egyéni felfedezések kora. Nincsenek már egyedül dolgozó és átütő sikert elérő tudós szakemberek. A sikerhez csoportmunkára, eszközökre, időre és módszeres tevékenységre van szükség. Az infor-

mációs rendszer feldolgozásrendszere sem nélkülözheti a mélyreható elemzést, vagyis a modellezést.”

Az utolsó (hetedik) fejezet az információs rendszer *környezetrendszerével* foglalkozik. A környezetbe a felhasználók, az erőforrások és a szabványok tartoznak. Az erőforrásokkal e könyv nem foglalkozik, minthogy ezek nagyrészt a projektmenedzsment tárgykörébe tartoznak. Az emberi környezettel foglalkozó fejezetrészen egy pszichológus nézőpontjából tart tükröt elének a szerző és mutatja be a végső felhasználó, az alkalmazói felhasználó, a fejlesztő s a vezető tipikus viselkedési formáit.

Sok negatív munkaszervezési példát sorakoztat föl, s felhívja a figyelmet néhány konfliktusforrásra a „gépi” és a „manuális” szervezés elválasztására, a szervező, programozó helytelen kapcsolatára, a belső és a külső fejlesztők viszonyára, a fejlesztés és az üzemeltetés ellentétére. A bajok igazi gyökere általában abban van, véli a szerző, hogy nincs senki, aki a teljes fejlesztésben gondolkodna.

Az információs rendszer sokszor azért nem sikeres, mert a résztvevők „nem beszélnek közös nyelvet”. Ennek elkerülésére van szükség a szabványokra. A szabvány vonatkozhat a karakterekre, az adatnevekre, az azonosítókra, a kódokra, a tervezési technikára, a programozási technikára, a tesztesésre, az átadásra, a dokumentációra. A dokumentáció a gyakorlatban az egyik legkényesebb kérdés. Ahogy többször rámutatott a szerző, a fejlesztésben két fonal húzódik végig: a megalkotása és a menedzselése. Ennek megfelelően el kell választani a projektdokumentációt és a rendszer-dokumentációt. Az utóbbi három fő részből áll: terv-, felhasználói és üzemeltetési dokumentációból.

Nagyon behatárolt egy rövid könyvismertetés lehetősége, de azt talán sikerült érzékeltetnem, hogy az informatika egyik alapkönyvéről van szó. Halassy Béla új könyvét ajánlom mindazoknak, akik úgy érzik, hogy nincsenek egészen tisztában az informatika alapfogalmaival. Ajánlom továbbá azoknak is, akik nagy önbizalommal úgy gondolják, hogy nekik már ilyen alapkönyvre nincs szükségük. Elképzelhető, hogy a könyv elolvasása után tisztább fejfel fognak a következő feladathoz. Ajánlom tanároknak és tanulóknak, hiszen tankönyvként is kiválóan használható. S végül ajánlom a végső felhasználóknak s mindazoknak, akik értik Soma tanár úr üzenetét.

Baracza Lajosné

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. A Magyar Köztársaság elnöke – a miniszterelnök előterjesztésére – nemzeti ünnepünk, október 23. alkalmából

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND KISKERESZTJE (polgári tagozat)

Kitüntetést adományozta *dr. Józsa Péternek*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjének három évtizedes kiemelkedő munkásságáért, nemzetközileg is elismert halandósági kutatásaiért; *Klonkai Lászlónak*, a KSH Csongrád Megyei Igazgatósága igazgatójának négy évtizedes kiemelkedő munkássága elismeréseként.

Megbízás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Hantó Sándornét* 1997. november 1-jei hatállyal megbízta az Elnöki főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával.

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Szabó Alexandrának*, az Elnöki főosztály tanácsosának, tartósan kiemelkedő munkája elismerésül 1997. október 1-jei hatállyal *cimzetes főtanácsosi* címet adományozott.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Jávorszkyé Nagy Anikót*, a Tájékoztatási főosztály titkárát a IMF előírásai szerint előállított metaadatbázisnak a Dissemination Bulletin Boardra való felkészítése érdekében végzett kiemelkedő teljesítményéért; *Lenotti Sándornét*, a Tájékoztatási főosztály osztályvezetőjét a CESTAT Statistical Bulletin szerkesztésében végzett kiemelkedő munkájáért; *dr. Telegdi Lászlót*, az Iparstatisztikai főosztály főta-

nácsosát a reprezentatív statisztikai megfigyeléseknél alkalmazott új matematikai statisztikai módszerek kidolgozásáért; *Bada Ilona Csillát*, a Népesedésszisz-tikai főosztály főelőadóját és *Kovács Jánosnét*, a Népesedésszisz-tikai főosztály főtanácsosát az Atlas of Leading and Avoidable Causes of Death in Countries of Central and Eastern Europe c. térképalbum összeállításában és megjelentetésében nyújtott kiemelkedő színvonalú munkájukért; *Dánielné Grohe Máriát*, az Életszinval- és Emberierőforrás-statisztikai főosztály főelőadóját a tudományos kutatási adatgyűjtések szervezésében és a tájékoztatási feladatok ellátásában végzett színvonalas munkájáért, nyugdíjba vonulása alkalmából *elnöki dicséretben* részesítette.

KSH Szolgálatért aranygyűrű. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *KSH Szolgálatért aranygyűrűt* adományozott a Hivatal következő dolgozóinak: *Bakos Lászlónénak* (Hajdú-Bihar Megyei Igazgatóság), *dr. Baltás Gézánnak* (Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság), *Giczey Lajosnénak* (Békés Megyei Igazgatóság), *Gittlár Ferencnénak* (Iparstatisztikai főosztály), *Glatz Györgynénak* (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság), *Kovács Jánosnénak* (Népesedési és Egészségügyi Statisztikai főosztály), *dr. Ormai Lászlónak* (Adatgyűjtés és Módszertani Koordinációs főosztály), *Osztheimer Józsefnak* (Informatikai főosztály), *Papp Gyulánénak* (Tájékoztatási főosztály), *Papp Istvánnénak* (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóság), *dr. Remetey Ervinné* (Elnöki főosztály), *Rostási Szabó Imrénénak* (Fejér Megyei Igazgatóság), *Sajgó Tibornénak* (Tolna Megyei Igazgatóság), *Tóthné Kristóf Erzsébetnek* (Adatgyűjtés és Módszertani Koordinációs főosztály), *Váczi Vilmosnak* (Informatikai főosztály).

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A területfejlesztés és a statisztika címmel tartott konferenciát a Magyar Statisztikai Társaság 1997. október 1-jén, Tatán. A konferencia témája a területfejlesztéssel, a területi különbségekkel összefüggő információs igények és az ezeket szolgáló statisztikai, elsősorban makrostatistikai eszközök vizsgálata volt.

A tanácskozás délelőtti programjának elnöki tisztét *dr. Kupcsik József*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke látta el, aki bevezetőjében vázolta a konferencia célkitűzéseit. Ezt követően *Sunyovszky Károly*, Komárom-Esztergom megye Közgyűlésének alelnöke köszöntötte a résztvevőket. Ezután a következő előadások hangzottak el:

Szabó Péter, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium helyettes államtitkára: A területfejlesztés stratégiai adatai az európai integráció összefüggésében;

Enyedi György, akadémikus: A területfejlesztési politika dilemmái Magyarországon;

Katona Tamás, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke: A regionális információs igények hatása a makrostatistikai fejlesztésére.

A délutáni ülészakon *Szilágyi György*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Magyar Statisztikai Társaság alelnöke elnökölt. Az elhangzott előadások a következők voltak:

Pukli Péter, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese: A területi elemzést segítő változások a gazdaságstatisztikai adatgyűjtési rendszerben;

Kovács Tibor, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese: A területi statisztikai információs rendszer és fejlesztésének feladatai;

Faluvégi Albert, a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai tanácsadója: A területfejlesztés támogatási rendszerének statisztikai megalapozása.

A konferenciát követően, 1997. október 2-án tartotta a Magyar Statisztikai Társaság tisztújító közgyűlését. A Társaság új elnöke *Szilágyi György*, a KSH főosztályvezető-helyettese lett. Alelnökké *Balogh Miklóst*, a KSH elnökhelyettesét és *Herman Sándort*, a Janus Pannonius Tudományegyetem docensét választották, a főtitkári teendőket végzésével pedig *Laczkó Sándornét*, a KSH főosztályvezetőjét bízták meg. A Számvizsgáló Bizottság elnöke *Soós Lőrinc*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, tagjai *Kővári Lajos*, a Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság főigazgató-helyettese és *Telegdi László*, a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa lettek.

Az Országgyűlés Gazdasági Bizottsága 1997. október 8-án hallgatta meg *dr. Katona Tamásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének beszámolóját

a magyar statisztikai szolgálat tevékenységéről. A képviselők tájékoztatására háttéranyag készült, mely a Hivatal adatszolgáltatási rendszerének, a szakmai nehézségeknek és a fejlesztés irányainak ismertetésén kívül a második félre vonatkozó, témakörök szerint összeállított tájékoztatási naptárt is tartalmazza.

A képviselők több témával kapcsolatban tettek fel kérdéseket, majd *Tardos Márton*, a Bizottság elnöke javasolta, hogy még ez évben ismételjék meg a Hivatal elnökének meghallgatását olyan időpontban, amikor véglegessé válnak az 1996. évi adatok. A beszámolót a Gazdasági Bizottság tagjai minősítik majd és az értékelést az Országgyűlés elé tárják.

Tudományos tanácskozás. A Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága és Történeti Demográfiai Albizottsága, a Vas Megyei Közgyűlés, Szentgotthárd város önkormányzata, a Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Területfejlesztési Központ 1997. október 15-én konferenciát rendezett Szentgotthárdon A hármashatáron fekvő szentgotthárdi és őrségi térség címmel.

A tanácskozást levezető elnök *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke volt. A konferenciát *dr. Klingner András*, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke nyitotta meg, majd *Bauer Károly*, Szentgotthárd polgármestere üdvözölte a résztvevőket és tartott rövid ismertetést a város múltjáról és jelenéről. *Pusztai Gyula*, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke előadásában helyzetképet vázolt fel Vas megye településpolitikájáról. *Dr. Kovácsics József ny.* egyetemi tanár Falvak, népek története a Hármashatáron címmel tartott előadását követően *dr. Szegvári Péter*, az Országos Területfejlesztési Intézet főigazgatója az EU-csatlakozással kapcsolatos tervekkel, fejlesztésekkel és célkitűzésekkel foglalkozott. Az ülés második részében hangzott el *dr. Zielbauer György*, a történelemtudomány doktora A német nemzetiség szerepe és sorsa a szentgotthárdi térségben című és *M. Kozár Mária* néprajzkutató A Szentgotthárd környéki szlovének kapcsolatai című előadása. A tanácskozás *dr. Katona Tamás* zárszavával ért véget.

Hírek az MTA Statisztikai Bizottságának életéből. Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottsága 1997. október 6-án *Nyitrai Ferencné dr.-nak*, az Albizottság elnökének elnökletével ülést tartott. Az ülésen *Kotulics Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője tartott előadást a magyar iparstatisztika jelenlegi helyzetéről az EU követelményeihez való igazodás szempontjából. Az előadást élénk vita követte, majd *Nyitrai Ferencné* foglal-

ta össze az elhangzottakat és körvonalazta a további feladatokat.

*

Az MTA Statisztikai Bizottságának Tudományos Albizottsága 1997. október 27-én ülést tartott, melyen *dr. Szilágyi György*, a Tudományos Albizottság elnöke elnökölt. Az ülés napirendjén egyetlen téma szerepelt: A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat mint a magyar statisztikai szolgálat alapvető kutatóbázisa, melyet az Albizottság *dr. Csahók Istvánnak*, az intézmény főigazgatójának szóbeli tájékoztatása alapján tekintett át.

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat mind küldetését, mind méretét tekintve egyedülálló Európában. Tudományos és tudományellátó, valamint általános közművelődési funkciójának betöltéséhez azonban szükség lenne létszám-, finansziális és elhelyezési problémáinak megoldására. Ennek érdekében az Albizottság javasolta egy „Szerzeményi Tanács” felállításának napirendre tűzését.

*

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1997. október 29-én kibővített ülést tartott, melynek tárgya a statisztika EU-harmonizációja helyzetének megvitatása volt. Az ülés elején a résztvevők néma felállással emlékeztek meg a Bizottság elhunyt tagjáról, *dr. Mundruczó Györgyről*. Az EU-csatlakozás statisztikai összefüggéseinek főbb kérdéseit tartalmazó referátumot *dr. Pukli Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese tartotta. Felkért korreferensek *Nyitrai Ferencé dr. c.* egyetemi tanár és *dr. Szilágyi György*, a Tudományos Albizottság elnöke, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese voltak.

A korreferátumokat követően *dr. Katona Tamás*, a Statisztikai Bizottság elnöke, a Központi Statisztikai

Hivatal elnöke foglalta össze az előadás és az azt követő korreferátumok főbb mondanivalóját. (Az előadások részletesebb ismertetésére visszatérünk.)

A résztvevők ezt követően személyi kérdésekben döntöttek. *Dr. Csahók Istvánt*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatának főigazgatóját a tartós külföldi kiküldetésben levő *Kovács Károly* helyett a Bizottság titkárává választották, a Bizottság elnökének előterjesztésére *dr. Kovacsics Józsefné* tanszékvezető egyetemi tanárt az elhunyt *dr. Mundruczó György* helyett az Országos Statisztikai Tanács tagjának javasolták. Végül *Katona Tamás* javaslatára a Bizottság elhatározta, hogy napirendre tűzi a hazai statisztikai oktatás kérdésének megvitatását.

Közgazdasági Nobel-díjasok. Az 1997. évi közgazdasági Nobel-díjat két amerikai professzor, *Robert C. Merton* és *Myron S. Scholes* kapta a tőzsdéken közismert származékos termékek (deriváták) és más értékpapír-opsiók értékelemzésére használható formula kifejlesztéséért. A Svéd Királyi Akadémia indoklása szerint a már a gyakorlatban is alkalmazott eljárás lehetővé tette új származékos termékek kidolgozását, megkönnyítette a kockázat kezelését és újabb kutatási területeket nyitott meg.

A bibliográfiai sorozat új kötete. A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatának a nagy magyar statisztikusok életművét bemutató bibliográfiai sorozata új kötettel bővült. A kiadvány *dr. Árvay Jánosnak*, a hazai és nemzetközi szinten egyaránt elismert gazdaságstatisztikusnak állít emléket. A bibliográfia a megjelenés időrendjében és a címek betűrendjében tartalmazza *Árvay János* gazdag irodalmi munkásságát.

(*Árvay János* (1924–1996) műveinek válogatott bibliográfiája. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1997. 35 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

CHAMPSAUR, P.:

NEMZETKÖZI HARMONIZÁCIÓ ÉS STATISZTIKAI ÖSSZEHASONLÍTHATÓSÁG

(Harmonisation internationale et comparabilité statistique.) – *Courrier des statistiques*. 1996. évi 79–80. sz. 3–6. p.

A gazdaság- és a társadalomstatisztikai elemzések alapja az adatok térbeli és időbeli összehasonlíthatósága. E kettős követelménynek különösen nehéz eleget tenni most, amikor a statisztikai módszerek és adatok nemzetközi harmonizációja került előtérbe.

Az európai országok nyitottsága egyre nő, a tőke mozgás liberalizációja, a nemzetközi kereskedelem bővülése egységes statisztikai megfigyelést igényel, különösen az egyes országok konjunkturális és versenyhelyzete szempontjából. A cikk szerzője – aki a francia statisztikai hivatal, az INSEE (Institut National de Statistique et des Études Économiques) vezérigazgatója – a statisztika harmonizálásának néhány fő szempontjára hívja fel a figyelmet.

A nemzetgazdasági számlák, a fizetési mérleg alapadatai országon belül sokféle forrásból és heterogén gazdasági egységek szintjén keletkeznek. Ezek összehasonlíthatósága egységes fogalmakat és harmonizált nomenklatúrákat igényel nemzetközi szinten. A számbavétel nem eléggé összehangolt voltára jellemző példa: a világkereskedelem szaldójának elvileg nullának kellene lennie, ám a gyakorlatban ez negatív, ami lehetetlen és csakis statisztikai hibából adódhat. E példa azt igazolja, hogy kétszintű harmonizáció szükséges. Az első szint: a fogalmak, definíciók és osztályozások szintje; a második az adatok aggregálásának, interpretálásának harmonizálása.

A szerző a harmonizálást a nemzetközi összehasonlíthatóságot elősegítő beruházásként értékeli. Ez

különösen fontos az Európai Unióhoz tartozó 15 tagország heterogén statisztikai rendszere esetében. E téren a harmonizáció második szintje különösen hangsúlyos. Jó példa erre a nemzetgazdasági számlák rendszere, amelyet csak úgy lehet egységesen elemezni, ha felépítése következetesen igazodik a vállalkozások strukturális megfigyeléséhez, tehát a számbavétel alapja nem a jogi, hanem az EUROSTAT ajánlásainak megfelelő, viszonylag homogén szerkezeti egység.

Vannak a statisztika harmonizálására jó példák az EU-n belül, ilyenek az árindekexek. Az egységes reprezentáció alapján összeállított árindekexek mellett az egyes országok a saját áruszerkezetüknek megfelelő szélesebb bázison számítanak nemzeti árindekexet. Az EU tagországi körének bővítésével ez a módszer tűnik a leginkább alkalmazhatónak.

A harmonizáció általános feltételei a nemzetközi összehasonlíthatóságot különböző körben segíthetik elő. Az EU-tagországok számára nemcsak a 15 tagország adatainak egymás közötti összehasonlíthatósága fontos, hanem például az OECD vagy az ENSZ, esetleg az utóbbi egyes szakmai csoportjai szintjén való megfeleltetés is. Ez pedig a harmonizáció második fázisában jelent eltérő feladatokat. Vannak speciális csoportok (a szerző a Voorburg csoportot említi példaként, mely – mint ismert –, a statisztikai rendszerek nemzetközi harmonizálása érdekében, 1987 januárjában Hollandiában megalakult csoport, mely nevét az alakulás helyéről kapta), amelyek ugyancsak igényelhetnek az átlagostól eltérő aggregációs és elemzési harmonizációt.

A statisztika összehangolásának egy lényeges alapfeltétele a vállalati–vállalkozási szintű harmonizáció. A vállalatok és a piac nemzetközivé válása

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszak kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

növeli e téren a harmonizálás szükségességét. Ennek egyfelől a megfigyelési egységekre, a termékosztályozókra, a tevékenységek és eredmények számbavételére kell vonatkoznia. A statisztikusok feladata, hogy lépést tartsanak a termékek és a szolgáltatások körének bővülésével, az árak és a volumenek közötti nemzeti szintű kapcsolatok változásával. Mindezek a

jogos követelmények csak úgy elégíthetők ki, ha a hivatalos harmonizáció mellett informális szinten is kialakul a nemzetközi együttműködés. (Erre is jó példa a Voorburg csoport.) A francia statisztikusok felkészültek mind a jelzett formális, mind az informális kapcsolattartásra.

(Ism.: Ny. F.-né)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

KRANVOGEL, E. – AICHINGER, A.:

AUSZTRIA TERMELŐ SZÉKTORÁNAK KÖRNYEZETVÉDELMI KIADÁSAI

(EU-konforme Umweltschutzausgabenrechnung des privaten Produktionssektors, 1994.) – *Statistische Nachrichten*. 1997. évi 7. sz. 483–489. .

Ausztria környezetvédelmi kiadásait 1985 óta számítják, azonban ennek módszerei nem feleltek meg az Európai Unió Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) környezetvédelmi gazdasági adatokra vonatkozó összehangolt információs rendszerének (System Européen de Rassemblement de l'Information Écono-mique sur l'Environnement – SERIEE). Az osztrák gazdaság 1994. évi teljesítményeihez kapcsolódó környezetvédelmi kiadások számításait az Európai Unió pénzügyi támogatásával készítették el, melyhez az EUROSTAT 1996-ban közreadott kérdőívét és környezetvédelmi tevékenységi osztályozását használták fel.

A cikk ismerteti a harmonizált SERIEE információs rendszer fogalmi meghatározásait. Az adatgyűjtés kiterjed a környezetvédelem minden olyan tevékenységére, intézkedésére, amelynek célja a környezeti terhelések, valamint bármilyen környezeti kár elkerülése, csökkentése, elhárítása, de nem veszik figyelembe az olyan egészségvédelmi üzemi biztonságtechnikai vagy műszaki jellegű intézkedéseket, amelyek kedvezően hatnak a környezet állapotára, azonban alapvetően más célt szolgálnak. Nem a környezetvédelem kategóriájaként kezelik a vízellátást, a nyersanyag- és energiamegtakarítást, bár ezeknek is van kapcsolata a természeti erőforrások felhasználásával. A környezetvédelem szűkebb meghatározása nem tartalmazza a környezetvédelmi javak (termékek, technológiai eszközök, eljárások) termelését sem, de külön kategóriát („ECO-Industries”) alkottak ezek felmérésére. A környezetvédelem intézkedéseit egységes környezetvédelmi tevékenységi osztályozás (CEPA – Classification of Environment Protect Activities) alapján rendszerezik, az érintett közegekkel jellemző átfogó tevékenységi osztályok („számlák”) szerint.

A tevékenységi osztályok a következők

1. A levegő minőségét, a klímát érintő védelem
2. A felszíni vizek védelme
3. A hulladékok ártalmatlanítása
4. A talaj és felszín alatti víz védelme
5. A zaj és rezgés csökkentése
6. Természeti tájak, az élővilág fajtaválasztékának védelme
7. Sugárzás elleni védelem
8. Kutatás és fejlesztés
9. Egyéb, fel nem osztható környezetvédelmi tevékenység, általános igazgatás, információk.

A természeti erőforrásokkal kapcsolatos ráfordítás és igazgatás adatait, információit egy külön, 10. mellékszám tartalmazza.

A szerzők meghatározzák a környezetvédelem „karakterisztikus” tevékenységeinek eredményeit, ezek a jellegzetes teljesítmények elsődleges céljukat tekintve környezetvédelmi szolgáltatások. A karakterisztikus termelők csoportjába sorolják azokat a termelőszervezeteket, amelyek főtevékenységként ilyen jellegzetes környezetvédelmi teljesítményeket fejtenek ki. A szakosodott helyi telepek statisztikai megfigyelése alapján erre a körre kimutathatók a bruttó értékalkotásra vonatkozó gazdasági adatok, mint például a termelés, a beszerzések, a munkavállalók bérevel kapcsolatosan kifizetett összegek, az üzemi eredmények, a foglalkoztatás, a bruttó beruházás stb. Az osztrák statisztika lehetőséget ad a nem szakosodott termelők környezetvédelmi célú mellék- és kiegészítő tevékenységeinek megfigyelésére is.

A nem szakosodott üzemek jellegzetes példájaként említi a cikk a sokféle fuvarozási feladatot teljesítő gazdasági szervezeteket, amelyek a hulladékok szállítását melléktevékenységként végzik. A nem szakosodott tevékenységek lehetnek olyan belső kiegészítő tevékenységek is, amelyeknek célja a környezetvédelem, például a veszélyes hulladékok üzemen belüli ártalmatlanítása saját erővel és saját felhasználásra.

A szerzők a „specifikus transzfer” kategóriába sorolják az olyan pénzügyi ügyleteket, amelyek a jellegzetesen környezetvédelmi tevékenységekhez kapcsolódóan és visszatérítési kötelezettség nélkül járnak

hozza a folyó kiadások, valamint a vagyon fedezetéhez (ilyen például a szubvenció, a beruházási támogatás, valamely célhoz kapcsolódó adókedvezmény).

A cikk szerzői hangsúlyozzák, hogy a környezetbarát termékek és a környezetvédelemhez kapcsolódó javak nem sorolhatók a jellegzetes környezetvédelmi szolgáltatások, illetve tevékenységek eredményei közé. A környezetvédelmi tevékenység kivitelezéséhez ugyanis meghatározott erőforrások egyidejű megléte szükséges, mint például a felszerelés, a munkaerő, a termelési technológia, a termék és az előbbi osztályozás szerint besorolható jellegzetes környezetvédelmi szolgáltatás. Ezeknek az ismérveknek a környezetbarát termékek vagy ilyennek minősülő beruházási javak felhasználása önmagában nem felel meg. A megfigyelt környezetvédelmi intézkedések, teljesítmények közé tartoznak viszont azok, amelyekkel a termelési folyamatokat úgy változtatják meg, hogy lehetővé tegyék a környezetkímélő javak felhasználását. A felmérés azokra az üzemen belüli környezetvédelmi teljesítményekre is kiterjed, amelyek például az emisszió csökkentését, a szennyező anyagok ártalmatlanítását, saját felhasználását célozzák.

Ausztriában rendelkezésre állnak az 1990. és 1991. évi környezetvédelmi termelési, felhasználási és pénzügyi számlák, az akkori nemzeti módszertan szerint „szakosodott termelők” közé sorolt vállalati körrel. Ezeket az országos becsléseket Linz város (szennyvíz) és Burgenland tartomány (hulladék) rendelkezésre álló közvetlen adatgyűjtései alapján végezték. Más osztrák adatok sem a termelési, sem a felhasználási oldalról nem álltak rendelkezésre a hulladékok gyűjtésére, kezelésére vonatkozóan. A szerzők úgy értékelik, hogy nagymértékben javult az adatbázis minősége az 1994-re vonatkozó, az Európai Unió módszertani ajánlásait követő kérdőív révén, bizonyos információk köre azonban továbbra is korlátozott. Nem volt lehetőség minden esetben arra sem, hogy számszerűsítsék a melléktermékek üzemen belüli felvásárlásával elért költségmegtakarításokat, vagy a melléktermékek értékesítéséből származó bevételeket.

A cikk a következő alapvetően környezetvédelmi célú tevékenységeket említi az 1994-re vonatkozó adatok csoportosításában (az Európai Unió tevékenységi osztályozásának kódjeleivel):

- hulladékokból nyert hasznosítható anyagok (37);
- hulladékok, használt anyagok nagykereskedelme (51.57);
- hulladékkezelő szolgáltatás (90), ezen belül a nem költségvetési üzemekben, a települések költségvetési üzemében, valamint térségi hulladéktársulásként végzett tevékenységek;
- máshova nem sorolt érdekképviseletek, egyesülések (91.33).

A tanulmány a továbbiakban az alapvetően nem környezetvédelmi célú tevékenységek és eredményeik csoportosítását is közli.

Adathiány mutatkozott a szakosodott termelők bizonyos környezetvédelmi tevékenységeit illetően. A szerzők hivatkoznak azokra a nagyvonalú becslésekre, amelyeknek célja, hogy a szakosodott termelők körében kimutathatók legyenek a környezetvédelmében hozott meghatározó gazdasági teljesítmények. A másodlagos statisztikák birtokában felülvizsgálhatók, pontosíthatók az 1994-re besült adatok a cikkben megadott következő alapmutatókat illetően (a mutatókat azonosító számok az EUROSTAT módszertani ajánlásait követik):

1. Összes beruházás
  - 1.1 pótlólagosan felszerelt technológiákra
  - 1.2 integrált technológiákra.
2. Összes folyó kiadás
  - 2.1.1 munkavállalók bérével kapcsolatban
  - 2.1.2 egyéb üzemi költség
  - 2.2.1 költségvetést megillető díjak, egyéb befizetések
  - 2.2.2 vállalatoknak fizetett összegek
3. Összes bevétel
  - 3.1 teljesítményekből, melléktermékek értékesítéséből
  - 3.2 melléktermékek belső felhasználásából eredő megtakarítás
4. Foglalkoztatott nem önálló száma (teljes munkaidős létszámra számítva).

A cikk adatai szerint a szakosodott osztrák termelők 1994. évi környezetvédelmi tevékenységeihez tartozó beruházás mintegy 2,7 milliárd osztrák schilling, a folyó kiadás 24,8 milliárd osztrák schilling értékkel jellemezhető, tárgyévi bevételeik összege pedig mintegy 29,7 milliárd osztrák schilling. A megfigyelt gazdasági tevékenységeken több mint 16 ezer nem önálló munkavállalót foglalkoztattak.

Az Osztrák Gazdasági Kamara felmérésére épülnek a környezetvédelmi ráfordítások becslései a nem szakosodott termelők körében. A szerzők a nemzetgazdaság 3 ágára közlik az 1994. évi adatokat, ezek: a kőbányászat és a föld kitermelése, a környezetvédelmi javak előállítás, valamint az energia- és vízellátás. A cikk felsorolja azokat a nemzetgazdasági ágakat, melyeket az EUROSTAT módszertana nem sorol a környezetvédelem tevékenységei közé, mivel még tisztázást igényelnek a környezettel kapcsolatos ráfordítások fontos szakstatisztikai kérdései.

Az 1994-re vonatkozó kamarai adatfelvételt korábbi (1968. évi) tevékenységi besorolásra alapozták, de Ausztriában csak 1995-ben lépett hatályba az Európai Unió ágazati osztályozási rendszere (ÖNACE), ezért külön átkódolásokra volt szükség az EUROSTAT kérdőívén szereplő kategóriák szerinti elhatároláshoz. Az alapul vett kamarai felmérés reprezentációjának mértéke 48,6 százalék

az összes nem önálló foglalkoztatott 1994. évi száma szerint. A kamara tagvállalatai körében a környezetvédelmi ráfordításokra kiegészítő adatgyűjtést is végeztek.

Az európai módszertannak megfelelő környezetvédelmi tevékenységekkel a megfigyelt kő- és földki-termelő üzemek 67 főt, a feldolgozó-ipari üzemek 3248 főt foglalkoztattak, az 1994. évi folyó kiadások összege (az előbbi sorrendben) 412 millió és 8171 millió osztrák schilling, a beruházások összege pedig 81 és 6190 millió osztrák schilling. Az energia- és vízellátás megfigyelt társaságai 1994-ben környezetvédelmi célra 1163 millió osztrák schilling beruházást, valamint 657 millió osztrák schilling folyó kiadást használtak fel. A szerzők utalnak arra, hogy az Európai Unió által finanszírozott projekt egyik fontos területe, az említettek kivül a környezettel kapcsolatos építő tevékenység, az erre vonatkozó elsődleges osztrák adatok gyűjtését elvégezték, és 1997 közepétől állnak rendelkezésre a becslések és kiegészítő kutatások munkaanyagai.

A cikk elemzi a közölt adatokat és utal az előző időszakokkal való összehasonlítás nehézségeire, mivel az EUROSTAT módszertanhoz igazodva át kellett kódolni a más szerkezetben rendelkezésre álló 1994. évi költségvetési és más forrásból származó adatokat.

Azt a következtetést vonják le, hogy bár a hulladékokból visszanyert anyagokkal foglalkozó szakágazatok (a „recycling”) teljesítménye még nem jelentős, az ilyen teljesítményekkel mégis nagy vállalati eredmény érhető el. Az ágazat (ÖNACE 37) bevétele csaknem kétszerese a felmért kiadásoknak, annak ellenére, hogy nem lehetett figyelembe venni a hulladékok belső felhasználásából származó költségmeg-takarításokat. A szerzők úgy ítélik meg, hogy az ide beszámítható teljesítményeket (a hasz-

nált anyagok gyűjtését, szállítását majd ártalmatlanítását) az Európai Unió irányelveivel összhangban óvatosan kell kezelni. Az osztrák adatgyűjtések ezt az elhatárolást nem mindig érvényesítették, ezért feltehetően túlbecslések is előfordulnak.

Az újabb osztrák jogszabályok értelmében a használt anyagok, hulladékok nagykereskedelme is átalakulóban van, dinamikus fejlődés indult az ágazatban. A környezetvédelmi tevékenység révén 1994-ben mintegy 1500 nem önálló foglalkoztatott több mint 9,8 milliárd osztrák schilling bevételt ért el ilyen nagykereskedelmi tevékenységekkel, a megfigyelt vállalati eredmény több mint félmilliárd osztrák schilling volt.

A cikk külön is elemzi az olyan szakosodott termelők környezetvédelmi tevékenységeinek kiadásait, amelyek nem az alapvető tevékenységi körhöz sorolhatók. Az 1994. évi környezetvédelmi ráfordításokat ebben a körben becslésekkel, arányszámításokkal határozták meg. Viszonylag kedvezően alakult e tevékenységek elhatárolása, és ez további gyors fejlődés lehetőségére utal. Becsléssel határozták meg, hogy milyen arányúak voltak 1994-ben a környezetvédelmi (például füstgázmérési) tevékenységek a tüzeléstechnikai szakkégek, kéményseprők tevékenységében. Az 1994-ben első alkalommal felmért szakosított termelők körébe sorolhatók továbbá a botanikus kertek és az állatkertek, valamint a természetvédelmi parkok.

A cikk a szakosodott és a nem szakosodott termelők 1994. évi adatait az Európai Unió környezetvédelmi tevékenységi osztályozásának (CEPA) 9 főcsoportja szerint összegezi.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

CLEMENCEAU, A.:

AZ EURÓPAI HÁZTARTÁSPANEL

(The European Community Household Panel /ECHP/).
– *The Survey Statistician*. 1996. évi 36. sz. 7–11. p.

Az Európai Háztartáspanel felvétel (ECHP) az Európai Unió 14 tagállamában évenként, azonos háztartásmintán, közös kérdőív segítségével végrehajtott, többcélú, harmonizált társadalomstatistikai felvétel, melyet az Európai Unió statisztikai hivatala, az EUROSTAT koordinál. A felvétel összehasonlítható információkat biztosít az Európai Közösség tagállamaira vonatkozóan a jövedelmek, a munkahely és munkakörülmények, a foglalkoztatottság, az

életszínvonal, a szegénység, a társadalmi kapcsolatok, a társadalmi részvétel vagy ennek ellenkezője (social exclusion) és számos más társadalmi mutató alakulásáról.

A felvétel a lehető legteljesebb mértékben harmonizált, ugyanakkor az egyes országok a helyi igényeknek és prioritásoknak megfelelően saját kérdéseikkel kiegészíthették a kérdőívet. Az Európai Háztartáspanel felvétel célja a közösségi társadalmpolitikai döntések megalapozásához nélkülözhetetlen statisztikai információk biztosítása.

A hat évre tervezett felvétel 1994-ben indult, jelenleg a negyedik hullám adatainak feldolgozása folyik. 1994-ben még csak 12 országban, majd 1996

óta a két új belépővel (Finnország és Ausztria) együtt 14 európai államban zajlik a felvétel, vagyis Svédország kivételével minden nyugat-európai országban.

Az Európai Háztartáspanel felvétel három alapvető fázisból áll:

- adatgyűjtés a nemzeti adatgyűjtő egységeknél (statisztikai hivatalok vagy magánintézetek szervezik az adatfelvételt), akik egyszersmind a minta kiválasztásáért és a terepmunkáért is felelősek, majd az adatok alapfeldolgozása és editálása;

- az adatok (micro-data) átadása az EUROSTAT-nak, ahol a felvétel szervezői, a tanácsadók és a technikai személyzet a feldolgozási munkákat végzi, létrehozza az EU-országok közös adatbázisát és az alapvető publikációkat készíti. Ezeket kívül az EUROSTAT feladata a standardizált felvételi módszer, a definíciók és az egységes feldolgozási program kialakítása az egyes országok számára;

- a harmonizált feldolgozási és felvételi technika alkalmazása érdekében a Panel Munkabizottság évente összeül a problémák megvitatására. Az üléseken az EFTA-országok képviselői is részt vesznek.

Az ECHP egyedülálló információforrás, az egyidejűleg vizsgált témák, területek széles köre, a standardizált módszertan és feldolgozás miatt, mely a tagországok adatainak keresztmetszeti összehasonlítását lehetővé teszi és a longitudinális (panel-) vizsgálati módszer következtében – mely azonos háztartások és személyek tanulmányozásával – az időbeli változások mikroszinten való elemzésére is alkalmas.

A felvétel minden részt vevő országban a reprezentatív minta (néhány ezer háztartás) kialakításával kezdődött. Összességében mintegy 60 ezer háztartás (130 000 személy) vett részt a felvétel első hullámában, 1994-ben. Az interjú során minden háztartástag demográfiai jellemzőit, gazdasági aktivitását, családi, rokonsági kapcsolatait regisztrálták, továbbá figyelembe vették a háztartás lakásvizonyait, lakásfelszereltségét, jövedelmi, pénzügyi helyzetét stb.

Minden 16 éven felüli személyről részletes személyi kérdőívet kellett kitölteni, mely elsősorban az adott személy jövedelemforrásaira, gazdasági aktivitására vonatkozott. Ezenkívül még számos terület, egészség-, nyugdíj- és egyéb biztosítások, valamint a társadalmi kapcsolatok, a munkával és általában az életkörülményekkel való megelégedettség, képzettség, iskolázottság és az egyéni életútra vonatkozó kérdések is szerepeltek a kérdőívben. Más felvételekkel összehasonlítva az ECHP integrális karaktere egyedülálló abból a szempontból, hogy ezeket a témákat nem elkülönítve, hanem egyidejűleg vizsgálja, s a különböző területek egymással való kapcsolata is elemezhető az ECHP mikroadatbázisának segítségével.

A keresztmetszeti összehasonlítást az országok között a közös felvételi terv, a harmonizált definíciók, a feldolgozás egységessége, a mintavételi kritériumok és előírások standardizálása biztosítja. Az

elemzésekhez az együttműködő kutatók hálózata ad egységes keretet.

A megfigyelt háztartásokban élő személyek a háztartásból való kiválásuk után is a panel részei maradnak, az újonnan csatlakozók vagy születettek automatikusan a mintába kerülnek. A nyomon követési utasítás előírja az egyes személyek további követését, a közösség keretein belül.

A minta nagysága és a válaszadási arány a legfontosabb kérdése a felvételnek. Az első hullámban az eredetileg kijelölt háztartások közül 85–90 százalékos volt a válaszadási arány az országok egy részében (Görögország, Olaszország), máshol 50 százalékot sem ért el (Németország, Luxemburg). Hollandiában és Belgiumban, ahol már hajtottak végre az ECHP-val azonos jellegű nemzeti panel felvételt, a magas válaszadási arány tulajdonképpen a második hullámbeli aránynak tekintendő, valójában az eredeti hullámban az 50 százalékot nem haladta meg.

A válaszadási arányok a második hullámban természetesen sokkal kedvezőbbben alakulnak (átlagosan 88 százalék); az érték 82 (Írország) és 94 százalék (Luxemburg) között mozog. A panel akkor alkalmas a longitudinális vizsgálatok céljára, ha az egyes hullámok között a lemorzsolódási ráta (panelkopás) alacsony marad. Az első és a második hullám közötti lemorzsolódás még megfelelő, 4–7 százalék Olaszország, Portugália, Luxemburg és Németország esetében, 10–12 százalék Belgiumban, Spanyolországban és Dániában, de Nagy-Britanniában túl magas, 25 százalék körüli volt.

A feldolgozás után, az adatbázisból a változó lista és a hozzáférhető dokumentáció alapján, díjfizetés ellenében, külső felhasználók is rendelhetnek speciális táblákat elemzési célokra. Az EU-intézményekben dolgozó kutatóknak ez természetesen ingyenes. A külső felhasználók, kutatók az EUROSTAT-nál biztonságos körülmények között közvetlenül hozzáférhetnek a mikroadatbázishoz, szintén bizonyos összeg befizetése után.

A részt vevő országok statisztikai hivatalai, illetve az adatgyűjtésért felelős intézmények, Németország kivételével, ingyen megkapják a mikroadatbázist.

A hivatalos EUROSTAT-kiadványokban számos információt találhatunk az ECHP jelenlegi helyzetéről és az eredményekről. További publikációk a kutatás eredményeiről az időszakonként megjelenő ECHP Newsletterben és a Statistics in Focus c. kiadványban találhatók.

A teljes dokumentáció, a kérdőívtől a feldolgozás részletes leírásáig hozzáférhető az EUROSTAT panelmódszertani kiadványaiban (PAN Documents).

(Ism.: Szabó Zsuzsanna)

DUCHIN, F.:

NÉPESSÉGNÖVEKEDÉS, ÉLETMÓDVÁLTOZÁS,
MŰSZAKI FEJLŐDÉS – EMBERI KÖRNYEZET

(Population change, lifestyle and technology: How much difference can they make?) – *Population and Development Review*. 1996. évi 2. sz. 321–330. p.

A világ népességének nagyságára és folyamatos növekedésére vonatkozó aggodalmak azt a nézetet tükrözik, hogy kedvezőtlen következményekkel járhat bizonyos kritikus határok átlépése. Ezek ugyanis a természeti környezet visszafordíthatatlan elszegényedését, a társadalmi méretű elnyomorodást és az erőszak terjedését jelentenék. Napjainkban több ember él a Földön, mint a korábbi időszakok bármelyikében, és nagyobb arányban élnek anyagi jólétben. A műszaki fejlődés, az emberi élet meghosszabbítását, a nyersanyagok kitermelését és átalakítását célzó eljárások hatékonysága a természetes környezet megváltozását, a korábbi technológiák gyors elavulását eredményezi. Mindezek a tényezők jelentős hatást gyakorolnak a víz, a föld és a levegő minőségére, és az emberi életet az élet más formáinak rovására tágítják.

A társadalmi és környezeti nyomást tovább fokozza az emberek világméretű vágyakozása a fejlett nyugati demokráciákban gyakorlattá vált anyagi jólét iránt. Ennek megvalósításához azonban a megvásárolható javak és szolgáltatások termelésének mennyiségében és változatosságában robbanásszerű fejlődésre lenne szükség. Az ún. amerikai életforma megvalósítása egyre általánosabbá vált, ami sok tekintetben hasznosnak bizonyult, de ugyanakkor számos nem kívánatos társadalmi és környezeti problémát is okozott.

Sokféle utópista nézet született az emberek eljövendő egyenlőségéről, de azt egyik sem állította, hogy bolygónkon mindenki úgy élhet majd, mint a jómódú amerikaiak. Másfelől léteznek olyan elképzelések is, amelyek sokak számára elfogadhatatlanok. Az egyik ilyen vízió szerint például a gazdagok a nyomorúságos tömegektől elkülönítetten, falakkal, zárt határokkal, hadsereggel védetten, tiszta levegővel, egészséges vízzel stb. ellátva élnének. Ennél sokkal megnyugtatóbb perspektívát kínál egy soknemzetiségű tudóscsoport gyakran idézett dokumentuma, a Brundtland-jelentés (Közös jövőnk címmel). Ennek megállapítása szerint a gazdasági növekedésre alapozott fokozódó jólétre a gazdagok és a szegények szempontjából egyaránt szükség van, és ehhez olyan tiszta, korszerű technológiákkal kell eljutni, amelyek egyszerre csökkentik a költségeket és a környezet szennyezését, illetve rombolását. A jelentés szerzői szerint a technológiai és a társadalmi szervezet irányításának és tökéle-

tesítésének megvalósítása elvezethet a gazdasági növekedés és a fejlődés új korszakába. A megvalósítás lehetőségeinek vizsgálata az ENSZ adatai alapján készített világgazdasági modell segítségével történt, amely a világot 16 régióra osztja 50 kijelölt termék és szolgáltatás előállításának és fogyasztásának az utóbbi fél évszázad tízéves szakaszaira számított szintjei, a felhasznált források és a fizikai egységekben megadott szennyezőanyag-kibocsátás szerint. A modell tehát 4000 egyenletet és 4000 ismeretlent (16 x 50 x 5) tartalmaz. A szakirodalom is alapul szolgált a technológiai és szervezeti változások scenárióinak a leírásához, amelyek a különböző régiókban az elkövetkező néhány évtizedre (2000-ig) feltételezhetők. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a környezetbarát technológiák egyúttal jelentős anyag- és energiatakarékosságot is eredményezhetnek a gazdag országokban. Ugyanez nem érvényes a fejlődő országok többségére, ahol a korszerű technika alkalmazása mindegyiknél jelentős tőkebefektetést igényel. A környezet-szennyezésnek a mai gyakorlathoz viszonyított csökkenése azonban nem fogja tudni kiegyenlíteni a népesség és az anyagi termelés növekedésével járó hatásokat: az elkövetkező néhány év-tizedben nőni fog az összes vizsgált szennyezőanyagfajta abszolút mennyisége.

A Föld eltartó képességének kérdésével összefüggésben különféle alternatív technológiák alkalmazásának gondolata vetődik fel. Ezek sokszor lényegesen különböznek a ma használt vagy elképzelt ún. legjobb eljárásoktól. Egyes megközelítések szerint a technikának és az eszközök megválasztásának attól a társadalmi környezettől kell függenie, amelyben felhasználásra kerülnek. Így például a helyi termelésben használatos munkaerőigényes és egyszerű technológiák – akár hagyományos, akár újabb eljárások hordozói – nagyon jól megfelelnek a legtöbb fejlődő ország viszonyainak. Ugyanakkor az ipari ökológia újfajta megközelítése a fejlett országokban az energia- és nyersanyag-felhasználás korlátozását, a fizikai tulajdonságok és gazdaságossági mutatók javítását, a tartósság és az újrafelhasználás szempontjainak érvényesítését tartja szem előtt. Más elképzelések, amelyek jelentősen csökkentenék az égéssel járó karbonemissziót, lényegesen eltérnek a jelenlegi gyakorlatban alkalmazott eljárásoktól. Ezek a napelemek és a hidrogénalapú üzemanyag vagy a biomassa széles körű alkalmazását helyezik előtérbe.

Az életmód változtatásának kidolgozása területén viszont alig történt gyakorlati előrelépés. Itt mindenképp az adott társadalomban élő háztartások osztályozását kell elvégezni a hozzájuk tartozó személyek munkavégzése, szabadidejük eltöltése, fogyasztása, attitűdjei és értékrendje – tehát életmódja – alapján.

Mivel ilyen jellegű osztályozást nem a társadalomkutatók, hanem a piackutatók készítettek, szükség van arra, hogy szociológusok, antropológusok stb. is részt vegyenek a munkában, új tartalommal egészítve ki azt. Ily módon lehetővé válhat az életmódok és a technológia minőségileg új scenárióinak kidolgozása, ami a különféle tudományok határait átlépő, interdiszciplináris munkát követel.

(Ism.: *Rózsa Gábor*)

GILOMEN, H.:

OKTATÁS ÉS TÁRSADALMI MOBILITÁS SVÁJCBAN

(Education and social mobility.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1996. évi 3. sz. 213–232. p.

A társadalmi mobilitás koncepciója eleve feltételezi a társadalom hierarchikus struktúráját. Általános vélemény szerint a társadalmi státust jelentős mértékben befolyásolja a foglalkozás, ami döntően az iskolai végzettség függvénye, így ez a tényező a társadalmi státus egyik alapvető meghatározója. Tekintve, hogy Svájcra vonatkozóan oktatási statisztikák csak az 1970-es évektől állnak rendelkezésre, nagy szerepet játszanak a népszámlálások iskolai végzettségre vonatkozó adatai. Jelenleg a svájciak négyötöde rendelkezik az alapoktatásnál magasabb végzettséggel, ami 60 százalékuk esetében középszintű, 20 százalékuknál felsőszintű képzést jelent. Ez az arány az elmúlt évtizedekben elért egyenletes növekedés eredménye, ám ennek ellenére sem beszélhetünk „oktatási robbanásról”, hiszen e trend hosszú múltra vezethető vissza.

Az iskolai végzettséget nemek szerint vizsgálva megállapítható, hogy míg a férfiak esetében az oktatás kiterjedése már az 1950-es évek előtt megkezdődött (a megfelelő korúak 80 százaléka részesült valamilyen szakképzésben), addig a nők csak az 1970-es évekre érték el e tekintetben a 70 százalékos arányt. A felsőoktatás területén sem tapasztalható hirtelen kiugrás.

Az oktatási rendszer fejlődése, különös tekintettel a posztgraduális képzési formákra, a népesség nagy csoportjait segítette hozzá képzettségük növeléséhez, főként a korábban hátrányos helyzetű népességcsoportok (nők, vidékiek, alsóbb osztálybeliek) esetében.

Mindez azonban nem jelent esélyegyenlőséget, különösen a felsőfokú végzettség megszerzése vonatkozásában. Az a tény, hogy a felsőfokú végzettség nélkülözhetetlen a kvalifikált munkák esetében, hátrányosan befolyásolja az alacsonyabb rétegek mobilitási esélyeit, mivel jelentősen behatárolja álláshoz jutási lehetőségeiket. Az 1990-es népszámlálás ide vonatkozó adatainak elemzése is azt mutatja, hogy míg – az

1970-es és 1980-as évekkel összevetve – a hivatások közötti „átjárhatóság” mértéke nőtt, addig ez a növekedés alapvetően horizontális jellegű, azaz a foglalkozási struktúra azonos minőségi szintjein belül marad.

Az oktatási rendszerben lezajló fejlődés tehát kiélezte a munkahely és a társadalmi státus megszerzéséért folyó versenyt. A felsőfokú végzettség ugyanakkor egyre kevésbé a közvetlen társadalmi előmenetel eszköze.

Az oktatásban végbemenő szelekció a társadalmi státusok megoszlásának vertikális modelljét igazolja. A társadalmi státust döntően meghatározó szempontok a következők:

- a foglalkozási helyzet, különösen az adott foglalkozás presztízsét közvetlenül meghatározó jövedelmi viszonyok;
- a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek;
- a közügyek befolyásolásának lehetősége az adott pozícióhoz kapcsolódóan, illetve ennek mértéke;
- az adott foglalkozás kulturális státusa, azaz a kulturális értékek továbbvitelének, megőrzésének és megújításának lehetősége.

A tapasztalatok szerint tehát szoros kapcsolat mutatható ki a havi jövedelem és az iskolai végzettség szintje között. Az egyetemi diplomával rendelkező férfiak mintegy másfélszeresét keresik a középfokú végzettségűek, s csaknem kétszeresét a szakképzetlenek jövedelmének. Némileg alacsonyabb szinten ugyan, de ugyanez a helyzet a nők esetében is.

A politikai, illetőleg társadalmi szférában végzett tevékenységek is jelentős mértékben függenek az iskolai végzettség szintjétől, így tehát az elitképzéssel rendelkezők társadalmi elitte is válnak.

A magasabb iskolai végzettség egyéb különbségeket is eredményez: rövidebb a betegszabadság, jobb az egészségi állapot, sőt az e körbe tartozó személyek kimutathatóan aktívabb társadalmi életet élnek. Az iskolai végzettség nem csupán a foglalkozási struktúrában betöltött hely szempontjából fontos, hanem az adott személy társadalmi, politikai és gazdasági szerepe tekintetében is meghatározó.

A modern elemzések a társadalmi státus vizsgálata során számos új tényezőt is figyelembe vesznek. Ilyenek például az adott személy fogyasztási szokásai, életvitele, társadalmi kapcsolatai, szabadidő-felhasználási szokásai, médiafelhasználási szokásai, társadalmi-politikai, illetőleg kulturális aktivitása.

A hivatalos statisztika által használt, iskolai végzettséget és foglalkozási helyzetet figyelembe vevő rétegződési modell jól használható a társadalmi egyenlőtlenségek makroszintű feltérképezésére. Ugyanakkor már nem elégséges a modern társadalmak szerkezetének mikroszintű elemzésére, ezért ki

kell azt egészíteni az életminőségre és életvitelre vonatkozó kutatásokkal.

A svájci oktatási rendszerre jellemző, hogy viszonylag korán (kantononként változóan) 10–12 éves korban kerül a gyermek döntési helyzetbe. A gyermekek mintegy harmada nem éri el azt a képzettségi szintet, ami a későbbi továbbképzéshez szükséges, s ezzel jelentősen korlátozódnak későbbi esélyeik. Ez az arány az életkor előrehaladtával jelentősen csökken. A vonatkozó népesség mintegy 13 százaléka kerül ki a kötelező képzésből anélkül, hogy általános iskolai végzettséget szerezne. Svájc egyike azoknak az országoknak, ahol a legmarkánsabbak a nemek közötti eltérések az iskolai végzettséget illetően. Ez egyaránt igaz a 30 éves korosztály(ok) és a már visszavonultak esetében. Az általános iskolai szinten az esélyegyenlőség adott, ám a középfoktól kezdődően egyre erőteljesebbek az eltérések. Csak a 90-es években csökkent a két nem közötti oktatási szakadék, mindazonáltal főként a felsőfokú oktatásban jelentős, 1:2 arányú az eltérés. Svájc kantonjellegű felépítéséből és a kantonok jelentős önállóságából következően az oktatási szelekciós rendszerben regionális különbségek mutatkoznak. Általában megállapítható, hogy a franciaajkú területeken, a szakmát adó képzési formák népszerűbbek.

A nemzetiség is befolyással van az iskolai végzettség alakulására. Míg a külföldi fiataloknak mintegy 78 százaléka fejezi be az általános képzést, addig a hasonló korú (15–25 éves) svájciak esetében ez az arány 89 százalék. Részben ennek tudható be az előbbieket eleve kisebb esélye a felsőfokú oktatásban való részvételre: 7 százalék a svájciak 12 százalékaival szemben.

Az oktatás során alkalmazott kiválasztási rendszerre hatással vannak a hagyományos jellemzők, mint például a nem, a nemzetiség, illetőleg a földrajzi elhelyezkedés.

Mint ismeretes, a szülők iskolai végzettsége befolyásolja gyermekeik végzettségét. Az 1994-es háztartási felvétel során a 20–49 éves népesség vizsgálatakor a válaszadó szüleinek iskolai végzettségét is megkérdezték. Elemzési célra három fokozatú osztályozási rendszert alkalmaztak, melynek alapján alsó-, közép- és felsőfokú végzettséget különböztettek meg. Az elemzés kimutatta, hogy az oktatásnak fontos szerepe van a felfelé irányuló mobilitás elősegítésében. Az adatok szerint, míg a válaszadók szüleinek 29 százaléka csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezett, addig ez az arány a megkérdezettek esetében már csak 13 százalék volt.

A nemzetiségi hovatartozás alapján is tapasztalhatók különbségek: míg az általános iskolai végzettségű svájci szülők gyermekeinek mintegy 85 százaléka szerez közép- vagy felsőfokú végzettséget, addig a hasonló helyzetben lévő külföldi szülők gyermekei esetében ennek aránya 55 százalék. Nincs azonban különbség a nyelvi régiók között az intergenerációs és oktatási mobilitás tekintetében.

A modern társadalmakban a technológiai fejlődés és a társadalmi kihívás az alapvető fontosságú kérdések közé sorolja a kellő szakismeret megszerzését. Ily módon állandóan nő az oktatás jelentősége és nem kis részben a folyamatos, posztgraduális képzés stratégiai fontossága is.

Az oktatás korai szintjén a társadalmi egyenlőtlenségek eredményeként jelentkező szelekciós mechanizmus hibái nem kompenzálhatók teljes mértékben későbbi, posztgraduális képzéssel. Mivel az ilyen jellegű képzés nagyrészt egy elit csoport privilégiuma, és a korábban hátrányba került csoportok felzárkózási esélye csekély, kevés a remény arra, hogy az iskolázottság révén kialakult társadalmi egyenlőtlenség megszűnjön.

(Ism.: *Reisz László*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuario estadístico de América Latina y el Caribe. - New York : UN, 1997. - XCV, 771 p.

Spanyolország statisztikai évkönyve, 1996.

I-072-B-0409/1996

Key statistics of Thailand / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1996]. - 110 p., [4] t.fol.

Thaiföld statisztikai jelzőszámai, 1996.

I-058-C-0003/1996

Statistical year book / Ministry of Finance and National Economy, Central Department of Statistics. - [Riyadh] : CDS, [1996]. - 482 p.

Szaud-Arábia statisztikai évkönyve, 1995.

I-114-B-0001/1995

Statistical yearbook of the Netherlands. Netherlands Central Bureau of Statistics. - The Hague : CBS, 1997. - 596 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1996.

I-037-B-0001/1997

Statistischeski godishnik na Narodna Republika Bahlgarija = Statistical yearbook / Komitet za socialna informacija. - Sofija : KSI, 1997. - XXIV, 538 p., [8] t.

Bulgária statisztikai évkönyve, 1996.

I-045-B-0058/1996

Wirtschafts- und sozialstatistisches Taschenbuch. Öster-reichischer Arbeiterkammertag. Wien : AK, 1997. 556 p.

Ausztria gazdaság- és társadalomstatisztikai zsebkönyve, 1997.

I-002-D-0011/1997

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Costing aspects of population and housing censuses in selected countries in the UN/ECE region. - New York [etc.] : UN, 1996. - III, 83 p. : ill.

A népszámlálások és lakásösszeírások költségeinek összehasonlítása Nagy-Britanniában, Franciaországban, Magyarországon és Svédországban.

819358; 819374; 819432

Handbook of statistics. Robust inference. - Amsterdam [etc.] : North-Holland, 1997. - XVII, 698 p.

A statisztika kézikönyve. Robustus következtetés.

725035

Verso il nuovo sistema di contabilit... nazionale. - Roma : ISTAT, 1996. - 295 p. : ill.

A nemzetgazdasági elszámolási rendszer változtatásának kérdései.

819354

GAZDASÁGSTATISZTIKA

The accounts of nations. - Amsterdam [etc.] : IOS Press, 1994. - VII, 251 p. : ill.

A nemzetgazdasági elszámolás kialakulása, fejlődése és jelentősége a XX. században.

724778

Agricultural policies, markets and trade : Monitoring and outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1997. - 84 + 166 p.

Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem az OECD-országokban.

I-033-C-0231/1997/[1-2]

Agricultural statistics / United States Department of Agriculture. - Washington : USDA, 1997. - IX, [532] ism. p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1997.

I-072-C-0208/1997

Animal health yearbook = Annuaire de la santé animale = Anuario de sanidad animal / FAO, WHO, OIE. - Rome : FAO, 1997. - XIII, 279 p. + mell. (8) p.

A FAO állategészségügyi statisztikai évkönyve, 1995.

I-032-B-0209/1995

Annual report of the European Free Trade Association. - Geneva : EFTA, 1997. - 64 p.

Az EFTA éves jelentése, 1996.

471570/1996

Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions. Special supplement / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 1997. - VIII, 307 p.

Az IMF jelentése a devizamegállapodásokról és -korlátozásokról, 1996.

470175/1996/Suppl.

Annual report on the labour force survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 1997. - 243 p.

Jelentés Japán éves munkaerő-felméréséről, 1996.

I-051-C-0049/1996

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 596 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint, 1996.

I-004-B-0095/1996

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Gütergruppen der Produktionsstatistiken : Spezialhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 129 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és árucsoportok szerint, 1996.

I-004-B-0181/1995

Australian national accounts : Input-output tables / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1997. - VII, 103 p.

Ausztrália nemzetgazdasági elszámolásai, 1993-1994.

I-091-B-0069/1993-1994

Balanços de aprovisionamento / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1996. - 21 p.

Portugália előzetes mérlegei, 1994-1995.

I-035-B-0136/1994-1995

Bautätigkeiten und Wohnungen. Bautätigkeiten / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 171 p.

A Német Szövetségi Köztársaság építőipari és lakásstatisztikája. Építkezések, 1995.

I-004-B-0072/1995

Bostads- och byggnadsstatistik årsbok = Yearbook of housing and building statistics. - Stockholm : SCB, 1997. - 241 p.

Svédország lakás- és építőipari statisztikai évkönyve, 1997.

I-041-C-0232/1997

Denmark. - Paris : OECD, 1997. - 155 p., [1] fol.

Dánia gazdasági áttekintése, 1996-1997.

I-033-C-0126/1996-1997

Economic and social survey of Asia and the Pacific / United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok : UN ESCAP, 1997. - XV, 212 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 1997.

I-072-B-0116/1997

Energijini balansi = Energy balances / Nacionalen statisticheski institut. - Sofija : NSI, 1997. - 71 p.

Bulgária energiamérlegei, 1995.

I-045-C-0040/1995

Energy balances of OECD countries : IEA statistics = Bilans énergétique des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1997. - 284 p., [3] fol.

Az OECD-országok energiamérlegei, 1994-1995.

I-033-B-0299/1994-1995

Energy statistics of OECD countries = Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1997. - 270 p., [3] fol.

Az OECD-országok energiastatisztikája, 1994-1995.

I-033-B-0143/1994-1995

Estatísticas da produção industrial : Síntese dos principais resultados / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1997. - 58 p.

Portugália ipari termelési statisztikája, 1994.

I-035-B-0134/1994

- European Investment Bank. Annual report. - Luxembourg : EIB, 1997. - 127 p.
Az Európai Beruházási Bank éves jelentése, 1996.
I-038-B-0120/1996
- Handel, Gastgewerbe, Reiseverkehr. Beschäftigung, Umsatz, Wareneingang, Lagerbestand und Investitionen im Einzelhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 66 p.
A Német Szövetségi Köztársaság kereskedelme, vendéglátóipara és idegenforgalma. A kiskereskedelem foglalkoztatottsága, készletgazdálkodása, áruforgalma és beruházásai, 1994.
I-004-B-0160/1994
- Hungary. Privatisation, banking, trade policy and labour market / Centre for Co-operation with European Economies in Transition. - Paris : OECD, 1997. - 153 p., [2] fol.
Magyarország gazdasági áttekintése. Privatizáció, bankrendszer, kereskelempolitika és munkaerőpiac, 1996-1997.
I-033-C-0210/1996-1997
- Iceland. - Paris : OECD, 1997. - 165 p., [1] fol.
Izland gazdasági áttekintése, 1996-1997.
I-033-C-0140/1996-1997
- Industri. Branschdata fördelade enligt näringsgrensindelningen SNI 92 = Manufacturing. - Stockholm : SCB, 1997. - 117 p.
Svédország iparstatistikája, 1995.
I-041-C-0059/1995/1
- Industrie- und Gewerbestatistik. - Wien : ÖSZ, 1997. - 289 p.
Ausztria iparstatistikája, 1995.
I-002-B-0200/1995/1
- Inkomstfördelningsundersökningen : Inkomster, förmögenhet och skatt : Urvalsbaserad statistik priksnivå : Individ- och familjeuppgifter = Income distribution survey. - Stockholm : SCB, 1997. - 98 p.
Svédország jövedelemeloszlásainak éves felmérése, 1995.
I-041-B-0130/1995
- International trade statistics yearbook. Trade by country = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, 1996. - LXXXVIII, 1109 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv. Kereskedelem országok szerint, 1995.
I-072-B-0097/1995/1
- International trade statistics yearbook. Trade by commodity = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, 1996. - XXXIV, 238, S135 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv. Kereskedelem árucikkek szerint, 1995.
I-072-B-0097/1995/2
- Ireland. - Paris : OECD, 1997. - 177 p., [1] fol.
Írország gazdasági áttekintése, 1996-1997.
I-033-C-0138/1996-1997
- Jahresstatistik des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern : Eidg. Oberzolldirektion, [1997]. - 235 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1996.
I-031-A-0009/1996/3
- Jordbruksstatistik Írsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm : SCB, 1997. - 244 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1997.
I-041-C-0208/1997
- Lage und Perspektiven der deutschen Schienenfahrzeugindustrie. Berlin : Duncker & Humblot, 1997. 242 p.
A német kötőpályás közlekedési gépgyártás helyzete és kilátásai.
819704
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Sozialökonomische Verhältnisse: Ergebnisse der Agrarberichterstattung. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. 191 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Jelzőszámok, 1995.
I-004-B-0238/1995
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Ausserbetriebliche Einkommen und Arbeitsverhältnisse für ausgewählte Betriebsgruppen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 241 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Jövedelmek és munkakörülmények, 1995.
I-004-B-0239/1995
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Landwirtschaftliche Bodennutzung und pflanzliche Erzeugung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 157 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Földhasználat és növénytermesztés, 1996.
I-004-B-0228/1996
- Landbrugsstatistik Írbog = Agrarstatistisches Jahrbuch. - Luxembourg : EUROSTAT, 1997. - 256 p.
Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1997.
I-030-C-0017/1997
- Löhne und Gehälter. Dienstbezüge der Bundesbeamten / Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Kohlhammer, 1997. 8 p.
Bérek és fizetések a Német Szövetségi Köztársaságban. A szövetségi alkalmazottak szolgálati illetményei, 1997.
I-004-B-0294/1997
- Nationalräkenskaper. Appendix 1. BNPs användning 1980-1995 : Årsrapport = National accounts. - Stockholm : SCB, 1997. - 71 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolásai, 1980-1995.
I-041-B-0115/1980-1995/1
- Preise. Preisindex für den Wareneingang des Produzierenden Gewerbes / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 51 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. Az ipari termékek átvételi árhindexei, 1996.
I-004-B-0058/1996
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Gerätebestand der Betriebe im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 112 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma és gépállománya, 1996.
I-004-B-0071/I/1996
- Produzierendes Gewerbe. Produktion im Produzierenden Gewerbe. Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Kohlhammer, 1997. - 342 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az iparvállalatok termelése, 1996.
I-004-B-0054/1996
- Rabotnici i neto plati vo Republika Makedonijha = Employees and net pays in the Republic of Macedonia. - Skopjhe : ZZS, 1996. - 220 p.
Foglalkoztatottság és bérek Macedóniában, 1994.
I-046-B-0155/1994

- Rapport sur les comptes de la nation de l'année. L'économie française. - [Paris] : INSÉE, 1997. - 220 p.
Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásáról, 1997–1998.
I-033-B-0380/1997-1998
- Shipping statistics yearbook / Institute of Shipping Economics and Logistics, Lloyd's Shipping Economist. - Bremen : ISL ; London : LSE, 1996. - XVI, 492 p.
Nemzetközi hajózási statisztikai évkönyv, 1996.
I-004-C-0058/1996
- Skogsstatistik årsbok = Statistical yearbook of forestry / Skogsstyrelsen. - Jönköping : Skogsstyrelsen, 1997. - 351 p.
Svédország erdőgazdálkodási statisztikai évkönyve, 1997.
I-041-C-0163/1997
- Statistiké ereuna biomehanias etous = Annual industrial survey for the year ... / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. - Athena : ESYE, 1996. - 134, 10 p., [1] fol.
Görögország éves iparstatisztikai felmérése, 1992.
I-049-B-0081/1992
- Statistische Grundzahlen der Gemeinschaft: Vergleich mit verschiedenen europäischen Ländern, Kanada, den USA, Japan und der UdSSR. Luxemburg: EUROSTAT, 1996. 388p.
Az Európai Közösségek statisztikai alapadatai, 1996.
I-038-D-0002/33
- Tavaroiden tuotanto = Varuproduktion = Products manufactured. - Helsinki : Tilastokeskus, 1997. - 280 p.
Finnország ipari termékszállításai vízi úton, 1995.
I-043-B-0244/1995
- Tulonjakotilasto = Inkomstfördelningsstatistik = Income distribution statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1997. - 87 p.
Finnország jövedelemelosztási statisztikája, 1995.
I-043-B-0166/1995
- U.S. commodity exports and imports as related to output: 1991 and 1992 / U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington: U.S. Dept. of Comm., 1995. 47 p.
Az Egyesült Államok áru kivitele és -behozatala a termeléshez viszonyítva, 1991–1992.
I-072-B-0673/1991-1992
- Vahnsna tahgovija na Narodna Republika Bahlgarija : Statisticheski danni = Vnesnjaja trgovlja Narodnoj Respubliki Bolgarii / Centralno statistichesko upravlenie. - Sofija : CSU, 1997. - 336 p., [8] t.
Bulgária külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1997.
I-045-B-0056/1997
- Yearbook of fishery statistics = Annuaire statistique des pêches = Anuario estadístico de pesca. - Rome : FAO, 1997. - VIII, 713 p.
A FAO halászati statisztikai évkönyve, 1997.
I-072-B-0096/80
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA –
EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA
- Annuaire des statistiques sanitaires et sociales / Ministère des affaires sociales et de la solidarité nationale. - Paris : SESI, 1997. - 394 p.
Franciaország egészségügyi és társadalomstatisztikai évkönyve, 1997.
I-033-C-0203/1997
- Australian social trends / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1997. - 201 p.
Ausztrália társadalmának jelzőszámai, 1997.
I-091-B-0071/1997
- Bildung und Kultur. Personal an Hochschulen. Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1997. 242 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A főiskolák személyzete, 1995.
I-004-B-0317/1995
- Criminal statistics = Egkamatologiké statistiké. - Nicosia : Min. of Finance, 1997. - 222 p.
Ciprus bűnügyi statisztikája, 1995.
I-048-B-0006/1995
- Schools Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1997. - 93 p.
Ausztrália iskolastatisztikája, 1996.
I-091-B-0070/1996
- Das Schulwesen in Österreich : Schuljahr. - Wien : ÖStZ, 1997. - 383 p.
Ausztria oktatásügye, 1995/1996.
I-002-B-0226/1995-1996
- Sociálna statistika / Statistický Úrad Slovenskej republiky. - Bratislava : SÚSR, 1996. - 166 p.
Szlovákia társadalomstatisztikai évkönyve, 1996.
I-020-C-0070/1996
- Statistiche della sanit... / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 1997. - 358, [5] p., [6] t.
Olaszország egészségügyi statisztikája, 1994.
I-032-B-0169/1994
- DEMOGRÁFIA
- Aborter = Abortions. - Stockholm : Socialstyrelsen, 1996. - 37 p.
Svédország abortusz-statisztikája, 1995.
I-041-B-0202/1995
- Befolkningsstatistik = Population statistics. - Stockholm : SCB, 1997. - 174 p., + 199 p.
Svédország népességstatisztikája, 1996.
I-041-B-0112/1996/1, 3
- Befolkningsstatistik = Bevölkerungsstatistik = Demographic statistics = Statistiques démographiques. - Luxembourg : EUROSTAT, 1997. - XXXVII, 280 p.
Az Európai Közösségek országainak népesedési helyzete, 1997.
I-030-B-0077/1997
- Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Haushalte und Familien / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1997. - 278 p.
Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. Háztartások és családok, 1995.
I-004-B-0182/1995
- China population statistics yearbook. - [Beijing] : [SSB], 1996. - 4, 15, 486 p.
Kína népességstatisztikai évkönyve, 1996.
I-052-B-0015/1996
- Dödsorsaker = Causes of death. - Stockholm : SCB, 1997. - 281 p., + mell. (1 floppy)
Svédország halálhálókai halandósága, 1995.
I-041-B-0122/1995
- Enquête démographique et de santé Mali, 1995-1996 / Cellule de planification et de statistique Ministère de la santé, de la solidarité et des personnes âgées, Direction nationale de la statistique et de l'informatique. - Bamako : DNSI ; Calverton, Md. : MII, 1996. - XXVI, 375 p. : ill.
Mali 1995–1996. évi demográfiai és egészségügyi felmérése.
I-120-B-0001/1995-1996

Fertility in the United States: new patterns, new theories / The Population Council. - New York : PC, cop. 1996. - VII, 337 p.: ill.

Termékenység az Egyesült Államokban. Konferencia-anyag.

819356; 819357

Medicinsk födelseregistrering = Medical birth registration in 1994. Stockholm : Socialstyrelsen, 1997. - 34 p.

Svédország kórházilag regisztrált születési statisztikája, 1994.

I-041-B-0200/1994

Movimento migratorio della popolazione residente. Iscrizioni e cancellazioni anagrafiche / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 1997. - 153 p., [1] fol.

Olaszország állandó lakhellyel rendelkező lakosainak vándormozgalma. A népességnyilvántartás bejegyzései és törlései, 1994.

I-032-C-0233/1994

Nascite : Caratteristiche demografiche e sociali / Istituto Nazionale di Statistica. Roma : ISTAT, 1997. 135m [3] p., 4 t.

Olaszország születési statisztikája, 1994.

I-032-B-0286/1994

Popis na naselenieto, domajkinstvata, stanovite i zemjodelskite stopanstva vo Republika Makedonijha, 1994 godina : Definitivni rezultati. Vkupno naselenie: rabotnici vo Republika Makedonija spored vitalnite, etnichkite, obrazovnite i ekonomskite karakteristiki = The 1994 census of population, households, dwellings and agricultural holdings in the Republic of Macedonia : Final results / Zavod za statistika. - Skopje : ZZS, 1997. - 87 p.

Macedónia 1994. évi népszámlálása, háztartás-, lakás- és földterület-összeírása. A népesség, a dolgozók népmozgalmi, nemzetiségi, iskolázottsági és gazdasági jellemzők szerint.

I-046-B-0157/04

Population estimates as of October 1 1996. - Tokyo : Stat. Bureau, 1997. - 85 p.

Japán népességbecslése az 1996. október 1-i állapot-nak megfelelően.

I-051-C-0035/1996

Prirodno dvizhejne na naselenieto vo Republika Makedonijha 1995 godina = (Natural) population change in the Republic of Macedonia. - Skopje : ZZS, 1996. - 68 p.

Macedónia természetes népmozgalma, 1995.

I-046-B-0156/1995

Report on the survey of population change / National Statistical Office. Bangkok : NSO, [1997]. 33, 206 p., *Jelentés Thaiföld népmozgalmi felméréséről, 1995-1996.*

I-058-B-0009/1995-1996

Steriliseringar = Sterilizations. - Stockholm : SCB, 1997. - 16 p.

Sterilizálás Svédországban, 1995.

I-041-B-0201/1995

Tavole di mortalit... della popolazione italiana per regione, 1989-93. - Roma : ISTAT, 1996. - 54 p. + mell. (2 db floppy)

Olaszország halandósági táblái régiók szerint, 1989-1993.

I-032-B-0296/1989-1993

Volkszählung vom 15. Mai 1991: Ergebnisse für Wien nach Gemeindebezirken, Zählbezirken und Zählgebieten : [Stand und Entwicklung der Wohnbevölkerung zwischen 1981 und 1991] / hrsg. vom Magistrat der Stadt Wien. - Wien : Magistrat der Stadt Wien, [1996]. - 337 p. : ill.

Bécs 1991. május 15-i népszámlálási eredményei.

I-002-B-0280/1991

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Lazowska, B.: Bibliografia wydawnictw Głównego Urzedu Statystycznego, 1976-1991 / Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Sulca. - Warszawa : GUS CBS, 1996. - 340 p.

A lengyel demográfiai művek bibliográfiája, 1976-1991.

724312

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai

MAGYAR STATISZTIKAI ÉVKÖNYV STATISTICAL YEARBOOK OF HUNGARY 1996

Az évkönyv bő információtartalommal számol be társadalmi–gazdasági életünk jelenségeiről.

A táblázatok magyar és angol nyelvű fej- és oldalrovatai a külföldi szakemberek számára is megkönnyítik a kutatómunkát.

A bevezető fejezet hosszú távú idősorokat tartalmaz, az 1950. évhez viszonyítva vázolja a legfontosabb társadalmi–gazdasági folyamatokat. A további fejezetek pedig részletezve, rövidebb idősorokat átfogva mutatják be a magyar gazdaságot. Szerepelnek benne a legfontosabb társadalmi jelzőszámok, többek között a népmozgalmi adatok, a foglalkoztatottság, a lakosság jövedelme, fogyasztása, a szociális és egészségügyi ellátás, a kultúra, az oktatás, a tudományos kutatás adatai, továbbá az olvasó megismerkedhet a gazdasági élet különböző területeinek – ipar, építőipar, mezőgazdaság, szállítás, posta, távközlés, kül- és belkereskedelem, idegenforgalom – főbb adataival. Végül önálló fejezetben található az árstatisztikai adatok, és önálló címként szerepelnek az Országgyűlés adatai is. A honvédelem fejezet a tavalyi évhez képest a határőrség adataival bővült. Ebben az évben is közöl az évkönyv számítástechnikai adatokat.

Az évkönyv módszertani fejezete is kétnyelvű.

A kötet függetlenül tartalmazza a Központi Statisztikai Hivatal kiadványainak jegyzékét. Ezzel kíván segítséget nyújtani azoknak az olvasóknak, akik egy-egy részterületet mélyebben kívánnak vizsgálni, mint amire az évkönyv keretei lehetőséget nyújtanak.

Tervezett ára: 3800 Ft (áfával)

Megvásárolható: **Statisztika Szakkönyvesbolt**

1024 Budapest II., Keleti Károly u. 10.

☎: 212-4348;

Megrendelhető: **KSH Kiadványforgalmazási csoport**

✉ 1024 Budapest, Keleti Károly u. 5-7.

☎: 345-6570, 345-6560, 345-6550,

Fax: 345-6699.